

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΣΚΟΥΜΠΡΗ (ΑΜ: 770)

ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ ΠΕΡΑΚΗΣ (ΑΜ: 727)

Εποπτεύων Καθηγητής: Γιώργος Σωτηρόπουλος

ΠΑΤΡΑ, ΑΘΗΝΑ 2015

Περιεχόμενα

Μεθόδευση έρευνας.....	5
1. Εισαγωγή	6
1.1. Η σημασία και η επικαιρότητα της εργασίας	6
1.2. Η σκοποθεσία της εργασίας.....	7
1.3. Σύντομη περιγραφή της δομής της εργασίας.....	8
1.4. Εργατικά συνδικάτα.....	9
1.4.1. Πρώτη Περίοδος (1879-1918)	11
1.4.2. Δεύτερη Περίοδος (1919-1936).....	12
1.4.3. Τρίτη Περίοδος (1949-σήμερα).....	13
2. Γενικά για την απεργία	14
2.1. Ορισμός της απεργίας - ετυμολογία	14
2.2. Μορφές απεργίας	15
2.2.1. Ανάλογα με το αποτέλεσμα που επιδιώκεται	15
2.2.2. Ανάλογα με τον φορέα.....	17
2.2.3. Ανάλογα με τον αποδέκτη	17
2.2.4. Ανάλογα με την τακτική	20
2.3. Νόμιμη και παράνομη απεργία	22
2.4. Νομική υπόσταση της απεργίας και νομολογιακή αντιμετώπισή της	23
2.5. Νομικό καθεστώς της απεργίας στην Ευρώπη σήμερα	27
2.6. Παράγοντες που οδηγούν στην απεργία	29
2.7. Παράγοντες που αποτρέπουν την απεργία	31
2.8. Παρελκόμενα απεργίας.....	33
2.8.1. Συνέπειες απεργίας	33
2.8.2. Ανταπεργία	35
3. Η απεργία στον κόσμο	38
3.1. Απεργία των εργατών στους βασιλικούς τάφους, Αίγυπτος 1155 π.Χ....	38

3.2. Γενική απεργία των εργατών του Σικάγο, ΗΠΑ 1886.....	39
3.3. Γενική απεργία των εργατών, Ρωσία 1905-1907 και 1917	40
3.3.1. Πρώτη Ρωσική Επανάσταση, Ρωσία 1905-1907	40
3.3.2. Ρωσική Επανάσταση, Ρωσία 1917	42
3.4. Απεργία των εργατών της “La Canadiense” και γενική απεργία, Ισπανία 1919	43
3.5. Απεργία των εργατών σιδήρου, ΗΠΑ 1959	44
3.6. Γενική απεργία του Μαΐου, Γαλλία 1968	44
3.7. Απεργία των εργατών σιδηροδρόμου, Ινδία 1974.....	47
3.8. Γενική απεργία των εργατών, Πολωνία 1980.....	47
3.9. Απεργία των ανθρακωρύχων, Ηνωμένο Βασίλειο 1984-1985	48
3.10. Αξιοσημείωτες σύγχρονες απεργίες του 21ου αιώνα	50
4. Η απεργία στην Ελλάδα.....	52
4.1. Απεργία των τυπογράφων, Ναύπλιο 1826.....	52
4.2. Απεργία των εργατών των ναυπηγείων και των βυρσοδεψών, Σύρος 1879	53
4.2.1 Απεργία των εργατών των ναυπηγείων, Σύρος 1879	53
4.2.2 Απεργία των βυρσοδεψών, Σύρος 1879	54
4.3. Απεργία των μεταλλωρύχων, Καμάριζα Λαυρίου 1896.....	55
4.4. Απεργία των ναυτοθερμαστών, Πειραιάς 1910.....	57
4.5. Απεργία των μεταλλωρύχων, Σέριφος 1916.....	58
4.6. Απεργία των καπνεργατών, Αγρίνιο 1926.....	59
4.7. Απεργία των καπνεργατών και γενική απεργία, Θεσσαλονίκη 1936	61
4.8. Απεργία των οικοδόμων, Αθήνα 1960	65
4.9. Απεργία των εργατών της «Πίτσος», Πειραιάς 1975-1976.....	67
4.10. Απεργία των δασκάλων και των πανεπιστημιακών, 2006-2007	68
4.11. Γενική απεργία των εργαζομένων, Αθήνα 2010.....	70
5. Η επίδραση της απεργίας στην τουριστική βιομηχανία	73

5.1. Ορισμός τουρισμού - Ιστορική εξέλιξη - Μορφές.....	73
5.1.1. Ορισμός.....	73
5.1.2. Ιστορική εξέλιξη	75
5.1.3. Μορφές	77
5.2. Η ιδιαιτερότητα του τουριστικού προϊόντος	81
5.3. Η σημασία του τουρισμού στην Ελλάδα	84
5.4. Απεργίες που επηρεάζουν τον τουρισμό	88
5.4.1. Απεργία εξωγενών παραγόντων που επηρεάζει τον τουρισμό.....	88
5.4.2. Απεργία τουριστικών συνδικάτων	91
5.5. Παραδείγματα ελληνικών απεργιών από τουριστικά συνδικάτα	93
5.5.1. Απεργίες των ξενοδοχοϋπαλλήλων, Ρόδος και Κέρκυρα 2014.....	93
5.5.2. Πανελλαδικές απεργίες ιδιοκτητών και οδηγών τουριστικών λεωφορείων, 1996 και 2012	95
Βιβλιογραφία	98
ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ ΑΝΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	100
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	100
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	100
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	101
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	101
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	102

Μεθόδευση έρευνας

Στην παρούσα πτυχιακή εργασία ασχοληθήκαμε εκτενώς με την έννοια της απεργίας και μέσω της μελέτης της σχετικής βιβλιογραφίας κατανοήσαμε την έννοια των διαφορετικών απεργιακών κινητοποιήσεων και της νομολογίας που τις διέπει. Παράλληλα, μελετήσαμε παραδείγματα απεργιακών κινημάτων τόσο στην Ελλάδα όσο και στον υπόλοιπο κόσμο και παρουσιάσαμε τα πιο χαρακτηριστικά από αυτά. Τέλος, ασχοληθήκαμε με την έννοια του τουρισμού, αναλύσαμε τα διάφορα είδη του και συνδυάσαμε τον τουρισμό με την απεργία, κατανοώντας τον τρόπο με τον οποίο επηρεάζει η μία έννοια την άλλη.

Κατά την εκπόνηση της εργασίας αυτής συμβουλευτήκαμε διάφορους ανθρώπους. Ευχαριστούμε τον Αλέξανδρο Χαντζή για τις συμβουλές του, τη Μαρίνα Κατσάνου για τη φιλολογική επιμέλεια και τη Μυρτώ Κωνσταντινίδου για τη βοήθειά της στην ολοκλήρωση της παρούσας πτυχιακής εργασίας. Κυρίως, όμως, ευχαριστούμε τον επίκουρο καθηγητή Γιώργο Σωτηρόπουλο του Τμήματος Τουριστικών Επιχειρήσεων της Σχολής Διοίκησης και Οικονομίας του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος Δυτικής Ελλάδας και εισηγητή αυτής της εργασίας, καθώς μας καθοδηγούσε και μας συμβούλευε καθ' όλη τη διάρκεια της συγγραφής της.

1. Εισαγωγή

1.1. Η σημασία και η επικαιρότητα της εργασίας

Είναι γεγονός πως ζούμε σε μια δύσκολη χρονική περίοδο για την Ελλάδα. Τα τελευταία χρόνια, η οικονομική κρίση που βιώνουμε αφήνει καθημερινά πίσω της τεράστια προβλήματα, όχι μόνο οικονομικής φύσης. Στον εργασιακό χώρο, η ζημιά που έχει προκαλέσει ίσως είναι και ανεπανόρθωτη. Διάλυση των εργασιακών σχέσεων, καταπάτηση των δικαιωμάτων, μη ύπαρξη συγκεκριμένου ωραρίου (το οκτάωρο μετατρέπεται όλο και πιο εύκολα σε δεκάωρο), μαζικές απολύσεις στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα είναι μόνο κάποια από τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν ένα μεγάλο μέρος των διαφορετικών εργατικών κλάδων. Μπροστά σε αυτή τη δυσχερή κατάσταση, ο λόγος των εργαζομένων συνήθως εκφράζεται με τη μορφή απεργίας, που πραγματοποιείται είτε μετά το ναυάγιο των διαπραγματεύσεων εργοδοσίας-εργαζομένων, είτε με σκοπό τη δυναμική και πιο «ηχηρή» διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους.

Έτσι, μια εργασία πάνω στην απεργία, τις μορφές της, τη νομολογική αντιμετώπισή της και τα ιστορικά κινήματα (εντός και εκτός Ελλάδας) μόνο ανεπίκαιρη δεν είναι. Μια και στη χώρα μας το απεργιακό κίνημα γιγαντώνεται χρόνο με τον χρόνο, είναι άκρως αναγκαία η ύπαρξη μιας εργασίας που να συγκεντρώνει τις απαραίτητες έννοιες που σχετίζονται με αυτό το φαινόμενο.

Τέλος, ξέρουμε πως η Ελλάδα αποτελεί μια χώρα που έχει μεγάλα έσοδα από τον τουρισμό. Επίσης γνωρίζουμε πως ένα σημαντικό ποσοστό των σύγχρονων εργαζομένων δουλεύει στον τουρισμό ή σε τομείς που σχετίζονται με αυτόν. Έτσι, το σκέλος της εργασίας που αφορά την έννοια του τουρισμού αλλά και τη «σχέση» του με το απεργιακό φαινόμενο είναι και αυτό σημαντικό. Επίσης, τα αυξανόμενα παραδείγματα απεργιών που χρησιμοποιούν τη μη ομαλή λειτουργία του τουρισμού ως μοχλό πίεσης όλο και αυξάνονται στη σύγχρονη Ελλάδα, αυξάνοντας την επικαιρότητα της παρούσας εργασίας.

1.2. Η σκοποθεσία της εργασίας

Δεν θα μπορούσαμε να αναφέρουμε έναν και μόνο σκοπό που έχει αυτή η εργασία. Καταρχάς μια έρευνα που κάνει λόγο για το φαινόμενο της απεργίας κάνει λόγο παράλληλα, άμεσα ή έμμεσα, για φράσεις όπως «διεκδίκηση δικαιωμάτων», «ανθρώπινες συνθήκες εργασίας», «δικαίωμα στον αγώνα». Φράσεις και λέξεις που κρύβουν μέσα τους πανανθρώπινες έννοιες, στις οποίες η εργασία αυτή σκοπεύει να εμβαθύνει.

Ένας ακόμα στόχος μας είναι η λεπτομερής ανάλυση των εννοιών που περικλείονται γύρω από τη λέξη απεργία, αλλά και η αποσαφήνισή τους. Δυστυχώς, έννοιες όπως «παράνομη απεργία», «νόμιμη», «καταχρηστική», «ανταπεργία», «απεργία διαρκείας» κ.α., οι οποίες χρησιμοποιούνται καθημερινά από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ή από τα συνδικαλιστικά όργανα, μπορεί να μπερδέψουν και να αποπροσανατολίσουν τον κάθε εργαζόμενο αν δεν έχει κατανοήσει πλήρως την έννοια και τη σημασία τους. Το κλασικό γνωμικό «η γνώση είναι δύναμη» αποκτά, στην περίπτωση της μελέτης του φαινομένου της απεργίας, μια άλλη δυναμική που οδηγεί στην καλύτερη διεκδίκηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων.

Η εκτενής και όσο το δυνατόν πιο λεπτομερής αναφορά μας σε διάσημα απεργιακά κινήματα της ιστορίας –τόσο στην Ελλάδα, όσο και στο εξωτερικό– είναι ουσιαστικά μια υπενθύμιση πως μόνο μέσα από συνεχείς διεκδικήσεις μπορούμε να κάνουμε πράξη όσα δικαιούμαστε. Ειδικά σε μια περίοδο που το ελληνικό εργατικό κίνημα περνάει από μια δύσκολη φάση προσπαθώντας να αντιδράσει στη συνεχή πίεση της εργοδοσίας κατά των υγιών συνθηκών εργασίας, μια συγκεντρωτική αναφορά στην απεργία μπορεί να διδάξει –με τρόπο δημιουργικό και όχι ακαδημαϊκό– και να μεταδώσει χρήσιμες πληροφορίες.

Τέλος, η εστίαση της εργασίας στον τουρισμό και στα απεργιακά κινήματα που τον αφορούν άμεσα ή τον επηρεάζουν έμμεσα έχει ως σκοπό να θίξει ένα από τα πιο κερδοφόρα στοιχεία της ελληνικής οικονομίας. Εξάλλου, όπως αναφέρεται αναλυτικά στο Κεφάλαιο 5, ο τουρισμός δημιουργεί πλήθος θέσεων εργασίας, ακόμα και σε φαινομενικά μη σχετικούς τομείς. Έτσι, καταλαβαίνουμε πως ένα μεγάλο ποσοστό του ελληνικού εργατικού δυναμικού απασχολείται από τον τουρισμό, με αποτέλεσμα η μελέτη του φαινομένου σε συνδυασμό με την απεργία να έχει ξεχωριστή αξία.

1.3. Σύντομη περιγραφή της δομής της εργασίας

Η παρούσα εργασία χωρίζεται σε πέντε κεφάλαια: i) την εισαγωγή, ii) τις γενικές πληροφορίες σχετικά με το φαινόμενο της απεργίας, iii) τα παραδείγματα απεργιών σε διάφορες χώρες του κόσμου, iv) τα παραδείγματα απεργιών στην Ελλάδα και v) την επίδραση της απεργίας στην τουριστική βιομηχανία.

Στο πρώτο κεφάλαιο, με τίτλο «Εισαγωγή», γίνεται αναφορά στη σημασία, την επικαιρότητα και τη δομή της παρούσας εργασίας, όπως και στον σκοπό της συγγραφής της. Πριν περάσουμε στην υπόλοιπη εργασία, στην οποία θα αναλύσουμε και θα δούμε παραδείγματα του φαινομένου της απεργίας, στο πρώτο κεφάλαιο κάνουμε μια επισκόπηση του συνδικαλισμού, με έμφαση στην εξέλιξη του συνδικαλιστικού κινήματος στην Ελλάδα. Εξάλλου, μέσω αυτών των συνδικάτων οι εργαζόμενοι κατάφεραν να διεκδικήσουν μαζικά και συλλογικά τα δικαιώματά τους.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, με τίτλο «Γενικά για την απεργία», αναλύεται το φαινόμενο της απεργίας. Μετά τον ορισμό της έννοιας, μελετάμε τις μορφές της απεργίας που αποτελούνται από επιμέρους κατηγοριοποιήσεις ανάλογα με το αποτέλεσμα που επιδιώκεται, τον φορέα που την προκηρύσσει, τον αποδέκτη και την τακτική. Επίσης ορίζουμε τις έννοιες «νόμιμη απεργία» και «παράνομη απεργία» και αναλύουμε εκτενώς τη νομική υπόσταση της απεργίας, καθώς και τη νομολογιακή αντιμετώπισή της. Οι παράγοντες που αποτρέπουν μια απεργία, αλλά και οι παράγοντες που οδηγούν στην απεργία είναι βασικό κομμάτι αυτού του κεφαλαίου, ενώ δίνεται η κατάλληλη έμφαση με σκοπό να προετοιμαστούμε για να κατανοήσουμε πιο εύκολα τα παραδείγματα απεργιών που θα ακολουθήσουν στα επόμενα δύο κεφάλαια. Το κεφάλαιο κλείνει με τα παρελκόμενα της απεργίας, δηλαδή τις συνέπειες της απεργίας, είτε αυτή είναι νόμιμη είτε παράνομη, καθώς και την ανταπεργία των εργοδοτών.

Στο τρίτο κεφάλαιο, που ονομάζεται «Η απεργία στον κόσμο», δίνονται παραδείγματα απεργιακών φαινομένων με σκοπό να καλυφθούν διάφορες χρονικές περίοδοι της ιστορίας, να «ταξιδέψουμε» σε πολλές χώρες, να παρακολουθήσουμε απεργίες διαφορετικών επαγγελμάτων και διαφορετικών μορφών. Οι απεργίες που έχουν επιλεχθεί είναι φυσικά ένα ελάχιστο δείγμα από το πλήθος των αξιομνημόνευτων απεργιών και περιλαμβάνουν επιτυχημένες αλλά και αποτυχημένες από τη μεριά της διεκδίκησης των δικαιωμάτων των εργαζομένων απεργίες. Ανάμεσα σε αυτές που αναφέρονται είναι η πρώτη καταγεγραμμένη απεργία στην ιστορία του κόσμου, αυτή των εργατών των βασιλικών τάφων της Αιγύπτου το 1155 π.Χ., η ιστορικής σημασίας

για το «οκτώωρο» απεργία των εργατών του Σικάγο το 1886 και η μεγάλη απεργία των ανθρακωρύχων του Θατσερικού Ηνωμένου Βασιλείου το 1984.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, με τίτλο «Η απεργία στην Ελλάδα», δίνονται αντίστοιχα παραδείγματα μεγάλων απεργιών στον ελλαδικό χώρο. Όπως και στο προηγούμενο κεφάλαιο, στόχος είναι να εξετάσουμε απεργίες με όσο το δυνατόν περισσότερα δεδομένα. Έτσι, ξεκινάμε από την πρώτη απεργία που εκτυλίσσεται στην Ελλάδα –λίγο μετά την αρχή της επανάστασης κατά της τουρκοκρατίας–, αυτή των τυπογράφων του Ναυπλίου το 1826, περνάμε, μεταξύ άλλων, στις μεγάλες απεργίες των καπνεργατών του Αγρινίου (1926) και της Θεσσαλονίκης (1936) και καταλήγουμε στη γενική απεργία των εργαζομένων στην Αθήνα το 2010.

Τέλος, στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο, που ονομάζεται «Η επίδραση της απεργίας στην τουριστική βιομηχανία», εστιάζουμε στο απεργιακό φαινόμενο όταν αυτό γίνεται στο πλαίσιο της τουριστικής βιομηχανίας. Στις πρώτες υποενότητες του κεφαλαίου ορίζουμε την έννοια του τουρισμού και κάνουμε μια επισκόπηση στην ιστορική του εξέλιξη και στις μορφές του. Η ιδιαιτερότητα του τουριστικού προϊόντος, αλλά και η σημασία του τουρισμού για την Ελλάδα αναπτύσσονται σε δύο ξεχωριστές υποενότητες, με σκοπό να βοηθήσουν στη βαθύτερη και ευκολότερη κατανόηση των δύο τελευταίων υποενοτήτων που έχουν να κάνουν με το φαινόμενο της απεργίας στον τουρισμό. Οι απεργίες που επηρεάζουν τον τουρισμό χωρίζονται σε απεργίες εξωτερικών παραγόντων και σε απεργίες των τουριστικών συνδικάτων. Και οι δύο κατηγορίες παρουσιάζονται εκτενώς. Τέλος, δίνονται μερικά παραδείγματα ελληνικών απεργιών από τουριστικά συνδικάτα, με έμφαση στα αιτήματα των απεργιών αυτών.

1.4. Εργατικά συνδικάτα¹

Προτού αναλύσουμε το φαινόμενο της απεργίας, οφείλουμε να εστιάσουμε στα εργατικά συνδικάτα, δηλαδή τους συλλόγους των εργαζομένων μέσω των οποίων ο κάθε εργαζόμενος μπορεί να διεκδικήσει τα συμφέροντά του και να ασκήσει το δικαίωμά του στην απεργία.

Ήδη από τα αρχαία χρόνια οι εργαζόμενοι ως μονάδες ενός επαγγέλματος ή ενός κοινού χώρου προσπαθούσαν να οργανωθούν με σκοπό την αντιπροσώπευσή τους ή πιο συχνά τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους. Έτσι, με την πάροδο των χρόνων

¹ Για το συγκεκριμένο κεφάλαιο έχουμε συμβουλευτεί το λήμμα *Συνδικαλιστική ελευθερία* της ηλεκτρονικής εγκυκλοπαίδειας *Wikipedia*.

άρχισαν να σχηματίζονται ποικίλες μορφές συλλογικής οργάνωσης και δράσης, ανάλογες με τις ιδιαιτερότητες κάθε χώρας. Οι πρώτες οργανώσεις ήταν οι συντεχνίες, οι αδελφότητες, τα συνδικάτα, τα σωματεία κ.ά. (Ζαφειρέλλη κá 1996: 17).

Μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα η ελευθερία στο «συνδικαλιζέσθαι» ήταν όχι μόνο ανύπαρκτη, αλλά και εντελώς απαγορευμένη. Στην εποχή όμως της Βιομηχανικής Επανάστασης, οι νέες κοινωνικές συνθήκες και η αύξηση του εργατικού δυναμικού προκάλεσαν τη δημιουργία των πρώτων συνδικαλιστικών οργανώσεων ως μια προσπάθεια αυτοπροστασίας των εργαζομένων κατά των εργοδοτών. Έτσι, την περίοδο της απαγόρευσης ακολούθησε η περίοδος της ανοχής και στη συνέχεια ήρθε η περίοδος της συνταγματικής κατοχύρωσης της συνδικαλιστικής ελευθερίας.

Η συνδικαλιστική ελευθερία μπορεί να χωριστεί σε θετική και αρνητική. Η ατομική συνδικαλιστική ελευθερία ως θετικό δικαίωμα περιλαμβάνει το δικαίωμα του εργοδότη και του εργαζομένου να ιδρύσουν συνδικαλιστική οργάνωση ή να προσχωρήσουν σε ήδη υπάρχουσα και να επιλέξουν την οργανωτική μορφή της συνδικαλιστικής οργάνωσης. Επίσης, μπορούν να δημιουργήσουν μια συνδικαλιστική οργάνωση ακόμα και αν υπάρχουν και άλλες στον ίδιο κλάδο, στο ίδιο επάγγελμα ή στην ίδια επιχείρηση – αν και απαγορεύεται η καταχρηστική ίδρυση συνδικαλιστικών οργανώσεων. Τέλος, το θετικό δικαίωμα της συνδικαλιστικής ελευθερίας δεν περιλαμβάνει την υποχρέωση να προσχωρήσει ή να παραμείνει ο εργοδότης ή ο εργαζόμενος σε ορισμένη συνδικαλιστική οργάνωση.

Η αρνητική συνδικαλιστική ελευθερία έχει να κάνει με το δικαίωμα ανάπτυξης της προσωπικότητας και το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι. Σε αυτήν περιλαμβάνεται το δικαίωμα αποχής, δηλαδή το δικαίωμα του εργοδότη ή του εργαζομένου να μη συνδικαλιζέται, να αποχωρεί από συνδικαλιστική οργάνωση και να μην προσχωρεί σε καμία άλλη. Επίσης περιλαμβάνεται το δικαίωμα μη υπαγωγής στις ρυθμίσεις και τις δράσεις της συνδικαλιστικής οργάνωσης.

Όπως είναι αναμενόμενο, τα πρώτα εργατικά συνδικάτα γεννήθηκαν στην κοιτίδα της Βιομηχανικής Επανάστασης, τη Μεγάλη Βρετανία. Αν και επίσημα ο συνδικαλισμός επιτράπηκε το 1824, μέχρι το 1875 το δικαίωμα στην απεργία ήταν κάτω από αυστηρούς περιορισμούς. Λίγο αργότερα ακολούθησε η Γερμανία, με την απαγόρευση της σύστασης συνδικαλιστικής οργάνωσης να λήγει το 1848, ενώ η Γαλλία επέτρεψε στους εργαζομένους να συνδικαλιζόνται το 1864.

Στην Ελλάδα, το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα καθυστέρησε να εκδηλωθεί σε σύγκριση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Οι λόγοι είναι προφανείς: Την δύσκολη

περίοδο της Τουρκοκρατίας ακολούθησε μια ασταθής πολιτικά και οικονομικά περίοδος, που έφτασε μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι πραγματοποιήθηκε το 1864 και λίγο αργότερα (το 1879) έκανε την εμφάνισή του το πρώτο εργατικό σωματείο, στην Ερμούπολη της Σύρου (Ζαφειρέλλη κά 1996: 21).

Η πορεία του ελληνικού συνδικαλισμού μπορεί να χωριστεί σε τρεις περιόδους (Γεωργίου κά. 2010: 6)²: i) την Πρώτη Περίοδο (1879-1918), ii) τη Δεύτερη Περίοδο (1919-1936) και iii) την Τρίτη Περίοδο (1949-σήμερα).

1.4.1. Πρώτη Περίοδος (1879-1918)

Η πρώτη περίοδος αρχίζει με την εκδήλωση της πρώτης απεργίας στη Σύρο το 1879 και κλείνει με την ίδρυση της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος (ΓΣΕΕ) το 1918.

Τα πρώτα ελληνικά εργατικά σωματεία εμφανίζονται μετά το 1875, χρονιά κατά την οποία μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού της υπαίθρου μετακινείται προς τα αστικά κέντρα με σκοπό την εργασία. Η σταθερή απασχόληση σε αυτά τα αστικά κέντρα, τα οποία έχουν αναπτύξει τη βιομηχανία και το εμπόριο, δημιουργεί μια μόνιμη τάξη εργατών, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στη σταδιακή οργάνωσή τους.

Ο πρώτος σύνδεσμος εργατών δημιουργείται το 1879 από τους ξυλουργούς των ναυπηγείων της Σύρου, με την ονομασία «Αδελφικός σύνδεσμος ξυλουργών». Τον ίδιο χρόνο μάλιστα ο σύνδεσμος αυτός κάνει και την πρώτη απεργία του, η οποία αποτελεί μία από τις πρώτες απεργίες στον ελλαδικό χώρο (βλ. αναλυτικά στο Κεφάλαιο 4.2.1). Παρότι τα επόμενα χρόνια πραγματοποιούνται πολλές απεργίες σε πόλεις όπως η Αθήνα, ο Πειραιάς και το Λαύριο, καμία τους δεν έχει προκηρυχθεί από κάποιο εργατικό σωματείο και αυτό γιατί ακόμα δεν έχει δημιουργηθεί κανένα. Τα συνήθη αιτήματα των απεργιών είναι η αύξηση των μισθών, η οριοθέτηση του ωραρίου εργασίας (που εκείνα τα χρόνια ξεπερνούσε συχνά τις 10 ώρες), η παροχή ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και άλλα. Αυτές οι πρώτες εργατικές οργανώσεις που προκηρύσσουν τις απεργίες είναι στην ουσία φιλανθρωπικά και αλληλοβοηθητικά σωματεία, με κύριο στόχο την ευημερία των μελών τους με τη δημιουργία αλληλοβοηθητικών ταμείων.

Τον Δεκέμβριο του 1908, οι 28 εργατικές οργανώσεις που υπάρχουν τότε οργανώνουν μαζικές διαδηλώσεις ενάντια στη φορολογία των εργατικών και

² Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Θεσσαλονίκης. *Ιστορία των ελληνικών συνδικάτων*. [<http://users.otenet.gr/~makine/grhistorytuc.htm>].

επαγγελματικών τάξεων. Ουσιαστικά, αυτή η μαζική, συλλογική δράση είναι ο προπομπός για τη δημιουργία της Κεντρικής Οργάνωσης των Εργατικών Σωματείων το 1910 με έδρα την Αθήνα. Παρά το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μέχρι το 1917 έχουν δημιουργηθεί 206 εργατικά σωματεία με 44.230 μέλη.

Το 1918, το Εργατικό Κέντρο Θεσσαλονίκης, στο οποίο κυριαρχεί η Ελληνοεβραϊκή Συνδικαλιστική Κοινωνική Ομοσπονδία «Φεντερασιόν», αποτελεί τη μαγιά για τη δημιουργία μιας κεντρικής οργάνωσης όλων των συνδικάτων στην Ελλάδα. Με τη σύμπραξη του Εργατικού Κέντρου Αθήνας και του Πειραιά, συγκαλεί πανελλαδική συνδιάσκεψη των συνδικαλιστικών οργανώσεων με θέμα τη δημιουργία Εθνικού Κέντρου. Το αποτέλεσμα της συνδιάσκεψης, στην οποία προσέρχονται αντιπρόσωποι από 44 σωματεία, είναι η δημιουργία της ΓΣΕΕ, δηλαδή ενός εθνικού συνδικαλιστικού κέντρου με τη συμμετοχή εργατικών σωματείων, εργατικών κέντρων και ομοσπονδιών.

1.4.2. Δεύτερη Περίοδος (1919-1936)

Η δεύτερη περίοδος αρχίζει μετά την ίδρυση της ΓΣΕΕ, η οποία σταδιακά οδηγείται στη διάσπαση και κλείνει με τη δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά το 1936.

Αυτή η περίοδος χαρακτηρίζεται από μεγάλες απεργίες, όπως αυτές των καπνεργατών του Αγρινίου το 1926 (Κεφάλαιο 4.6) και της Θεσσαλονίκης το 1936 (Κεφάλαιο 4.7), αλλά και από τη μεγάλη βία που χρησιμοποιούν οι δυνάμεις καταστολής με αποτέλεσμα τον θάνατο πολλών απεργών. Οι απεργίες έχουν ως αιτήματα τις καλύτερες συνθήκες εργασίας, οι οποίες αυτή την περίοδο καταγράφουν ιδιαίτερη πτώση, με κύρια χαρακτηριστικά τις πολλές ημέρες και ώρες δουλειάς και τους χαμηλούς μισθούς. Σε αυτό το πλαίσιο, το κύμα προσφύγων που έρχεται από τη Μικρασιατική Καταστροφή δημιουργεί ακόμα φθηνότερα εργατικά χέρια, με αποτέλεσμα την περαιτέρω εξασθένιση των εργαζομένων και την πλήρη εξαφάνιση κάθε εργατικού δικαιώματος.

Από την ίδρυσή της και για τα επόμενα χρόνια, η ΓΣΕΕ ζει μια περίοδο κυβερνητικών παρεμβάσεων, καταστολών, αντιπαραθέσεων των εκφραστών των πολιτικών τάσεων που επικρατούν στους κόλπους της, εσωτερικών τριβών και τελικά διασπάσεων. Η προσπάθεια για την ενοποίηση του πολυδιασπασμένου συνδικαλισμού που επιχειρείται από το 7ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ πέφτει στο κενό, αφού τις όποιες

εξελίξεις και διεργασίες διακόπτει η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά (4 Αυγούστου 1936)³.

1.4.3. Τρίτη Περίοδος (1949-σήμερα)

Η τρίτη περίοδος αρχίζει μετά τη λήξη της γερμανικής κατοχής και του Εμφυλίου και καλύπτει τη μετεμφυλιακή πορεία (από το 1949 και ύστερα) του συνδικαλισμού.

Στη διάρκεια αυτής της περιόδου οι αρτεργάτες, οι τυπογράφοι, οι οικοδόμοι, οι εργαζόμενοι στο μέταλλο και οι εργαζόμενοι στο δημόσιο και σε δημόσιες επιχειρήσεις, όπως οι τραπεζικοί, οι υπάλληλοι του Οργανισμού Τηλεπικοινωνιών Ελλάδας (ΟΤΕ) και της Δημόσιας Επιχείρησης Ηλεκτρισμού (ΔΕΗ), οι ταχυδρομικοί υπάλληλοι και οι καθηγητές πρωτοστατούν στη συνδικαλιστική δραστηριότητα, ιδρύοντας δυναμικά συνδικάτα. Στα αιτήματα, πέρα από το θέμα των αυξήσεων, που συνδέεται με το χαμηλό επίπεδο των μισθών και τον πληθωρισμό της περιόδου 1946-1953, προστίθενται αιτήματα που αμφισβητούν την κρατική πολιτική στον χώρο των νομικών ρυθμίσεων για τις απολύσεις, τις συλλογικές συμβάσεις, τις αποζημιώσεις, τις συνδικαλιστικές εισφορές και τις συνδικαλιστικές ελευθερίες.

Μέσα σε αυτή την περίοδο σημειώνονται επίσης μεγάλες απεργίες, όπως αυτή των οικοδόμων το 1960 στην Αθήνα (βλ. αναλυτικά στο Κεφάλαιο 4.8), οι οποίοι, έχοντας δημιουργήσει ένα από τα πιο αγωνιστικά και ιστορικά συνδικάτα, θέτουν τις βάσεις για τους επόμενους αγώνες τους, οι οποίοι συνεχίζονται ως σήμερα.

³ Ιστοσελίδα της ΓΣΕΕ. [<http://www.gsee.gr/istoria/istoriki-anadromi>].

2. Γενικά για την απεργία

2.1. Ορισμός της απεργίας - ετυμολογία

Σύμφωνα με το Κέντρο Πληροφόρησης Εργαζομένων και Ανέργων της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδας (ΓΣΕΕ)⁴, η απεργία ορίζεται ως εξής: «Απεργία είναι η συλλογική αποχή των εργαζομένων από την εργασία τους. Αποτελεί συνταγματικό δικαίωμα των εργαζομένων και ασκείται από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις για την διαφύλαξη και διεκδίκηση των συμφερόντων των εργαζομένων. Επίσης ασκείται και σαν έκφραση αλληλεγγύης. Το δικαίωμα της απεργίας προστατεύεται από το Σύνταγμα και ειδικούς νόμους» (βλ. Κεφάλαιο 2.3). Αυτός, βέβαια, δεν είναι ο μοναδικός ορισμός της απεργίας, αποτελεί όμως τον πιο πλήρη και παράλληλα τον πιο σύντομο.

Σε αντίθεση με πολλές ελληνικές λέξεις που χρησιμοποιούμε σήμερα, η λέξη «απεργία» δεν μαρτυρείται στα αρχαία ελληνικά⁵. Ο λεξικογράφος Ησύχιος του 6ου αιώνα μ.Χ., όμως, καταγράφει τη λέξη «απεργός» και τον ορισμό της, ο οποίος ταυτίζεται με τη σημασία της λέξης «αργός». Η αναζήτηση της ετυμολογίας της λέξης «απεργία», η ταύτισή της με τη σημερινή σημασία της, καθώς και η πρώτη εμφάνισή της χάνεται μέσα στα χρόνια και πρέπει να αναζητηθεί στην εποχή της πρώτης ελληνικής απεργίας (Σύρα, 1879). Η συριανή εφημερίδα *Πατρίς* γράφει για την πρώτη από τις απεργίες που συναντάμε στην Ελλάδα: «Ἐν βήμα ἐτι προς την πρόοδον! Ἐχομεν εν Σύρω απεργίαν τετρακοσίων περίπου εργατών. Το Ναυπηγείον αργεί». Παρόλα αυτά, η λέξη –όπως και το φαινόμενο αυτό καθαυτό– ίσως παρατηρήθηκε και νωρίτερα χωρίς να έχει καταγραφεί.

Μια και κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας δεν ήταν δυνατόν να γίνει κάποια απεργία στον ελλαδικό χώρο, σε άλλες γλώσσες η αντίστοιχη λέξη χρονολογείται πολύ πριν από την ελληνική. Στα αγγλικά η απεργία δηλώνεται ως “strike”, που θα πει «χτύπημα». Σύμφωνα με το *Oxford English Dictionary*, το ουσιαστικό “strike” χρονολογείται από το 1810, αλλά το ρήμα “strike” χρησιμοποιείται από το 1768, πιθανώς από το «χτύπημα» των εργαλείων ενός εργάτη στο πάτωμα (δείγμα μη

⁴ Κέντρο Πληροφόρησης Εργαζομένων & Ανέργων (ΚΕΠΕΑ). *Αλφαθητικό Ευρετήριο Εργασιακών Σχέσεων: Ορισμός απεργίας*. [<http://www.kepea.gr/aarticle.php?id=145>].

⁵ Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία. 2011. *Απεργία!*. [<https://sarantakos.wordpress.com/2011/02/23/apergia/>].

εργασίας) ή το «χτύπημα» που έκαναν τα ναυτικά πανιά στο κατάστρωμα όταν οι ναύτες αρνούνταν να δουλέψουν.

Τέλος, αν και υπάρχουν ιστορικά στοιχεία για την ύπαρξη διαμαρτυριών από δούλους ή δουλοπάροικους κατά των αφεντικών τους (για παράδειγμα η στάση εργασίας των τεχνιτών των βασιλικών τάφων στην αρχαία Αίγυπτο το 1159 π.Χ. λόγω της μη καταβολής των ημερομισθίων σε σιτηρά για 18 ημέρες), δεν θα ήταν σωστό να συγχέονται με τη σημερινή έννοια της λέξης «απεργία».

2.2. Μορφές απεργίας⁶

Οι μορφές της απεργίας αυξάνονται με την πάροδο των χρόνων. Αυτό είναι απόλυτα λογικό από τη στιγμή που καινούρια μέσα, καινούρια επαγγέλματα, αλλά και πιο πολύπλοκα συνταγματικά άρθρα ή πιο σύνθετοι νόμοι διέπουν τις σύγχρονες κοινωνίες παγκοσμίως.

Οι ποικίλες μορφές απεργίας που παρατηρούνται μπορούν να χωριστούν σε κατηγορίες με βάση κάποιους παράγοντες: ανάλογα με το άμεσο αποτέλεσμα που επιδιώκεται μέσω της απεργίας από τους εργαζομένους, ανάλογα με τον φορέα που αναλαμβάνει την ευθύνη της απεργίας, ανάλογα με τον αποδέκτη των αιτημάτων της απεργίας και ανάλογα με την τακτική που ακολουθείται. Παρακάτω αναλύονται οι διαφορετικοί αυτοί τύποι απεργίας.

2.2.1. Ανάλογα με το αποτέλεσμα που επιδιώκεται

2.2.1.1 Διεκδικητική απεργία

Η διεκδικητική απεργία είναι η πιο συνηθισμένη μορφή απεργίας. Μέσω αυτής οι εργαζόμενοι ασκούν πίεση στους εργοδότες τους προκειμένου να ικανοποιήσουν τα αιτήματά τους, τα οποία συνήθως αφορούν την ασυνεπή –ή ανύπαρκτη– καταβολή των συμφωνηθέντων οικονομικών απολαβών, τη μη τήρηση των συμφωνηθέντων ωραρίων εργασίας, τη μη τήρηση των απαιτούμενων συνθηκών υγιεινής, τη βελτίωση των κοινωνικών ή ασφαλιστικών συμφερόντων τους κ.ά. Στόχος της απεργίας είναι να υποκύψει η εργοδοτική πλευρά και να ικανοποιηθούν όλα τα αιτήματα των εργαζομένων ή μέρος αυτών. Συνήθως η διεκδικητική απεργία είναι απεργία διαρκείας. Αυτό σημαίνει πως διαρκεί έως ότου καμφθεί η αντίσταση της εργοδοτικής πλευράς και

⁶ Γεωργιάδου 2009: 130, Ηλιοπούλου χχ. και Δούβρη 2007.

ικανοποιηθούν τα αιτήματα των απεργών ή έως ότου εξαντληθούν τα όρια της αντοχής των απεργών.

2.2.1.2. Προειδοποιητική απεργία

Η προειδοποιητική απεργία πραγματοποιείται συνήθως στο στάδιο των διαπραγματεύσεων των εργαζομένων με τους εργοδότες πάνω στα αιτήματά τους. Η σημασία της έγκειται κυρίως στην υπογράμμιση, από τη μεριά των απεργών, της μαζικότητας, της αγωνιστικότητας και της αποφασιστικότητας να προβούν σε απεργία διαρκείας αν δεν γίνουν δεκτά τα αιτήματά τους. Μια και η συγκεκριμένη απεργία έχει χαρακτήρα «επίδειξης δύναμης», συνήθως έχει μικρή διάρκεια. Η προειδοποιητική απεργία δεν πρέπει να συγχέεται με τη διεκδικητική απεργία, καθώς η πρώτη δεν έχει ως στόχο την ικανοποίηση των αιτημάτων των απεργών όπως η δεύτερη. Παρόλα αυτά, και οι δύο μορφές απεργίας έχουν συγκεκριμένα αιτήματα. Πολλές φορές η προειδοποιητική απεργία κηρύσσεται παράνομη (βλ. Κεφάλαιο 2.3). Ο λόγος είναι πως στην Ελλάδα η απεργία σχετίζεται με την αρχή του έσχατου μέσου, δηλαδή πρέπει να πραγματοποιείται μόνο και εφόσον έχουν εξαντληθεί όλα τα ειρηνικά και διαλογικά μέσα προς επίλυση της διαφοράς και μόνο μετά το «ναυάγιο» των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Συνήθως νόμιμη είναι η προειδοποιητική απεργία όταν πηγάζει από την άρνηση του εργοδότη να προσέλθει σε διαπραγματεύσεις.

2.2.1.3. Απεργία διαμαρτυρίας

Η απεργία διαμαρτυρίας αποτελεί ένα μέσο διαδήλωσης και έκφρασης της γνώμης των εργαζομένων σχετικά με ορισμένα εργασιακά θέματα των οποίων την ικανοποίηση επιδιώκουν. Αποδέκτης της κυρίως είναι το ίδιο το κράτος και όχι ο εργοδότης. Με τη δράση της η απεργία διαμαρτυρίας αντιβαίνει ουσιαστικά στο ίδιο το Σύνταγμα και για τον λόγο αυτό χρήζει οριοθέτησης, η οποία γίνεται μέσω ερμηνειών στο άρθρο 23 του Συντάγματος. Η οριοθέτηση αυτή είναι απαραίτητη, καθώς είναι δυνατόν να οδηγήσει –υπό την πίεση των απεργών– σε εξαναγκασμό των πολιτειακών οργάνων να ασκήσουν τα καθήκοντά τους με διαφορετικό τρόπο από αυτόν που είχαν σκοπό να εφαρμόσουν. Για τον λόγο αυτόν, στο άρθρο 25 παρ. 3 του Συντάγματος και στο άρθρο 281 του Αστικού Κώδικα περί κατάχρησης δικαιώματος τίθενται τα όρια της καταχρηστικότητας του δικαιώματος της απεργίας. Αν και η απεργία διαμαρτυρίας είναι και αυτή, όπως και η προειδοποιητική απεργία, μικρής διάρκειας, υπάρχει η περίπτωση να μετατραπεί σε διεκδικητική απεργία.

2.2.2. Ανάλογα με τον φορέα

2.2.2.1. Συνδικαλιστική απεργία

Η συνδικαλιστική απεργία κηρύσσεται και πραγματοποιείται με την καθοδήγηση και την ευθύνη κάποιας νόμιμης συνδικαλιστικής οργάνωσης. Αυτού του είδους η απεργία κατοχυρώνεται και προστατεύεται τόσο από το Σύνταγμα (άρθρο 23, παρ. 2), όσο και από τον νόμο (άρθρο 4, ν. 1876/90). Σύμφωνα με τον νόμο (άρθρο 20, παρ. 4, ν. 1264/82), δικαίωμα συμμετοχής σε μια συνδικαλιστική απεργία έχει και ο μη συνδικαλισμένος μισθωτός, με δυνατότητα ύπαρξης απεργίας αποκλειστικά ή στο μεγαλύτερο μέρος της από μη συνδικαλισμένους μισθωτούς, που πραγματοποιείται με απόφαση του αντιπροσωπευτικού εργατικού κέντρου της περιοχής όπου εργάζονται.

2.2.2.2. Μη συνδικαλιστική απεργία

Η μη συνδικαλιστική απεργία συχνά ονομάζεται «αδέσποτη» και, σπανιότερα πλέον, «άγρια». Σε αντίθεση με τη συνδικαλιστική απεργία, αυτού του είδους η απεργία δεν επιτρέπεται από το Σύνταγμα (άρθρο 23, παρ. 2), εφόσον δεν πραγματοποιείται από νόμιμη συνδικαλιστική οργάνωση. Οι απεργοί σε αυτή την περίπτωση ευθύνονται μόνο για την άσκηση του δικαιώματός τους για συμμετοχή και ο καθένας φέρει ευθύνη μόνο για τις δικές του πράξεις ή παραλείψεις και για τις συνέπειες που προκάλεσε η ατομική του συμμετοχή σε παράνομη απεργία. Επομένως, για την αποκατάσταση της ζημιάς που προκάλεσε μια παράνομη απεργία στο σύνολό της ευθύνονται μόνο οι υπαίτιες οργανώσεις και όχι οι μεμονωμένοι απεργοί. Η μεταγενέστερη ανάληψη της ευθύνης δεν την καθιστά αναδρομικά νόμιμη.

2.2.3. Ανάλογα με τον αποδέκτη

2.2.3.1. Πολιτική απεργία

Η πολιτική απεργία έχει πολιτικούς σκοπούς και αιτίες που σχετίζονται με την πολιτική ή τους πολιτικούς ανταγωνισμούς. Η πολιτική απεργία στρέφεται κατά του κράτους, διεκδικώντας συχνά τη χάραξη καινούριας πολιτικής, τη μεταβολή της προηγούμενης πολιτικής σε κάποιον τομέα, την ψήφιση ενός νέου νόμου, την τροποποίηση/κατάργηση κάποιου ήδη υπάρχοντος νόμου και άλλα παρόμοια αιτήματα. Αποδέκτης των αιτημάτων αυτών είναι η νομοθετική, η εκτελεστική και η δικαστική εξουσία και σε καμία περίπτωση το κράτος ως εργοδότης. Για παράδειγμα, η απεργία που απευθύνεται

στο κράτος και διεκδικεί την ακύρωση ή την τροποποίηση κάποιου δυσμενούς μέτρου κατά των εργαζόμενων αποτελεί νόμιμη απεργία διαμαρτυρίας και όχι πολιτική απεργία.

Αντίθετα, η απεργία που έχει ως αποδέκτη κάποιον ιδιώτη εργοδότη και διεκδικεί αιτήματα που ανήκουν αποκλειστικά στη ρυθμιστική εξουσία του κράτους και επιδιώκουν να κάμψουν την νομοθετική εξουσία, είναι πολιτική. Σε αυτή την περίπτωση, ο εργοδότης δεν μπορεί να τερματίσει την απεργία, αφού δεν μπορεί να ικανοποιήσει τα αιτήματα των εργατών, μια και η συγκεκριμένη απεργία χρησιμοποιείται ως μέσο άσκησης πίεσης σε κάποιον τρίτο, δηλαδή στο κράτος και συγκεκριμένα στην εκάστοτε κυβέρνηση.

Η πολιτική απεργία παρουσιάζει συνήθως το ακόλουθο πρόβλημα, το οποίο απορρέει από όλα τα παραπάνω, αλλά και από την έννοια αυτής καθαυτής της απεργίας. Με βάση το Σύνταγμα της Ελλάδας, οι πολιτικές εξουσίες ασκούνται στο όνομα και προς όφελος ολόκληρου του λαού. Από τον λαό, μέσω των εκλογών, νομιμοποιείται το νομοθετικό σώμα και οι κυβερνήσεις προς άσκηση των εξουσιών, προς ακολούθηση του προγράμματός τους σύμφωνα με τις πολιτικές αρχές και τις εξαγγελίες τους και προς λήψη αποφάσεων –ελεύθερα και με την πολιτική τους ευθύνη– με σκοπό την εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος και του κοινωνικού συνόλου. Παράλληλα, όμως, η πολιτική απεργία μπορεί να ασκήσει πίεση νοθεύοντας αυτές τις διαδικασίες, οι οποίες στηρίζονται στη λαϊκή κυριαρχία και στην υπηρεσία του γενικού συμφέροντος. Για τον λόγο αυτό η πολιτική απεργία είναι απαγορευμένη διεθνώς, με μόνη εξαίρεση την πολιτική απεργία που έχει ως στόχο την αποκατάσταση της λαϊκής κυριαρχίας και χρησιμοποιείται κατά οποιουδήποτε επιχειρεί τη βίαιη κατάλυση του Συντάγματος (άρθρο 120, παρ. 4).

2.2.3.2. Εργασιακή-πολιτική απεργία

Η μικτή εργασιακή-πολιτική απεργία σχετίζεται με οικονομικά, εργασιακά, ασφαλιστικά, κοινωνικά και συνδικαλιστικά αιτήματα τα οποία μπορεί να ρυθμίσει μόνο το κράτος. Τα αιτήματα αυτά μπορεί να σχετίζονται με άδειες, ωράρια, προστασία των θέσεων, συνταξιοδοτικές προϋποθέσεις κ.ά. Ο λόγος που είναι μικτή αυτού του είδους η απεργία έγκειται στο ότι είναι εργασιακή κατά τα αιτήματα, αλλά πολιτική κατά τον αποδέκτη και κινείται έξω από το συνηθισμένο πλαίσιο της απεργίας, πέρα από τις συλλογικές σχέσεις μισθωτών-εργοδοτών.

Η απεργία αυτή είναι νόμιμη, έστω και αν στην ουσία στρέφεται κατά της νομοθετικής εξουσίας. Σύμφωνα, βέβαια, με άλλες απόψεις, η απεργία που στρέφεται κατά του κράτους και διεκδικεί αιτήματα που μπορούν να ικανοποιηθούν μόνο με τη θέσπιση, ανάκληση ή τροποποίηση κάποιων νόμων είναι νόμιμη μόνο εφόσον έχει τον χαρακτήρα απεργίας διαμαρτυρίας. Ως απεργία διαμαρτυρίας, η απεργία αυτή, όπως είδαμε παραπάνω (Κεφάλαιο 2.2.1.2), είναι μικρής διάρκειας και παύει να είναι νόμιμη όταν μεταβάλλεται σε συνηθισμένη διεκδικητική απεργία. Τέλος, η πολιτική απεργία που στρέφεται κατά της δικαστικής εξουσίας είναι παράνομη χωρίς καμία εξαίρεση, μια και έχει ως στόχο να επηρεάσει την κρίση της δικαστικής εξουσίας, έστω και επί εργατικής διαφοράς, προσβάλλοντας έτσι τη δικαστική ανεξαρτησία.

2.2.3.3 Απεργία αλληλεγγύης⁷

Η απεργία αλληλεγγύης πραγματοποιείται προς υποστήριξη μιας άλλης απεργίας και αποσκοπεί στην ενίσχυσή της. Παρόλο που δεν περιλαμβάνει αιτήματα των απεργών κατά του εργοδότη τους, αλλά γίνεται για να υποστηρίξει τα συλλογικά αιτήματα άλλων απεργών, κινείται μέσα στο συνολικό πλαίσιο των σχέσεων μισθωτών-εργοδοτών. Ανάλογα με την απεργία που υποστηρίζει, η απεργία αλληλεγγύης διακρίνεται σε εσωτερικής και εξωτερικής αλληλεγγύης.

Η απεργία εσωτερικής αλληλεγγύης επιδιώκει την υποστήριξη κάποιας απεργίας η οποία πραγματοποιείται από άλλη συνδικαλιστική οργάνωση κατά κοινού εργοδότη. Η απεργία εξωτερικής αλληλεγγύης συμπαραστέκεται σε κάποια απεργία η οποία διεξάγεται από άλλη οργάνωση και στρέφεται κατά άλλου εργοδότη. Κύριο χαρακτηριστικό της δεύτερης είναι ότι η δυνατότητα ικανοποίησης των αιτημάτων εξαρτάται από έναν τρίτο εργοδότη και όχι από αυτόν ο οποίος πλήττεται.

Οι απεργίες αλληλεγγύης, είτε εξωτερικής είτε εσωτερικής, μπορεί να είναι νόμιμες αλλά και παράνομες. Μόνη της η αρχή της αλληλεγγύης δε νομιμοποιεί μια απεργία. Για να μην είναι καταχρηστική μια τέτοια απεργία πρέπει να πληροί ορισμένες προϋποθέσεις. Πρώτον, πρέπει να απεργούν εκείνοι για τους οποίους γίνεται η απεργία αλληλεγγύης και αυτή η κύρια απεργία να είναι νόμιμη. Δεν είναι δυνατόν να υποστηριχθεί νόμιμα μια παράνομη απεργία. Δεύτερον, και όχι απαραίτητα σε συνδυασμό με το πρώτο, η έκβαση της κύριας απεργίας πρέπει να επηρεάζει τα συμφέροντα αυτών που κάνουν την απεργία αλληλεγγύης. Με αυτό το σκεπτικό, η απεργία αλληλεγγύης βοηθάει την κύρια απεργία προσπαθώντας και αυτή να πείσει τον

⁷ Τζανετάτος 1995.

αντίπαλο της κύριας απεργίας (ο οποίος θυμίζουμε πως είναι πιθανόν να είναι διαφορετικός από αυτόν της απεργίας αλληλεγγύης) να αποδεχτεί τα αιτήματα της κύριας απεργίας.

Η διάρκεια της απεργίας αυτής ορίζεται με βάση τα κριτήρια καταχρηστικότητας δικαιώματος και δεν είναι δυνατόν να διαρκέσει περισσότερο χρόνο από την κύρια απεργία. Η πιθανή σύγκυση που προκύπτει όταν σε ένα από τα δύο αντίπαλα μέρη της απεργίας αλληλεγγύης εμπλέκεται μία πολυεθνική εταιρία, λύνεται από το Σύνταγμα. Σύμφωνα με τον νόμο 1264/82 (άρθρο 19, παρ. 1), το απεργιακό δικαίωμα μπορεί να ασκηθεί και «ως εκδήλωση αλληλεγγύης εργαζομένων επιχειρήσεων ή εκμεταλλεύσεων που εξαρτώνται από πολυεθνικές εταιρίες προς εργαζομένους σε επιχειρήσεις ή εκμεταλλεύσεις ή στην έδρα της ίδιας πολυεθνικής εταιρίας, και εφόσον η έκβαση της απεργίας των τελευταίων θα έχει άμεσες επιπτώσεις στα οικονομικά και εργασιακά συμφέροντα των πρώτων». Στην περίπτωση αυτή, η νομιμότητα της απεργίας διεθνούς αλληλεγγύης θα κριθεί από το δίκαιο της χώρας στην οποία πραγματοποιείται. Από τη στιγμή όμως που η νομιμότητα της απεργίας αλληλεγγύης εξαρτάται από τη νομιμότητα της κύριας απεργίας, η τελική κρίση για τη νομιμότητα της απεργίας αλληλεγγύης εξαρτάται από την κρίση της νομιμότητας της κύριας απεργίας από το δίκαιο της χώρας διεξαγωγής της.

2.2.4. Ανάλογα με την τακτική

2.2.4.1. Μερική και περιστροφική απεργία

Η μερική απεργία χαρακτηρίζεται από την παύση εργασίας ορισμένων εργαζομένων με αποτέλεσμα, λόγω της σπουδαιότητας της εργασίας τους, να επιτυγχάνεται γενική απεργία και ακινητοποίηση ολόκληρης της επιχείρησης. Αυτό συμβαίνει διότι, λόγω της αλληλεξάρτησης των διάφορων τμημάτων της επιχείρησης, ο εργοδότης δεν είναι δυνατόν να αποδεχθεί την εργασία των εργαζομένων που δεν απεργούν. Για παράδειγμα, δεν είναι δυνατόν να δουλέψουν οι πιλότοι των αεροπλάνων όταν την ίδια στιγμή απεργούν οι υπάλληλοι του πύργου ελέγχου του αεροδρομίου. Η μερική απεργία είναι αποτελεσματική, γιατί προκαλεί στον εργοδότη μεγαλύτερη ζημιά από τη συνηθισμένη απεργία. Οι εργαζόμενοι που απεργούν χάνουν τον μισθό τους, οι υπόλοιποι όμως που δεν απεργούν διατηρούν τους μισθούς τους χωρίς να μπορούν να δουλέψουν.

Το αποκορύφωμα αυτής της απεργίας είναι η περιστροφική απεργία, όπου τα διάφορα τμήματα της επιχείρησης απεργούν διαδοχικά, με αποτέλεσμα η επιχείρηση να παραμένει μη ενεργή ενώ παράλληλα εκπληρώνει τις υποχρεώσεις σε μισθούς στα τμήματα που δεν απεργούν.

2.2.4.2. Στάσεις εργασίας και διαλείπουσα απεργία

Η διαλείπουσα απεργία πραγματοποιείται με στάσεις εργασίας, δηλαδή με μερική διακοπή της εργασίας. Η αποχή των εργαζομένων δεν είναι συνεχής, αλλά διακόπτεται κατά χρονικά διαστήματα. Οι στάσεις αυτές μπορεί να επαναλαμβάνονται μέσα στην ίδια ημέρα, την ίδια εβδομάδα κ.ά. Οι στάσεις εργασίας και η διαλείπουσα απεργία θεωρούνται μια ενιαία απεργία όταν πραγματοποιούνται για τα ίδια αιτήματα και δεν μεταβάλλεται η περιοδικότητα των αποχών. Η «τεχνική» των στάσεων εργασίας θυμίζει τη μερική απεργία, ειδικά στο μέγεθος της ζημιάς που μπορεί να προκληθεί στον εργοδότη. Οι απεργοί μπορούν να κάνουν τις στάσεις εργασίας σε ώρες αιχμής, ακινητοποιώντας στην πραγματικότητα την επιχείρηση τις ώρες που η αποδοτικότητα της εργασίας και η παραγωγικότητα της επιχείρησης είναι υψηλή, χάνοντας παράλληλα μικρό μέρος του ημερομισθίου τους, που αντιστοιχεί στο χρόνο της αποχής.

2.2.4.3. Λευκή απεργία

Η λευκή απεργία δεν αφορά την πλήρη αποχή από την εργασία, αλλά την παραμονή στον τόπο της εργασίας καθ' όλη τη διάρκειά της και την παροχή μειωμένης απόδοσης εργασίας. Η εργασία δηλαδή που παρέχεται είναι μειωμένης ποσότητας σε σχέση με το συνηθισμένο. Αυτό μπορεί να συμβεί με επιβράδυνση του ρυθμού εργασίας, με οικιοθελή δημιουργία δυσχερειών στην επικοινωνία των τμημάτων (για παράδειγμα η επίδειξη υπερβολικού ζήλου στην τήρηση των κανονισμών ή του πρωτοκόλλου) ή και με μικρή διακοπή της εργασίας χωρίς εγκατάλειψη του χώρου εργασίας. Για να αποφευχθεί η σύνδεση με έννοιες όπως το «σαμποτάζ» ή το «μπούκοτάζ», οι εργαζόμενοι δεν μειώνουν την απόδοσή τους παράγοντας ελαττωματικά προϊόντα ή καταστρέφοντας μέρη της επιχείρησης. Ως προς τη νομιμότητα της λευκής απεργίας, έχει κατά καιρούς αμφισβητηθεί. Σύμφωνα πάντως με την πιο ισχυρή άποψη, η λευκή απεργία αποτελεί νόμιμη μορφή απεργίας, μια και συνδέεται –παρόλο που οι απεργοί προσέρχονται στην επιχείρηση και προσφέρουν εργασία μειωμένης ποσότητας– με το στοιχείο της αποχής, που αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό της απεργίας.

2.3. Νόμιμη και παράνομη απεργία

Όπως ήδη αναφέραμε (βλ. Κεφάλαιο 2.2.1.2), η νόμιμη απεργία κηρύσσεται από μια νόμιμη συνδικαλιστική οργάνωση, η οποία διεκδικεί υπαρκτά αιτήματα, αφού προηγουμένως έχουν εξεταστεί, δοκιμαστεί και αποτύχει όλα τα υπόλοιπα μέσα διεκδίκησης των αιτημάτων. Για τον χαρακτηρισμό μιας απεργίας ως «νόμιμης» απαιτείται η ύπαρξη ορισμένων προϋποθέσεων. Αυτές διακρίνονται σε θετικές και αρνητικές (Τσουκαλά κά. 2014).

Οι θετικές προϋποθέσεις έχουν να κάνουν: i) με την κήρυξη της απεργίας από την αρμόδια, νόμιμα συστημένη συνδικαλιστική οργάνωση, ύστερα από απόφαση του αρμόδιου οργάνου της και πάντα με προκαθορισμένη διαδικασία, ii) με την προειδοποίηση του εργοδότη, iii) με την προηγούμενη γνωστοποίηση των αιτημάτων στον εργοδότη, και iv) με τη διάθεση προσωπικού ασφαλείας.

Οι αρνητικές προϋποθέσεις έχουν να κάνουν: i) με τη μη απαγόρευση προσφυγής στην απεργία από τον νόμο, ii) με τη μη απαγόρευση προσφυγής στην απεργία από δικαστική απόφαση, iii) με τη μη παραβίαση ενδεχόμενης πολιτικής επιστράτευσης, iv) με τη μη αναστολή των συνταγματικών διατάξεων που κατοχυρώνουν το απεργιακό δικαίωμα, v) με τη μη παραβίαση της υποχρέωσης ειρήνης, και vi) με την άσκηση του εν λόγω δικαιώματος να μην υπερβαίνει τα όρια που επιβάλλουν η καλή πίστη, τα χρηστά ήθη και ο κοινωνικός και οικονομικός σκοπός του δικαιώματος, καθώς και να μη σχετίζεται με παράνομες πράξεις.

Όπως προφανώς γίνεται κατανοητό, η έλλειψη κάποιας από τις παραπάνω προϋποθέσεις προκαλεί τον χαρακτηρισμό «παράνομη» στην άσκηση του απεργιακού δικαιώματος και καθιστά την απεργία παράνομη, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να πραγματοποιηθεί. Συνεπώς, η αποχή από την εργασία λόγω συμμετοχής σε παράνομη απεργία αποτελεί παραβίαση των ατομικών συμβάσεων εργασίας. Σε κάθε περίπτωση, η απεργία μπορεί να εξελιχθεί σε παράνομη ακόμα και κατά τη διάρκειά της, όταν εκλείψει κάποια από τις προϋποθέσεις που αναφέραμε. Επιπρόσθετα, παράνομη είναι η απεργία όταν προσκρούει σε νόμο σύμφωνο με το Σύνταγμα. Αντίθετα, δεν είναι παράνομη όταν προσκρούει σε διάταξη που αντίκειται στο Σύνταγμα. Δεν είναι, επίσης, παράνομη όταν προσκρούει σε νόμο ο οποίος επιβάλλει περιορισμούς σε βάρος του απεργιακού μέσου και έχει τεθεί από τον νομοθέτη καθ' υπέρβαση της εξουσίας που παρέχει το Σύνταγμα.

Μια μορφή παράνομης απεργίας είναι η καταχρηστική. Καταχρηστική ονομάζεται η απεργία όταν το δικαίωμα της απεργίας ασκείται αντίθετα από την καλή πίστη που διέπει κάθε εργασιακή σχέση ή τα χρηστά ήθη ή τον οικονομικό και κοινωνικό σκοπό για τον οποίο πραγματοποιήθηκε. Η απεργία μπορεί να χαρακτηριστεί καταχρηστική για πολλούς λόγους: όταν κατά τη διάρκειά της συμβούν προπηλακισμοί, βίαια περιστατικά και γενικά παράνομες πράξεις, όταν η συνδικαλιστική οργάνωση διαδίδει ή χρησιμοποιεί ψευδείς πληροφορίες ώστε να προκαλέσει την κινητοποίηση των εργαζομένων, όταν οι χώροι εργασίας καταλαμβάνονται με στόχο τον αποκλεισμό της εισόδου στον εργοδότη ή στους μη απεργούς εργαζομένους ή όταν η μορφή, η έκταση και η διάρκεια της απεργίας σε κάποιο νευραλγικό τομέα βλάπτει το γενικό συμφέρον ή μεγάλο μέρος του πληθυσμού δυσανάλογα σε σύγκριση με το επιδιωκόμενο όφελος.

Τέλος, μεγάλη συζήτηση έχει προκαλέσει η συχνότητα του χαρακτηρισμού των παράνομων απεργιών ως «παράνομων και καταχρηστικών» από δικαστικές αποφάσεις, με αποτέλεσμα να λαμβάνουν χώρα πολυάριθμες αγωγές. Κατά πολλούς, για λόγους ακριβολογίας, η φράση πρέπει να αντικατασταθεί από την «παράνομη ή καταχρηστική» απεργία.

2.4. Νομική υπόσταση της απεργίας και νομολογιακή αντιμετώπισή της⁸

«1. Το Κράτος λαμβάνει τα προσήκοντα μέτρα για τη διασφάλιση της συνδικαλιστικής ελευθερίας και την ανεμπόδιστη άσκηση των συναφών μ' αυτή δικαιωμάτων εναντίον κάθε προσβολής τους, μέσα στα όρια του νόμου.

»2. Η απεργία αποτελεί δικαίωμα και ασκείται από τις νόμιμα συστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις για τη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών γενικά συμφερόντων των εργαζομένων.

»Απαγορεύεται η απεργία με οποιαδήποτε μορφή στους δικαστικούς λειτουργούς και σ' αυτούς που υπηρετούν στα σώματα ασφαλείας. Το δικαίωμα προσφυγής σε απεργία των δημόσιων υπαλλήλων και των υπαλλήλων της τοπικής αυτοδιοίκησης και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, καθώς και του προσωπικού των κάθε μορφής επιχειρήσεων δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας,

⁸ Τσουκαλά κά. 2014 και Παρά κά. 1997.

που η λειτουργία τους έχει ζωτική σημασία για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου, υπόκειται στους συγκεκριμένους περιορισμούς του νόμου που το ρυθμίζει. Οι περιορισμοί αυτοί δεν μπορούν να φθάνουν έως την κατάργηση του δικαιώματος της απεργίας ή την παρεμπόδιση της νόμιμης άσκησης του».

Με αυτές τις λέξεις το Σύνταγμα της Ελλάδας, στο άρθρο 23 περί συνδικαλιστικής ελευθερίας ορίζει τη νομική υπόσταση της απεργίας⁹. Βέβαια χρειάστηκαν πολλά χρόνια για να αποκτήσει μια τέτοια πλήρη νομική υπόσταση η απεργία. Η πρώτη απόφαση δικαστηρίου η οποία δέχτηκε ότι η απεργία αποτελεί δικαίωμα του μισθωτού είναι αυτή του Πρωτοδικείου Πειραιώς 292/1934, ενώ χρειάστηκε να περάσουν σαράντα ένα χρόνια για να υπάρξει μια πλήρης νομοθετική ρύθμιση της απεργίας.

Σύμφωνα με τη νομολογία που εκδόθηκε από το Εφετείο Αθηνών το 2001 (ΕφΑθ 5799/2001ΔΕΕ2001, σ. 1032), «από τις διατάξεις του προαναφερόμενου Άρθρου 23 του Συντάγματος και συγκεκριμένα της παράγραφου 2, προκύπτει ότι η απεργία περιλαμβάνεται στα ατομικά δικαιώματα που προβλέπονται από το Σύνταγμα και ειδικότερα εντάσσεται στα συναφή με τη συνδικαλιστική ελευθερία δικαιώματα που οφείλει να προστατεύει το Κράτος ενώ παράλληλα από τις διατάξεις του Άρθρου 25 παρ. 3 του Συντάγματος, προκύπτει ότι η καταχρηστική άσκηση δικαιωμάτων στο χώρο του συνταγματικού δικαίου απαγορεύεται χάρη της προστασίας ατομικών δικαιωμάτων. Έτσι, η απεργία προστατεύεται από το νόμο εφόσον προκηρύσσεται υπό τους όρους και τις προϋποθέσεις που τάσσονται από αυτόν».

Το Μονομελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης εξέδωσε νομολογία το 2002 (ΜΠρΘεσ 1704/2002Αρμ2003, σ. 57), η οποία αναφέρει τα εξής: «Υπό την έννοια αυτή πρέπει να εξειδικεύονται και τα κριτήρια του άρθρου 281 του Αστικού Κώδικα, με γενική κατευθυντήρια οδηγία τις διατάξεις του άρθρου 25 παρ. 3 του Συντάγματος, που, έτσι, επενεργεί και στις σχέσεις μεταξύ των πολιτών, σύμφωνα με την αρχή της άμεσης ή έμμεσης τριτενέργειας. Η καταχρηστική ή μη άσκηση του δικαιώματος απεργίας διαπιστώνεται από το Δικαστήριο, στα πλαίσια των διατάξεων του άρθρου 22 παρ. 4 του Ν1264/1982, ύστερα από τη στάθμιση των αντίθετων συμφερόντων των απεργών και του εργοδότη, όπως η πολύ μεγάλη ζημία στην επιχείρηση του εργοδότη, το μέγεθος της επίπτωσης των ζημιολόγων συνθηκών στο κοινωνικό σύνολο ή την εθνική οικονομία, σε συνδυασμό με τη μορφή και τη διάρκεια της το μέγεθος της

⁹ Βουλή των Ελλήνων. Άρθρο 23. [<http://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/ToPolitevma/Syntagma/article-23/>].

προσβολής των ατομικών δικαιωμάτων τρίτων και η προφανής ή μη δυσαναλογία μεταξύ της ζημίας της επιχείρησης και της αναμενόμενης ωφέλειας των απεργών».

Τον ίδιο χρόνο το Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών (ΜΠρΑθ 1708/2002ΔΕΝ2003, σ. 604) έκανε ξεκάθαρο το πότε μια απεργία είναι παράνομη και καταχρηστική (όπως προαναφέρθηκε στο Κεφάλαιο 2.3). Συγκεκριμένα στη νομολογία αναφέρεται πως «η συνεχιζόμενη απεργία του εναγόμενου σωματείου είναι καταχρηστική και ως εκ τούτου παράνομη, γιατί υπάρχει προφανής δυσαναλογία μεταξύ της ωφέλειας που το εναγόμενο σωματείο διώκει από αυτήν και της ζημίας που θα προκληθεί στην ενάγουσα αλλά και στο κοινωνικό σύνολο από τη συνέχιση της απεργίας στη συγκεκριμένη μάλιστα χρονική συγκυρία (διακοπών). Βέβαια σκοπός της απεργίας είναι να προκαλέσει ζημία στον εργοδότη, για να τον εξαναγκάσει στην ικανοποίηση των αιτημάτων των εργαζόμενων στο συντομότερο χρονικό διάστημα. Όταν όμως το μέγεθος της ζημίας και οι συνέπειές της, ως εν προκειμένω είναι προφανώς δυσανάλογες με το προσδοκώμενο από τις απεργιακές κινητοποιήσεις όφελος των εργαζομένων, τότε η απεργία είναι καταχρηστική και εντεύθεν παράνομη».

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, μια νόμιμη απεργία πρέπει να τηρεί κάποιες προϋποθέσεις για να κηρυχθεί και να μπορέσει να πραγματοποιηθεί. Το Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών σε νομολογία του το 2001 (ΜΠρΑθ1800/2001ΕΕργΔ61, σ. 795) αναφέρεται συγκεκριμένα σε αυτές τις προϋποθέσεις και στους περιορισμούς που αν δεν τηρηθούν κάνουν μια απεργία παράνομη: «Η άσκηση του δικαιώματος της απεργίας δεν είναι ανέλεγκτη, αλλά υπόκειται στους περιορισμούς τόσο του άρθρου 25 παρ. 3 του Συντάγματος όσο και του άρθρου 281ΑΚ. Έτσι τα δικαστήρια ελέγχουν, εκτός από τη συνδρομή των νόμιμων προϋποθέσεων που ο νόμος (1264/82) ορίζει ότι πρέπει να τηρηθούν για τη νομότυπη άσκηση του δικαιώματος αυτού, αν έχει ασκηθεί κατά τρόπο που υπερβαίνει προφανώς την καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή τον κοινωνικό ή οικονομικό σκοπό του δικαιώματος. Η υπέρβαση των ορίων που έχουν τεθεί από τις πιο πάνω διατάξεις στην άσκηση όλων των δικαιωμάτων, καθιστά την απεργία καταχρηστική και συνεπώς παράνομη. Αυτό διαπιστώνεται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση απεργίας που φέρεται στη δικαστική κρίση από τη στάθμιση των αντιτιθέμενων συμφερόντων των απεργών και του εργοδότη, αλλά και από όλη τη μεθόδευση των απεργιακών κινητοποιήσεων στη συγκεκριμένη αυτή περίπτωση. Ο εργοδότης κατά των συμφερόντων του οποίου στρέφεται η απεργία είναι φανερό ότι έχει, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 68και70 ΚΠολΔ και22 παρ. 4 του Ν.1264/1982, δικαίωμα να ζητήσει να αναγνωριστεί

ότι ορισμένη απεργία εργαζομένων στην επιχείρησή του είναι παράνομη ή ότι έχει ασκηθεί καταχρηστική (άλλωστε παρανομία αποτελεί και η καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος) και επιπλέον την απαγόρευση όμοιας απεργιακής εκδήλωσης στο μέλλον».

Πάνω στο ίδιο θέμα, της καταχρηστικότητας και παρανομίας μιας απεργίας, το ίδιο δικαστήριο (ΜΠρΑθ1713/2001ΕΕργΔ61,790,ΔΕΝ56, σ. 232) σε νομολογία του αναφέρει: «Η συνδικαλιστική οργάνωση που κηρύσσει απεργία, στις επιχειρήσεις και οργανισμούς κοινής ωφέλειας υποχρεούται, εκτός από την κατά το άρθρο 20 παρ. 2 του Ν1264/1982 γνωστοποίηση των αιτημάτων της απεργίας, να καλέσει τον εργοδότη εγγράφως σε δημόσιο διάλογο και μαζί με τη σχετική πρόσκληση πρέπει να ορίζεται ο τόπος και ο χρόνος της συνάντησης και να προτείνεται ένας μεσολαβητής από τον κατάλογο μεσολαβητών-διαιτητών του Οργανισμού Μεσολάβησης και Διαιτησίας, ώστε με την αποδοχή αυτή στο χρόνο που ορίζεται, να υπάρξει η απαιτούμενη συμφωνία των μερών. Διαφορετικά η απεργία κηρύσσεται παράνομη. Ανάλογα ισχύουν και εν σχέσει προς τη συμφωνία για τη διάθεση του αναγκαίου προσωπικού ασφαλείας. Σε αμφότερες δε τις ανωτέρω περιπτώσεις η προσφυγή στην απεργία είναι δυνατή μόνο μετά την αποτυχία κάθε προσπάθειας ουσιαστικής συνδιαλλαγής μεταξύ των αντίπαλων μερών. Μη νόμιμη η πρόσκληση περιέχουσα μόνο το κείμενο του νόμου χωρίς καθορισμό τόπου και χρόνου συναντήσεως. Απαγόρευση κήρυξης οποιασδήποτε απεργίας στο μέλλον χωρίς την τήρηση του δημόσιου διαλόγου με την απειλή κατά της συνδικαλιστικής οργάνωσης που την κήρυξε χρηματικής ποινής και κατά των νομίμων εκπροσώπων της (προέδρου και γενικού γραμματέα) αυτής προσωπικής κράτησης».

Παράλληλα, το Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών (ΜΠρΑθ1428/2001ΔΕΝ56, σ. 226) διατυπώνει τις προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί ως δικαίωμα μια απεργία: «Από τις διατάξεις των άρθρων 23 παρ. 2 του Συντάγματος και 19 παρ. 1 του Ν1264/1982 προκύπτει ότι η απεργία, δηλαδή η συμφωνημένη συλλογική διακοπή της εργασίας των μισθωτών είτε ορισμένου επαγγελματικού κλάδου, είτε ορισμένης επιχείρησης ή τμήματος αυτής, είναι δικαίωμα όταν αποσκοπεί στην προστασία των επαγγελματικών των μισθωτών συμφερόντων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται όχι μόνο η διατήρηση του επιπέδου των αποδοχών ή η βελτίωση αυτών και γενικώς των όρων παροχής της εργασίας, αλλά και η προστασία των μισθωτών και ειδικότερα η μη απόλυση ή η επαναπρόσληψη απολυθέντων ή απολυθέντος μισθωτού, για το λόγο που θίγει την επαγγελματική του θέση και συνακόλουθα το συλλογικό συμφέρον, πράγμα που έγκειται στη φύση του συνδικαλισμού και στην εργατική αλληλεγγύη».

Τέλος, το Ειρηνοδικείο Θεσσαλονίκης (ΕιρΘεσ1197/2001Αρμ55, σ. 1393) αναφέρεται με την παρακάτω νομολογία του στην ανταπεργία, την οποία θα εξετάσουμε αναλυτικά στο Κεφάλαιο 2.6. Συγκεκριμένα διατυπώνει: «Δεν ασκεί ανταπεργία ο εργοδότης ο οποίος διακόπτει την επιχειρηματική του δραστηριότητα και απολύει ολόκληρο το προσωπικό, μη δυνάμενος να αντέξει το βάρος της απεργίας. Δεν είναι ακόμη ανταπεργία ορισμένες περιπτώσεις κατά τις οποίες ο εργοδότης αρνείται να καταβάλει αποδοχές επειδή δεν δύναται να αξιοποιήσει την προσφερόμενη εργασία των μισθωτών εξαιτίας της απεργίας των ίδιων (υπό μορφή στάσεων εργασίας) ή συναδέλφων τους. Η άρνηση του εργοδότη να καταβάλλει μισθούς είναι δυνατόν να βρει έρεισμα στο άρθρο 656 ΑΚ και στις περιπτώσεις αυτές (ως άνω στάσεων εργασίας) όταν η παρουσία του προσωπικού κατά τον εκτός στάσεων χρόνο δεν δύναται να αξιοποιηθεί παραγωγικώς ή πολύ περισσότερο είναι επιζήμια. Αυτό συμβαίνει όταν συγκεκριμένο προϊόν απαιτεί συνεχή επεξεργασία για ορισμένες ώρες, τις οποίες όμως οι απεργοί δεν παρέχουν συνεχόμενα. Είναι προφανές ότι στην περίπτωση αυτή οι απεργοί, που απαιτούν αμοιβή για τον εκτός στάσεων εργασία χρόνο, αποκρούονται και με την ένσταση της καταχρηστικής ασκήσεως του δικαιώματος της απολήψεως μισθού. Εφ' όσον από τις στάσεις εργασίας είναι επιζήμια η λειτουργία τμημάτων της επιχείρησης λόγω αυξημένου κόστους παραγωγής, οι μισθωτοί που απασχολούνται στα τμήματα αυτά δε δικαιούνται αμοιβή, έστω κι αν προσφέρουν προσηκόντως την εργασία τους».

2.5. Νομικό καθεστώς της απεργίας στην Ευρώπη σήμερα

Τον Ιούνιο του 1999 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κολωνίας αποφάσισε να συγκεντρώσει τα θεμελιώδη δικαιώματα που ίσχυαν σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ενιαίο χάρτη ώστε να γίνουν εμφανή και σαφή στους πολίτες της κάθε χώρας-μέλους¹⁰. Αυτός ο χάρτης θα διεπόταν από τις γενικές αρχές που περιέχονταν στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1950, αλλά και από εκείνες που προέκυπταν από την κοινή συνταγματική παράδοση των χωρών-μελών. Ακόμα, θα περιείχε τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα όπως προβλέπονταν στον Κοινωνικό Χάρτη του Συμβουλίου της Ευρώπης και στον Κοινοτικό Χάρτη θεμελιωδών κοινωνικών

¹⁰ Europa, Σύνοψη της νομοθεσίας της ΕΕ, *Χάρτης θεμελιωδών δικαιωμάτων* [http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/combating_discrimination/l33501_el.htm].

δικαιωμάτων των εργαζομένων. Τέλος, ο χάρτης θα αντικατόπτριζε τις αρχές που προέκυπταν από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Η υιοθέτηση του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανακηρύχθηκε επίσημα στη Νίκαια τον Δεκέμβριο του 2000 από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Χωρίζεται σε επτά τίτλους-κεφάλαια (Αξιοπρέπεια, Ελευθερία, Ισότητα, Αλληλεγγύη, Ιθαγένεια, Δικαιοσύνη, Γενικές Διατάξεις) και αναγνωρίζει μια σειρά προσωπικών, αστικών, πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών και μόνιμων κατοίκων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα οποία καθιερώνει στη νομοθεσία της.

Ωστόσο, αυτή η διακήρυξη δεν προσέδωσε στον χάρτη νομικά δεσμευτικό χαρακτήρα και παρέμενε μια απλή διακήρυξη δικαιωμάτων¹¹. Εννιά χρόνια αργότερα, την 1η Δεκεμβρίου του 2009, η Συνθήκη της Λισαβόνας κατέστησε τον χάρτη νομικά δεσμευτικό και τότε πραγματοποιήθηκε η δεύτερη επίσημη διακήρυξή του. Από τότε ο χάρτης συνιστά πρωτογενές δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και, λόγω αυτής του της ιδιότητας, αποτελεί παράμετρο για την εξέταση της εγκυρότητας του παράγωγου δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των εθνικών μέτρων.

Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2010/C 83/02)¹² και συγκεκριμένα το άρθρο 28 –του Τίτλου της Αλληλεγγύης– που σχετίζεται με το δικαίωμα διαπραγμάτευσης και συλλογικών δράσεων ορίζει: «Οι εργαζόμενοι και οι εργοδότες, ή οι αντίστοιχες οργανώσεις τους, έχουν, σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές, δικαίωμα να διαπραγματεύονται και να συνάπτουν συλλογικές συμβάσεις στα ενδεδειγμένα επίπεδα καθώς και να προσφεύγουν, σε περίπτωση σύγκρουσης συμφερόντων, σε συλλογικές δράσεις για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους, συμπεριλαμβανομένης της απεργίας».

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, πως το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κάνει σαφή αναφορά στο δικαίωμα της απεργίας ως μέσο υπεράσπισης των εργασιακών συμφερόντων.

¹¹ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων* [http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/el/displayFtu.html?ftuid=FTU_1.1.6.html].

¹² Διαθέσιμος στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* [<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:EL:PDF>].

2.6. Παράγοντες που οδηγούν στην απεργία

Πολλοί και διαφορετικοί είναι οι παράγοντες που μπορούν να οδηγήσουν τους εργαζομένους μιας επιχείρησης στο να προβούν σε απεργία¹³. Εν συντομία οι απεργίες συνήθως σχετίζονται με μισθοδοτικά προβλήματα (παύση ή αργοπορία καταβολής μισθών), με αδικαιολόγητες απολύσεις, με δυσαρέσκεια ως προς την πολιτική της εταιρίας, με παραβίαση του ωραρίου εργασίας (ειδικά όταν αυτό δεν συνδυάζεται με την αντίστοιχη μισθολογική αύξηση), με παραβίαση του κανονισμού περί αδειών ή με τις γενικότερες συνθήκες εργασίας (για παράδειγμα ένα μη φιλικό, μη ήρεμο περιβάλλον ή κακές συνθήκες υγιεινής).

Τα αιτήματα που έχει μια απεργία πολλές φορές προσδιορίζουν και τους παράγοντες που οδηγούν σε απεργία. Αυτά τα αιτήματα ουσιαστικά αναφέρονται στο άρθρο 23, παρ. 2 (βλ. Κεφάλαιο 2.4) με τη διατύπωση: «προς διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών εν γένει συμφερόντων των εργαζομένων». Σε αυτά τα συμφέροντα, το άρθρο 19, παρ. 1, Ν. 1264/1982 προσθέτει τα συνδικαλιστικά, αλλά και τα ασφαλιστικά συμφέροντα. Διαμορφώνεται έτσι ένα πλαίσιο επιτρεπόμενων αιτημάτων της απεργίας, τα οποία έχουν γεννηθεί από κάποιους παράγοντες που σχετίζονται με την παραβίαση και την ανατροπή αυτών των συμφερόντων.

Τα εργασιακά συμφέροντα συνδέονται με τη ρύθμιση των όρων της εξαρτημένης εργασίας, δηλαδή την πρόσληψη, την αμοιβή, τις συνθήκες παροχής και τη λύση της εργασίας (Κουτσού κά. 2002: 57-59, Ηλιοπούλου χχ.: 53-55). Αυτά τα συμφέροντα χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: i) τα αμυντικά, που έχουν να κάνουν με την παρεμπόδιση του εργοδότη (ακόμα και στην περίπτωση που είναι το ίδιο το Κράτος) να προσβάλει τα αποκτημένα συλλογικά και εργασιακά δικαιώματα και ii) τα διεκδικητικά, που σχετίζονται με την καλύτερευση των όρων και των συνθηκών εργασίας, την αύξηση της αμοιβής ή τις οικονομικές παροχές. Κάθε παραβίαση της συμφωνίας που έχει γίνει μεταξύ εργαζομένου-εργοδότη και σχετίζεται με τα ανωτέρω συνήθως προλειαίνει το έδαφος για μια δυναμική διεκδίκησή τους από τους εργαζομένους. Στα εργασιακά μπορούν να ενταχθούν και παράγοντες που σχετίζονται με την καταπάτηση της προσωπικότητας των εργαζομένων ή με την απουσία μέτρων πρόνοιας. Βέβαια, πρέπει να αναφέρουμε πως η απεργία που διεκδικεί εργασιακά αιτήματα δεν είναι πάντα νόμιμη, καθώς πολλά εργασιακά αιτήματα δεν μπορούν να

¹³ Labor Strike [<http://www.naukrihub.com/industrialrelations/strikes.html>].

διεκδικηθούν νόμιμα με απεργία. Για παράδειγμα, παράνομο είναι το αίτημα ο εργοδότης να προσλαμβάνει μόνο όσους είναι μέλη ενός σωματείου.

Τα οικονομικά συμφέροντα είτε έχουν αυτοτελή μορφή είτε ταυτίζονται με τα εργασιακά συμφέροντα, το οποίο συμβαίνει όταν αναφέρονται σε κάποια μορφή αμοιβής (σε χρήμα ή σε είδος) για την παρεχόμενη εργασία. Ωστόσο, όταν δεν συνδέονται με τη σχέση εξαρτημένης εργασίας, αλλά αφορούν τους εργαζομένους ως κοινωνική ομάδα και τη γενικότερη θέση τους μέσα στο οικονομικό σύστημα, τότε αποκτούν αυτοτελή μορφή αναφερόμενα περισσότερο στα κοινωνικά συμφέροντα των εργαζομένων.

Τα συνδικαλιστικά συμφέροντα σχετίζονται με την άσκηση της συνδικαλιστικής ελευθερίας, με καθετί που ενισχύει, διευκολύνει ή προάγει τη συνδικαλιστική δράση και αλληλεγγύη μεταξύ των εργαζομένων. Τα συμφέροντα αυτά συνδέονται άμεσα με τα εργασιακά. Πιο συγκεκριμένα, παράγοντες που οδηγούν σε απεργία είναι η μη προστασία της συνδικαλιστικής δράσης μέσα στην επιχείρηση, η απόλυση μισθωτών για τη συνδικαλιστική τους δράση και γενικά κάθε μέτρο του εργοδότη που αποσκοπεί στον περιορισμό της συνδικαλιστικής δράσης του προσωπικού. Είναι σημαντικό να καταλάβουμε πως, παρά το γεγονός ότι η συνδικαλιστική δράση προστατεύεται στο πλαίσιο της συνταγματικά κατοχυρωμένης συνδικαλιστικής ελευθερίας, η «τοποθέτηση» των συνδικαλιστικών συμφερόντων στα νόμιμα αιτήματα μιας απεργίας αποδεικνύει την ιδιαίτερη σπουδαιότητα αυτών, αλλά και τη συχνή καταπάτησή τους.

Τα ασφαλιστικά συμφέροντα σχετίζονται με τη διαμόρφωση των προϋποθέσεων και των όρων της κοινωνικής ασφάλισης των εργαζομένων. Η ρύθμιση αυτών των θεμάτων σήμερα υπάγεται στην αρμοδιότητα της πολιτείας, με αποτέλεσμα οι απεργίες που έχουν ασφαλιστικά αιτήματα να στρέφονται κατά του κράτους, μετατρέποντάς τες έτσι σε πολιτικές απεργίες, γεγονός που μπορεί να τις κάνει παράνομες.

Αν και τα άρθρα 19 και 23 δεν κάνουν καμία αναφορά στα κοινωνικά συμφέροντα που μπορούν να δημιουργήσουν αντίστοιχα αιτήματα, είναι εξίσου σημαντικά. Ο λόγος για τον οποίο δεν αναφέρονται είναι πως συνήθως τα παρακάτω θέματα ανήκουν στην επιχειρηματική πολιτική του εργοδότη και στην άσκηση του διευθυντικού του δικαιώματος, με αποτέλεσμα, νομολογιακά, να μην είναι νόμιμοι λόγοι απεργίας. Τέτοιοι κοινωνικοί παράγοντες που μπορούν να πλήξουν τους εργαζομένους (ακόμα και ηθικά) είναι η απουσία των εργαζομένων από τα όργανα λήψης αποφάσεων που τους αφορούν ή από τα όργανα διοίκησης και διαχείρισης των επιχειρήσεων, η μη κοινωνικοποίηση των επιχειρήσεων, η έλλειψη μέτρων κατά της

ανεργίας, η μη πρόβλεψη νέων επενδύσεων για την αύξηση των θέσεων εργασίας, η μη προστασία της μητρότητας και η μη χορήγηση άδειας για τη φροντίδα των τέκνων, η ελλιπής ή ανύπαρκτη πληροφόρηση του εργοδότη στη συνδικαλιστική οργάνωση για την πορεία των εργασιών της επιχείρησης και για τα μέτρα που αποσκοπεί να πάρει για την αντιμετώπιση έκτακτων καταστάσεων, οι οποίες θα έχουν επίπτωση και στους εργαζομένους.

Τέλος, να αναφέρουμε και πάλι πως συχνά παράγοντας απεργίας είναι η συμπαράσταση στην καταπάτηση δικαιωμάτων άλλων εργαζομένων οι οποίοι μπορεί να ανήκουν σε διαφορετική εταιρία (απεργία αλληλεγγύης).

2.7. Παράγοντες που αποτρέπουν την απεργία

Οι παράγοντες που αποτρέπουν την απεργία συνδέονται άμεσα με τους παράγοντες που τη δημιουργούν και σχετίζονται με το εργασιακό περιβάλλον και την τήρηση των δεσμεύσεων (κυρίως των οικονομικών) από τη μεριά των εργοδοτών.

Καταρχάς είναι σημαντικό να τονίσουμε πως κανένας εργοδότης και κανένας εργαζόμενος δεν θέλει να βρεθεί στο ένα από τα δύο αντίθετα μέρη μιας απεργίας. Από τη μία οι εργαζόμενοι –ειδικά σε περιόδους οικονομικής κρίσης– θέλουν να νιώθουν ασφαλείς σε ένα περιβάλλον εργασιακής ειρήνης όπου τηρούνται οι δεσμεύσεις και υπάρχει σεβασμός στην προσωπικότητά τους και από την άλλη οι εργοδότες θέλουν υγιείς επιχειρήσεις με εργατικό δυναμικό όσο το δυνατόν πιο αποδοτικό για την παροχή καλύτερων υπηρεσιών/προϊόντων. Οι παράγοντες, βέβαια, που αποτρέπουν την απεργία βαραίνουν κυρίως τον εργοδότη, καθώς οι δικές του ενέργειες μπορούν να την προκαλέσουν. Υπάρχουν, ωστόσο, πολλοί τρόποι ώστε να αποφευχθεί αυτό το φαινόμενο¹⁴:

i) Σμίκρυνση της ολιγαρχίας. Είναι προς το συμφέρον του εργοδότη να απορρίψει την παραδοσιακή, άκαμπτη οριοθέτηση μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων. Αυτό το παλιό εργασιακό μοντέλο μπορεί να οδηγήσει σε δυσaréσκεια των εργαζομένων, να πιστέψουν ότι δεν έχουν λόγο στις αποφάσεις της διοίκησης. Η καλύτερη διαχείριση στις επιχειρηματικές διαδικασίες και τις οργανωτικές δομές βοηθάει στην άρση αυτών των εμποδίων. Επίσης, σήμερα οι εργαζόμενοι είναι περισσότερο αφοσιωμένοι στη διαχείριση των δικών τους εργασιών και πόστων, ώστε

¹⁴ Ασημακοπούλου 2008 και Thomasnet. Industry News. 7 Tips for preventing a worker strike. [<http://news.thomasnet.com/imt/2013/09/03/7-tips-for-preventing-a-worker-strike>].

πολλά στρώματα διαχείρισης (management) μπορούν να εξαλειφθούν, με αποτέλεσμα οι εργαζόμενοι να είναι πιο κοντά στο κέντρο λήψης αποφάσεων.

ii) Ενσυναίσθηση και διαλλακτικότητα. Είναι πάγια αντίληψη –αν και αποτελεί γενίκευση– πως ένας εργοδότης χαρακτηρίζεται από κάποια αρνητικά στοιχεία, όπως επιμονή, επιθετικότητα, αδιαλλαξία. Είναι στο χέρι κάθε εργοδότη να αποδείξει πως κανένα από αυτά τα χαρακτηριστικά δεν ισχύει, ειδικά στη συμπεριφορά του απέναντι στον εργαζόμενο, και να φέρεται με ευγένεια και καλοσύνη μέσα σε ένα πλαίσιο ενσυναίσθησης και διαλόγου με τους εργαζομένους.

iii) Καλοπροαίρετη στάση προς τα αιτήματα των εργαζομένων. Είναι προφανές ότι δεν είναι δυνατόν να γίνουν δεκτά όλα τα αιτήματα των εργαζομένων από έναν εργοδότη, όσο διαλλακτικός και καλοπροαίρετος και αν είναι. Πλησιάζοντας λοιπόν σε μια πιθανή απεργία, είναι σφόδρον ο εργοδότης να προσπαθήσει να την αποτρέψει, όχι προσπαθώντας να τη χαρακτηρίσει ως παράνομη ή καταχρηστική, αλλά προσπαθώντας να αντιληφθεί τη γενεσιουργό της δύναμη, δηλαδή τα αιτήματα, ως ένα πρόβλημα που πρέπει να λυθεί και να κάνει το καλύτερο δυνατό στο επίπεδο των διαπραγματεύσεων. Εάν, δηλαδή, ένας εργοδότης προσέλθει σε διαπραγματεύσεις αντιμετωπίζοντας τους εργαζομένους με σεβασμό και τιμιότητα, είναι πιθανόν να αποτρέψει μια απεργία, ακόμα και την τελευταία στιγμή.

iv) Καλό και ισότιμο περιβάλλον εργασίας. Είναι πολύ σημαντικό για έναν εργαζόμενο να νιώθει ότι δουλεύει σε ένα ωραίο, φιλικό και ισότιμο περιβάλλον εργασίας με τον εργοδότη. Η εικόνα του εργοδότη μέσα σε ένα μεγάλο γραφείο και πλούσιες παροχές μπορεί να προκαλέσει το κοινό αίσθημα των εργαζομένων. Αυτό βέβαια δεν είναι λόγος που οδηγεί σε απεργία, αλλά οι εργαζόμενοι θα φερθούν με μεγαλύτερη σφοδρότητα απέναντι σε έναν εργοδότη ο οποίος νιώθουν ότι συμβολίζει έναν άλλο κόσμο με μεγάλη ταξική διαφορά.

v) Εξασφάλιση ασφάλειας εργαζομένων. Οι εργαζόμενοι που βλέπουν πως ο εργοδότης τους κάνει το παν για να τους κρατήσει χαρούμενους και δεν τους αντιμετωπίζει ως «κόστος της επιχείρησης», ούτε και ως αναλώσιμους, αυξάνουν την αποδοτικότητά τους, την εκτίμησή τους απέναντι στον εργοδότη και γενικά αντιμετωπίζουν με καλή πίστη τις απαιτήσεις της εργασίας τους.

vi) Τήρηση συμφωνιών. Είναι αυτονόητο ότι κανένας εργαζόμενος δεν θέλει να παραβιάζονται οι προσυμφωνηθείσες δεσμεύσεις που έχει με τον εργοδότη του. Αυτές συνήθως αφορούν τη συχνότητα των πληρωμών, το ποσό των πληρωμών, το ωράριο

εργασίας ή τις νόμιμες άδειες. Η τήρησή τους αποτελεί τον βασικότερο παράγοντα για την αποφυγή δυσαρέσκειας που μπορεί να οδηγήσει σε απεργίες.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε τα παραπάνω στη φράση «εργασιακή ειρήνη». Η εργασιακή ειρήνη, λοιπόν, είναι ο βασικός πυλώνας για μια ισορροπημένη σχέση εργοδότη-εργαζόμενου, ώστε να μπορεί να αντιμετωπιστεί με ψυχραιμία οποιαδήποτε κρίση προκύπτει στη μεταξύ τους σχέση ή στην επιχείρηση και να αποφευχθεί η απεργία.

2.8. Παρελκόμενα απεργίας

2.8.1. Συνέπειες απεργίας

Η πραγματοποίηση μιας απεργίας επιφέρει κάποιες νομικές συνέπειες στους απεργούς. Οι συνέπειες αυτές διακρίνονται ανάλογα με τη νομιμότητα ή μη της απεργίας (Δούβρη 2007: 19-24 και Ηλιοπούλου χχ.: 80-82). Η βασική τους διαφορά είναι ότι κατά την παράνομη απεργία –σε αντίθεση με τη νόμιμη– ο απεργός χάνει σε μεγάλο βαθμό τα δικαιώματα που έχει από τη σύμβαση εργασίας.

2.8.1.1. Συνέπειες νόμιμης απεργίας

Η αποχή του εργαζομένου από την εργασία του λόγω της συμμετοχής του σε νόμιμη απεργία αποτελεί συνταγματικό δικαίωμά του. Συνεπώς δεν θεωρείται παράβαση της υποχρέωσής του να παρέχει την εργασία του στον εργοδότη, ούτε καταγγελία της σύμβασης εργασίας εκ μέρους του, ούτε παράγει αστική, πειθαρχική ή ποινική ευθύνη του. Η νόμιμη απεργία συνεπάγεται, επίσης, την εφαρμογή των κανόνων με τους οποίους προστατεύεται το δικαίωμα απεργίας, όπως η απαγόρευση της απόλυσης του εργαζομένου, η απαγόρευση της ανταπεργίας του εργοδότη, η απαγόρευση πρόσληψης απεργοσπαστών και η δικαστική απαγόρευση της απεργίας με τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων.

Παρά το ότι η συμμετοχή του εργαζομένου σε νόμιμη απεργία αποτελεί νόμιμο λόγο αναστολής της λειτουργίας της ατομικής σύμβασης εργασίας, όταν η σύμβαση εργασίας τελεί ήδη σε αναστολή για κάποιον άλλο λόγο (όπως ασθένεια ή άδεια) δεν γίνεται να θεωρηθεί ότι ο εργαζόμενος μετέχει στην απεργία. Εκτός και αν η υπάρχουσα αναστολή λήξει κατά τη διάρκεια της απεργίας (για παράδειγμα, ο εργαζόμενος επιστρέψει από την άδειά του σε περιβάλλον απεργίας). Η αναστολή της

σύμβασης λόγω της συμμετοχής σε νόμιμη απεργία προφανώς λήγει όταν σταματήσει η συμμετοχή του εργαζομένου στην απεργία. Είναι δυνατόν να παραταθεί για ελάχιστο χρόνο, μέχρι να παύσει η πιθανή αδυναμία του εργοδότη να επανεντάξει τον εργαζόμενο στη θέση του.

Ο χρόνος συμμετοχής του εργαζομένου σε νόμιμη απεργία αποτελεί χρόνο πλασματικής απασχόλησής του και προσμετρείται κανονικά για τον υπολογισμό του χρόνου απασχόλησης βάσει του οποίου υπολογίζονται τα μεγέθη ορισμένων παροχών του εργαζομένου, όπως είναι τα επιδόματα, η προαγωγή, η άδεια και η αποζημίωση σε περίπτωση απόλυσης.

Η συμμετοχή του μισθωτού σε νόμιμη απεργία δεν συνιστά καταγγελία της σύμβασης εργασίας εκ μέρους του και παράλληλα απαγορεύεται να αποτελέσει αποκλειστική ή βασική αιτία απόλυσής του. Αυτό ισχύει ανεξάρτητα από το αν η σύμβαση εργασίας είναι έγκυρη ή άκυρη, αν η σύμβαση εργασίας έχει αόριστη ή ορισμένη διάρκεια και αν η απόλυση γίνεται πριν, κατά τη διάρκεια ή μετά τη συμμετοχή του στην απεργία. Η απόλυση, επίσης, απαγορεύεται και όταν συνδυάζεται με εργοδοτική πρόταση προς τον εργαζόμενο να τροποποιηθεί η σύμβαση λόγω της απεργίας. Επιτρέπεται, βέβαια, όταν οφείλεται σε σοβαρό παράπτωμα από τη μεριά του εργαζομένου ή σε οικονομικοτεχνικές ανάγκες της επιχείρησης. Ακόμα και σε αυτές τις περιπτώσεις όμως προϋποθέτει την τήρηση όλων των νόμων και των προϋποθέσεων.

Ο εργαζόμενος που δεν συμμετέχει σε μια νόμιμη απεργία που πραγματοποιείται από το συνδικάτο του οποίου είναι μέλος ευθύνεται πειθαρχικά έναντι του συνδικάτου εάν στο καταστατικό του συνδικάτου προβλέπεται η μη συμμετοχή σε νόμιμη απεργία ως πειθαρχικό παράπτωμα των μελών του. Σε μια τέτοια περίπτωση η ελευθερία εργασίας συγκρούεται με τη συλλογική αυτονομία. Έτσι, η ρύθμιση του καταστατικού πρέπει να συνάδει με την αρχή της καλής πίστης και να εφαρμόζεται σύμφωνα με την αρχή αυτή.

2.8.1.2. Συνέπειες παράνομης απεργίας

Ο εργαζόμενος που συμμετέχει σε μια παράνομη απεργία παραβαίνει την υποχρέωση που έχει να παρέχει εργασία στον εργοδότη του. Με αυτόν τον τρόπο, η απουσία του είναι νομικά αυθαίρετη και φέρει όλες τις συνέπειες της αυθαίρετης απουσίας. Για το διάστημα που απουσιάζει δεν έχει αξίωση στο μισθό του, όπως δεν θα είχε ούτε αν συμμετείχε σε νόμιμη απεργία. Επίσης, είναι πιθανόν να του ζητηθεί να αποκαταστήσει συγκεκριμένες ζημιές που προκάλεσε στον εργοδότη η απουσία του. Ίσως του

επιβληθούν και πειθαρχικές κυρώσεις αν του αποδοθεί συγκεκριμένη ευθύνη. Σε αντίθεση με τη νόμιμη απεργία, ο χρόνος της συμμετοχής του απεργού σε παράνομη απεργία δεν συνυπολογίζεται στον χρόνο εργασίας για τα δικαιώματά του (όπως σε επιδόματα δώρων κá.).

Η συμμετοχή σε παράνομη απεργία ως αδικαιολόγητη αποχή από την εργασία παρέχει στον εργοδότη το δικαίωμα να καταγγείλει τη σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου ή αποτελεί λόγο καταγγελίας της σύμβασης εργασίας ορισμένου χρόνου. Δεν αποκλείεται, πάντως, οι συγκεκριμένες συνθήκες να καθιστούν την καταγγελία καταχρηστική. Η χρονική διάρκεια και οι άλλες συνθήκες της απεργίας, η συμπεριφορά του απεργού κατά τη διάρκεια της απεργίας, η γνώση ή μη του απεργού σχετικά με τον παράνομο χαρακτήρα της απεργίας, τα κίνητρα της καταγγελίας και οι ανάγκες της επιχείρησης όπως διαμορφώθηκαν μετά την απεργία, είναι παράγοντες που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη για την εκτίμηση του καταχρηστικού ή μη χαρακτήρα της απεργίας.

Η συμμετοχή σε παράνομη απεργία αποτελεί πειθαρχικό αδίκημα, αν αυτό προβλέπεται από τον κανονισμό εργασίας της επιχείρησης και διαπιστώνεται υπαιτιότητα του εργαζομένου, με αποτέλεσμα τη δυνατότητα επιβολής πειθαρχικής ποινής από τον εργοδότη, όπως παρατήρηση, επίπληξη, πρόστιμο, υποχρεωτική αποχή από την εργασία για κάποιες ημέρες κá. Ο εργοδότης, βέβαια, μπορεί να μην ασκήσει το δικαίωμά του για καταγγελία της σύμβασης εργασίας, παραιτούμενος ρητά ή σιωπηρά από αυτό.

Στην παράνομη απεργία την ευθύνη για αποζημίωση λόγω αδικοπραξίας έχει η συνδικαλιστική οργάνωση και όχι οι συμμετέχοντες στην απεργία. Όσον αφορά τα συνδικαλιστικά στελέχη, αν μια απεργία χαρακτηριστεί παράνομη, η συμμετοχή τους δεν εξαφανίζει την ειδική προστασία που τους παρέχει ο νόμος. Εκτός και αν εξακολουθούν να συμμετέχουν σε απεργία παρόλο που αυτή κρίθηκε παράνομη ή καταχρηστική.

Τέλος, άλλες συνέπειες, όπως οι δυσμενείς μεταθέσεις, η αλλαγή ωραρίου ή η στασιμότητα, αν δεν δικαιολογούνται από πραγματικές ανάγκες της εταιρίας, αποτελούν καταχρηστική άσκηση του εργοδοτικού δικαιώματος για λόγους εκδίκησης.

2.8.2. Ανταπεργία

Ανταπεργία (ή “lock out”, όπως λέγεται διεθνώς) είναι η άρνηση της εργοδοτικής πλευράς να δεχθεί τις υπηρεσίες των εργαζομένων (Ηλιοπούλου χχ.: 83). Αυτή η

άρνηση εκφράζεται συλλογικά και με αγωνιστικό τρόπο, ασκώντας πίεση στην εργατική πλευρά με σκοπό την εξυπηρέτηση των συμφερόντων της εργοδοσίας. Η ανταπεργία δεν κάνει διάκριση μεταξύ απεργών και μη απεργών, γενικεύοντας την απαγόρευση της πρόσβασης στους χώρους εργασίας της εταιρίας. Ο χαρακτήρας της ανταπεργίας είναι συνήθως προειδοποιητικός (ως μέτρο εκφοβισμού) για την πιθανή κήρυξη απεργίας. Μπορεί όμως να λειτουργήσει και ως μέσο πίεσης κατά των απεργών προκειμένου να αποφευχθούν οι διαδικασίες μεσολάβησης και διαιτησίας ή ακόμη και ως μέσο επιβολής κυρώσεων με τη λήξη της απεργίας.

Η ανταπεργία ορίζεται στο άρθρο 22, παρ. 2, του νόμου 1264/82 ως η άρνηση του εργοδότη να αποδεχθεί την εργασία των μισθωτών (Δούβρη 2007: 30). Σύμφωνα με την ίδια διάταξη, η άρνηση αυτή απαγορεύεται. Η ανταπεργία απαγορεύεται είτε είναι «επιθετική», δηλαδή ο εργοδότης προσφεύγει πρώτος σε αυτήν, είτε είναι «αμυντική», δηλαδή ο εργοδότης τη χρησιμοποιεί ως μέσο καταστολής της απεργίας των μισθωτών. Η ανταπεργία απαγορεύεται ακόμα και αν η απεργία είναι παράνομη. Η απαγόρευση της ανταπεργίας στηρίζεται στη συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος στην απεργία τόσο ως μέσου έκφρασης της συνδικαλιστικής ελευθερίας, όσο και ως αυτοτελούς δικαιώματος στο οποίο μπορούν να προσφεύγουν όλοι οι μισθωτοί. Έχει υποστηριχθεί, επίσης, ότι η ανταπεργία είναι αντίθετη με το άρθρο 22 παρ. 1 του Συντάγματος, το οποίο ορίζει ότι η εργασία αποτελεί δικαίωμα και τελεί υπό την προστασία του Κράτους. Το παρόν νομοθετικό πλαίσιο απαγορεύει την ανταπεργία, διότι θεωρείται ότι προέχει η προστασία του δικαιώματος της απεργίας ως έκφρασης της συνδικαλιστικής ελευθερίας.

Πριν από τον νόμο 1264/82 η πρακτική της ανταπεργίας δεν απαγορευόταν. Συγκεκριμένα, στην Ελλάδα το 1976 ο Υπουργός Εργασίας Κωνσταντίνος Λάσκαρης νομοθέτησε την ανταπεργία των εργοδοτών με το άρθρο 32 παρ. 3 του νόμου 330/1976, το οποίο αναγνώριζε το δικαίωμα ανταπεργίας ορίζοντας ότι οι διατάξεις περί απεργίας έχουν ανάλογη εφαρμογή και για τους εργοδότες¹⁵.

Έχει υποστηριχθεί ότι το Σύνταγμα δεν αποκλείει την ανταπεργία, ούτε όμως την κατοχυρώνει ρητά ως δικαίωμα (Μαυροπούλου χχ.). Σύμφωνα με αυτή την άποψη, ως συνταγματική βάση της ανταπεργίας θεωρούνται τα εξής άρθρα: το άρθρο 4 παρ. 1 για την ισότητα ενώπιον του νόμου, το άρθρο 25 παρ. 1 που διασφαλίζει την ακώλυτη άσκηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου ως ατόμου και το άρθρο 5 παρ. 1 που έχει να

¹⁵ Ελευθεροτυπία. 2013. *Αντεργατική ανταπεργία*. [<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=372198>].

κάνει με το δικαίωμα ανάπτυξης της προσωπικότητας. Η διεξαγωγή μιας νόμιμης ανταπεργίας συνεπάγεται την αναστολή των αμοιβαίων υποχρεώσεων των μερών: παροχή εργασίας από τη μεριά του εργαζομένου και καταβολή μισθού από τη μεριά του εργοδότη.

Τέλος, δεν αποτελεί ανταπεργία η άρνηση του εργοδότη να επιτρέψει στους μισθωτούς να αναλάβουν εργασία μετά την απεργία για μικρό χρονικό διάστημα, προκειμένου να αποκατασταθεί η δυνατότητα της πλήρους λειτουργίας της επιχείρησης. Αξίζει να αναφερθεί ότι η απαγόρευση της ανταπεργίας δεν συνοδεύεται από την απειλή ποινικών κυρώσεων κατά του εργοδότη και, όταν κηρυχθεί ανταπεργία, παράνομα φυσικά, αυτή δεν αναστέλλει τις εργασιακές σχέσεις των μισθωτών της επιχείρησης.

3. Η απεργία στον κόσμο¹⁶

Αν θέλουμε να βρούμε την πηγή των νομικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων των εργαζομένων πρέπει να εξετάσουμε τις απεργίες, εκείνες τις μικρές ή μεγάλες αποφάσεις που οδήγησαν εργαζομένους σε διαφορετικούς κλάδους να διεκδικήσουν καλύτερες συνθήκες εργασίας. Παρόλο που οι απεργίες σχετίζονται άμεσα με το Σύνταγμα της χώρας στην οποία πραγματοποιούνται, οι ριζοσπαστικές αποφάσεις υπέρ των εργαζομένων δεν μπορούσαν πολλές φορές να μείνουν εντός των συνόρων και να μην προκαλέσουν αλυσιδωτές αντιδράσεις και σε άλλες χώρες. Παρακάτω εστιάζουμε σε κάποια διάσημα απεργιακά κινήματα ανά τον κόσμο, τα οποία επέφεραν σημαντική βελτίωση των εργασιακών συνθηκών και η μελέτη των οποίων είναι απαραίτητη για τη συνειδητοποίηση της δύναμης του οργανωμένου εργατικού δυναμικού.

3.1. Απεργία των εργατών στους βασιλικούς τάφους, Αίγυπτος 1155 π.Χ.¹⁷

Αν θέλουμε να είμαστε απόλυτα ακριβείς, η πρώτη απεργία στον κόσμο καταγράφεται πριν από 3.000 χρόνια στην πόλη Ντιρ Ελ Μερντίνα της αρχαίας Αιγύπτου και ο πρώτος εργοδότης της παγκόσμιας ιστορίας που πλήχθηκε ήταν ο φαραώ Ραμσής ο Γ΄. Το 1155 π.Χ. οι εργάτες που δούλευαν στους βασιλικούς τάφους προέβησαν σε απεργία διαμαρτυρόμενοι για τη μη καταβολή των «ημερομισθίων» τους (σιτηρά) επί 18η συνεχή ημέρα. Η απεργία είχε τη μορφή καθιστικής διαμαρτυρίας (ένα είδος λευκής απεργίας) και ήταν επιτυχής, μια και οι εργαζόμενοι πήραν την επόμενη ημέρα τα δεδουλευμένα, αν και μειωμένα. Η επιτυχία της τακτικής αυτής οδήγησε τους εργάτες και σε επόμενες απεργίες. Ο Φαραώ και οι σύμβουλοί του, αγνοώντας πώς να αντιδράσουν σε αυτό το πρωτόγνωρο φαινόμενο, αρκούσαν απλώς στο να ικανοποιούν κάθε φορά τα αιτήματα των εργατών. Όλο το ιστορικό της απεργίας έχει καταγραφεί σε πάπυρο, πιθανώς από τον εργάτη που ανέλαβε τον ρόλο αρχηγού της απεργίας.

¹⁶ Η συγγραφή του συγκεκριμένου κεφαλαίου έχει βασιστεί στο The Economic Times. *The famous worker strikes in world history*. [<http://economictimes.indiatimes.com/slideshows/nation-world/the-famous-worker-strikes-in-world-history/many-many-years-ago/slideshow/31272640.cms>] και στα αντίστοιχα λήμματα της ηλεκτρονικής εγκυκλοπαίδειας Wikipedia.

¹⁷ Libcom.org. *Records of the strike in Egypt under Ramses III, c1155BC*. [<https://libcom.org/history/records-of-the-strike-in-egypt-under-ramses-iii>] και Global Nonviolent Action Database. *Egyptian laborers strike for pay, ~1170 BCE*. [<http://nvdatabase.swarthmore.edu/content/egyptian-laborers-strike-pay-1170-bce>].

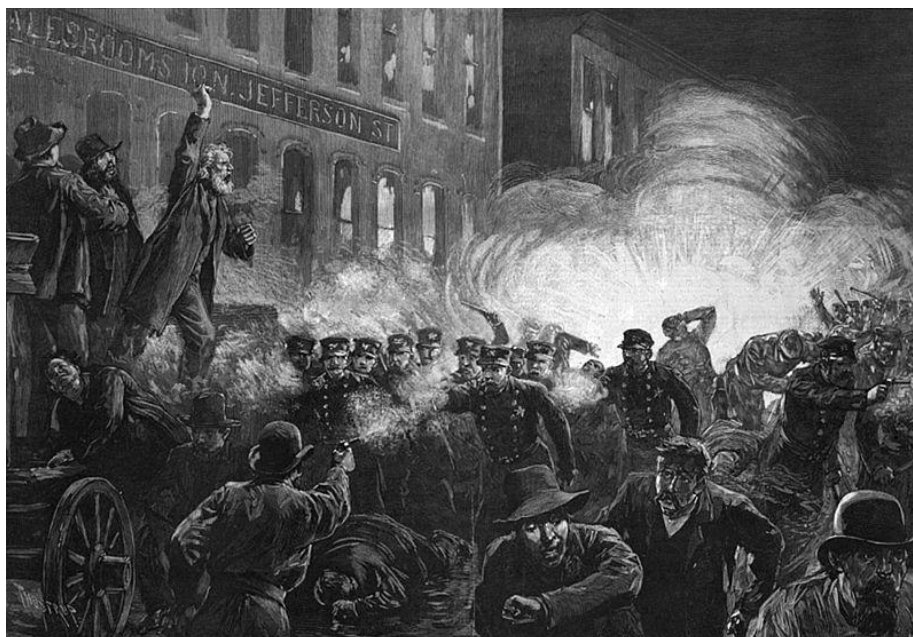
3.2. Γενική απεργία των εργατών του Σικάγο, ΗΠΑ 1886¹⁸

Η απεργία με τη μορφή που την ξέρουμε σήμερα έκανε την εμφάνισή της κατά τον 18ο αιώνα. Στην Αμερική, μάλιστα, υπήρχαν ενδεικτικές μορφές απεργίας ήδη από το 1740. Σημαντικό παράγοντα στις ιστορικές εξελίξεις αποτέλεσε η βιομηχανική επανάσταση, καθώς η μαζική εργασία, ειδικά σε εργοστάσια και ορυχεία, αποτέλεσε κύριο χαρακτηριστικό της περιόδου εκείνης.

Από τις πιο σημαντικές απεργίες της παγκόσμιας ιστορίας υπήρξε η απεργία-σταθμός στο Σικάγο των ΗΠΑ το 1886, διότι κατάφερε να πετύχει την ισχύ του οκτάωρου εργασίας. Η απεργία είχε προκηρυχθεί δύο χρόνια νωρίτερα από την Αμερικανική Ομοσπονδία Εργασίας και θα πραγματοποιούνταν την 1η Μαΐου στο μεγαλύτερο τότε βιομηχανικό κέντρο των ΗΠΑ, το Σικάγο. Αίτημα της απεργίας ήταν η μείωση των ωρών εργασίας, με σύνθημα «Οχτώ ώρες δουλειά, οχτώ ώρες ανάπαυση, οχτώ ώρες ύπνο». Μέχρι τότε οι εργάτες ήταν αναγκασμένοι να δουλεύουν έξι ημέρες την εβδομάδα έως και 16 ώρες την ημέρα. 350.000 εργάτες από 1.200 εργοστάσια συμμετείχαν στις απεργίες που έγιναν σε όλη τη χώρα και πάνω από 90.000 στο Σικάγο. Η απεργία έληξε εκείνη την ημέρα χωρίς κανένα περιστατικό.

Δύο ημέρες αργότερα, κατά τη διάρκεια μιας απεργίας στην εταιρία “McCormick Reaper Works”, αστυνομικοί πυροβόλησαν αδιακρίτως προς το πλήθος σκοτώνοντας άγνωστο αριθμό ανθρώπων. Για το επόμενο βράδυ, 4 Μαΐου, αποφασίστηκε συγκέντρωση διαμαρτυρίας στην πλατεία Haymarket του Σικάγο κατά της αστυνομικής βίας (βλ. Εικόνα 1). Το αίτημα της αστυνομίας για τη διάλυση των 2.000 ανθρώπων που είχαν συγκεντρωθεί ακολούθησε ρήψη βόμβας μέσα στο πλήθος και προς τη μεριά των αστυνομικών, προκαλώντας τους πυροβολισμούς των αστυνομικών και οδηγώντας τέσσερις διαδηλωτές και επτά αστυνομικούς από φιλικά πυρά στον θάνατο. Άγνωστο παραμένει πόσοι από τους εκατοντάδες τραυματίες εξέπνευσαν αργότερα σε νοσοκομεία της πόλης. Από τους συλληφθέντες διαδηλωτές, οκτώ δικάστηκαν, τέσσερις από αυτούς καταδικάστηκαν σε θάνατο, εκ των οποίων ένας αυτοκτόνησε στο κελί του.

¹⁸ On this Deity. *1st May 1886 - May Day! May Day!*. [<http://www.onthisdeity.com/1st-may-1886-%E2%80%93-may-day-may-day/>] και On this Deity. *4th May 1886 - The Haymarket Affair*. [<http://www.onthisdeity.com/4th-may-1886-%E2%80%93-the-haymarket-affair/>].

Εικόνα 1: Συγκέντρωση διαμαρτυρίας στην πλατεία Haymarket του Σικάγο.

Τρία χρόνια αργότερα, το 1889, στο Διεθνές Εργατικό Συνέδριο στο Παρίσι καθιερώθηκε η 1η Μαΐου (Πρωτομαγιά) ως ημέρα των εργατών και ως ημέρα απεργίας. Το οκτάωρο εργασίας καθιερώθηκε σταδιακά στις ΗΠΑ, με οριστική θεσμοθέτηση το 1937 όταν και απέκτησε νομική υπόσταση.

3.3. Γενική απεργία των εργατών, Ρωσία 1905-1907 και 1917

3.3.1. Πρώτη Ρωσική Επανάσταση, Ρωσία 1905-1907

Το 1917, κυρίως τους μήνες Φεβρουάριο και Οκτώβριο, στο έδαφος της Ρωσίας πραγματοποιήθηκαν όλα τα συγκλονιστικά γεγονότα που έμειναν στην παγκόσμια ιστορία ως «Ρωσική Επανάσταση» με μία από τις μεγαλύτερες, δραστικότερες αλλά και πιο αιματοβαμμένες γενικές απεργίες εργατών.

Η βάση για την έκρηξη της Ρωσικής Επανάστασης τέθηκε 12 χρόνια νωρίτερα, το 1905. Τα γεγονότα που πραγματοποιήθηκαν μέχρι το 1907 έδωσαν στην περίοδο εκείνη τον χαρακτηρισμό «Πρώτη Ρωσική Επανάσταση». Έχοντας ξεκινήσει απεργίες ήδη από τον Δεκέμβριο του 1904 κατά του Τσάρου Νικόλαου Β' της Ρωσίας, την Κυριακή 22 Ιανουαρίου του 1905 (9 Ιανουαρίου σύμφωνα με το παλιό ημερολόγιο που ίσχυε τότε) μια τεράστια πορεία εργατών κατευθύνθηκε στα Χειμερινά Ανάκτορα με σκοπό να παραδώσει τα αιτήματά της στον Τσάρο. Τα βασικότερα από αυτά ήταν η

νομοθέτηση από αντιπροσωπευτικό εθνικό σώμα, η ανεξιθρησκία και η πλήρης ελευθερία του Τύπου. Τα στρατεύματα που φύλαγαν τα Χειμερινά Ανάκτορα, τα οποία είχαν εντολή να μην επιτρέψουν στους διαδηλωτές να περάσουν πέρα από ένα συγκεκριμένο σημείο, άνοιξαν πυρ εναντίον τους, με αποτέλεσμα να σκοτωθεί μεγάλο πλήθος διαδηλωτών. Ο συγκεκριμένος αριθμός των νεκρών δεν μαθεύτηκε ποτέ, αν και οι περισσότεροι κάνουν λόγο για τον τραγικό αριθμό μεταξύ 200 και 1.000 θυμάτων. Τα γεγονότα εκείνης της ημέρας έμειναν γνωστά ως «Ματωμένη Κυριακή».

Όπως ήταν αναμενόμενο, τα γεγονότα της Αγίας Πετρούπολης προκάλεσαν οργανωμένες αντιδράσεις, οδηγώντας στην απεργία πάνω από 400.000 εργάτες της Ρωσικής Αυτοκρατορίας μέχρι το τέλος του ίδιου μήνα. Συγκεκριμένα, εκείνες τις ημέρες απεργούσε το 1/2 των βιομηχανικών εργατών της Ρωσίας και πάνω από το 90% των εργατών του Βασιλείου της Πολωνίας (που ουσιαστικά ανήκε στη Ρωσική Αυτοκρατορία). Απεργίες πραγματοποιήθηκαν και στη Φινλανδία, αλλά και τη Βαλτική Ακτή. Μέσα σε διάστημα λίγων ημερών πάνω από 180 διαδηλωτές έχασαν τη ζωή τους σε απεργίες της Ρίγας και της Βαρσοβίας. Τον Μάρτιο του ίδιου χρόνου όλα τα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα έκλεισαν για τη χρονιά, προσθέτοντας στους εργάτες και τους φοιτητές. Λίγους μήνες αργότερα, τον Οκτώβριο του 1905, πάνω από 2.000.000 εργάτες βρίσκονταν σε απεργία, με τους σιδηροδρομικούς υπαλλήλους να παγώνουν τον σιδηρόδρομο της Ρωσίας. Οι απεργίες άρχισαν να τερματίζονται τον ίδιο μήνα, όταν ο Τσάρος τελικά υπέγραψε Μανιφέστο (το λεγόμενο και «Οκτωβριανό Μανιφέστο»), σύμφωνα με το οποίο, μεταξύ άλλων, εξασφαλιζόνταν βασικά πολιτικά δικαιώματα.

Οι αναταραχές όμως δεν σταμάτησαν. Με αφορμή τη συνεχιζόμενη ωμή και βίαιη αντίδραση ενάντια στις εναπομείνουσες απεργίες, μεγάλο μέρος των απεργών προχώρησε στην υιοθέτηση της άποψης περί ένοπλου αγώνα για την καταστροφή της Αυτοκρατορίας. Βίαιες εξεγέρσεις και μεγάλες απεργίες ξέσπασαν, οδηγώντας μοιραία στις 18 Δεκεμβρίου, όταν 1.000 απεργοί έχασαν τη ζωή τους. Η μονοκρατορία του Τσάρου σταδιακά αποκαταστάθηκε μέχρι το 1907, όπου και τερματίστηκαν επίσημα όλες οι απεργίες, οδηγώντας το απεργιακό κίνημα σε μια από τις μεγάλες του αιματηρές ήττες.

3.3.2. Ρωσική Επανάσταση, Ρωσία 1917

Η Ρωσική Επανάσταση, δηλαδή μια σειρά από γεγονότα που συνέβησαν το 1917 στη Ρωσία, αποτελεί μια από τις σημαντικότερες στιγμές στην ιστορία του εργατικού κινήματος, αλλά και της παγκόσμιας ιστορίας γενικότερα. Αν και στην πραγματικότητα έχει μικρότερο εργατικό χαρακτήρα από την Πρώτη Ρωσική Επανάσταση, αξίζει να αναφερθεί, μια και το μεγαλύτερο μέρος των επαναστατών προερχόταν από τις εργατικές τάξεις και είχε ως αναφορά τα γεγονότα του 1905. Η Ρωσική Επανάσταση μπορεί να χωριστεί στη Φεβρουαριανή και την Οκτωβριανή Επανάσταση, που είναι και πιο γνωστή.

Παρά την ήττα του απεργιακού κινήματος το 1905, τα γεγονότα αλλά και ο χρόνος που μεσολάβησε έδωσαν την ευκαιρία στους εργάτες και τους αγρότες να ανασυνταχθούν και να οργανωθούν σε σοβιέτ (πολιτικές οργανώσεις εργατών). Οι τεράστιες απεργίες που έλαβαν χώρα στην Αγία Πετρούπολη στο τέλος του Φεβρουαρίου του 1917 ουσιαστικά οδήγησαν σε εργατική επανάσταση, η οποία κατάφερε να ανατρέψει τη μοναρχία, οδηγώντας τον Τσάρο Νικόλαο Β' στο να εγκαταλείψει την εξουσία. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι εκείνη την περίοδο η Ρωσία βρισκόταν εν μέσω του ολέθριου Α' Παγκοσμίου Πολέμου, με μεγάλο μέρος του λαού της Ρωσίας να βρίσκεται σε μόνιμη κατάσταση εξαθλίωσης. Η νέα κυβέρνηση του πρίγκιπα Γκρέγκορι Λβοφ, μέσα στον Μάρτιο, μεταξύ άλλων, υπέγραψε την καθιέρωση του οκτώωρου εργασίας.

Την παραίτηση του Λβοφ ακολούθησαν πολιτικές αναταραχές, με το εργατικό ένοπλο κίνημα να σημειώνει την πρώτη του νίκη καταφέροντας να αποτρέψει τη δικτατορία που σχεδίαζε ο στρατιωτικός διοικητής της Αγίας Πετρούπολης. Τον Σεπτέμβριο ο Λέων Τρότσκι εκλέχθηκε πρόεδρος του σοβιέτ της Αγίας Πετρούπολης, ενώ τον Οκτώβριο κατέφθασε κρυφά και ο Βλαντιμίρ Λένιν για να αναλάβει τον ένοπλο αγώνα. Στις 24 Οκτωβρίου ξέσπασε η μεγάλη και ιστορική επανάσταση, με αποτέλεσμα την ανατροπή της κυβέρνησης και την οριστική νίκη των Ρώσων Επαναστατών. Την επόμενη ημέρα σχηματίστηκε το πρώτο «Συμβούλιο των Επιτρόπων του Λαού» με πρόεδρο τον Λένιν, οδηγώντας σταδιακά στην άνοδο του Ιωσήφ Στάλιν στην εξουσία.

3.4. Απεργία των εργατών της “La Canadiense” και γενική απεργία, Ισπανία 1919¹⁹

Τον Φεβρουάριο του 1919, ύστερα από ανακοίνωση σχετικά με τη μείωση μισθών, καθώς και οκτώ απολύσεις εργαζομένων για πολιτικούς λόγους στο υδροηλεκτρικό εργοστάσιο “La Canadiense” στη Βαρκελώνη της Ισπανίας, 100.000 εργαζόμενοι προέβησαν στην πιο επιτυχημένη απεργία της ιστορίας. Τα αιτήματά τους αφορούσαν αυξήσεις στους μισθούς, αναπροσαρμογή αμοιβών και οκτάωρη εργασία. Η απεργία εξαπλώθηκε με ανάλογα αιτήματα και σε άλλα εργοστάσια, οδηγώντας όλη την πόλη σε μια γενική απεργία άνευ προηγουμένου.

Μετά τις συλλήψεις και τις φυλακίσεις απεργών, η απεργία γιγαντώθηκε με άξια λόγου την κίνηση των εργατών του εργοστασίου ηλεκτρισμού να κλείσουν τους διακόπτες, βυθίζοντας την πόλη στο σκοτάδι και ακινητοποιώντας ένα μεγάλο μέρος της Καταλονίας. Η κατάσταση οδήγησε τον γενικό διοικητή της πόλης να κηρύξει στρατιωτικό νόμο και η Βαρκελώνη τέθηκε σε κατάσταση πολιορκίας. Οι απεργοί επιστρατεύθηκαν και με βάση τον στρατιωτικό νόμο συνελήφθησαν περίπου 3.000 από αυτούς. Η συνεχόμενη επιστράτευση των εργατών και η κατάληψη πολλών εργοστασίων από τις Αρχές έφερε τα αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που περίμενε η κυβέρνηση, αφού το εργατικό κίνημα μεγάλωσε περισσότερο. Τα συνδικάτα στον ισπανικό Τύπο καθιέρωσαν τη λεγόμενη «κόκκινη λογοκρισία», αρνούμενοι να δημοσιεύσουν οτιδήποτε εναντίον των απεργών.

Τελικά, στις 20 Μαρτίου του 1919, το εργοστάσιο “La Canadiense” λύγισε μπροστά στις πιέσεις των απεργών και δέχτηκε τα αιτήματά τους, με τους εργαζομένους να επιστρέφουν στην εργασία τους. Η άρνηση, όμως, άλλων εργοστασιαρχών να απελευθερώσουν όσους είχαν καταδικαστεί με τον στρατιωτικό νόμο οδήγησε σε νέα απεργία. Στις 24 Μαρτίου, λοιπόν, ξεκίνησε νέα απεργία, με αποτέλεσμα να κηρυχθεί πάλι στρατιωτικός νόμος. Η ασφυξία της πόλης από στρατιωτικά σώματα και το άνοιγμα πυρός εναντίον κάθε υπόπτου δημιούργησε ντόμινο απεργιών και συγκεντρώσεων αλληλεγγύης στη Βαλένθια, τη Μαδρίτη, την Κορούνια και αλλού. Ήταν θέμα ημερών για την κυβέρνηση να δεχτεί τα αιτήματα των

¹⁹ Libcom. 2006. *La Canadiense and Barcelona general strike, 1919*. [<https://libcom.org/history/1919-la-canadiense-and-barcelona-general-strike>] και iefimerida. 2013. *Πώς καθιερώθηκε το 8ωρο - Η ιστορική απεργία της La Canadiense που έκανε την Ισπανία την πρώτη χώρα με αυτό το θεσμό*. [<http://www.iefimerida.gr/news/129109/πως-καθιερωθηκε-το-8ωρο--η-ιστορική-απεργία-της-la-canadiense-που-έκανε-την-ισπανία-την>].

απεργών, το οποίο συνέβη τον Απρίλιο του ίδιου έτους, όταν η ισπανική κυβέρνηση θεσμοθέτησε το οκτάωρο. Έγινε έτσι η πρώτη κυβέρνηση στον κόσμο που θεσμοθέτησε κάτι τέτοιο.

3.5. Απεργία των εργατών σιδήρου, ΗΠΑ 1959

Το 1959 μία από τις πιο μεγάλες σε διάρκεια απεργίες οδήγησε στην κατάρρευση μιας ολόκληρης βιομηχανίας και λύθηκε μόνο έπειτα από παρέμβαση του Προέδρου των ΗΠΑ Ντουάιτ Αϊζενχάουερ. Στις 15 Ιουλίου του 1959, 500.000 εργαζόμενοι στις βιομηχανίες σιδήρου απέργησαν ζητώντας καλύτερη αμοιβή. Οι εργοδότες συμφώνησαν, με τον όρο να παραιτηθεί το σωματείο των εργαζομένων από μια ισχύουσα πρόταση που έδινε στους εργοδότες περιορισμένη δυνατότητα στο να προβούν σε απολύσεις, σε ξαφνική μείωση του εργατικού δυναμικού και σε καινούριους κανονισμούς σχετικά με το ωράριο των εργαζομένων. Το σωματείο δεν συμφώνησε, η απεργία που ακολούθησε διήρκησε 116 ημέρες και λύθηκε ύστερα από παρέμβαση του Προέδρου. Οι εργαζόμενοι κατάφεραν να πάρουν μια ελάχιστη αύξηση στην αμοιβή τους, αλλά η απεργία οδήγησε στην καταστροφή της αμερικανικής βιομηχανίας σιδήρου, αφού κατά τη διάρκειά της, με το 85% των βιομηχανιών παραγωγής σιδήρου κλειστό, οι επιχειρήσεις –για πρώτη φορά στην ιστορία της Αμερικής– στράφηκαν στην εισαγωγή φθηνού σιδήρου από την Ιαπωνία και την Κορέα.

3.6. Γενική απεργία του Μαΐου, Γαλλία 1968

Μια από τις πιο φημισμένες και πιο σημαντικές γενικές απεργίες που έγιναν ποτέ συνέβη στο πλαίσιο των μεγάλων αναταραχών τον Μάιο του 1968 στο Παρίσι. Οι βάσεις του περίφημου «Μάη του '68» τέθηκαν στις 22 Μαρτίου, όταν ομάδα ακροαριστερών μαζί με έναν μικρό αριθμό μουσικών και ποιητών και 150 φοιτητές κατέλαβαν ένα κτίριο διοίκησης του Πανεπιστημίου της Ναντέρ στα περίχωρα του Παρισιού και έκαναν μια συζήτηση σχετικά με τις ταξικές διακρίσεις της γαλλικής κοινωνίας. Η διοίκηση του πανεπιστημίου κάλεσε την αστυνομία, η οποία περικύκλωσε το κτίριο αφήνοντας εν τέλει τους συγκεντρωμένους να φύγουν χωρίς κάποιο περιστατικό. Τις επόμενες ημέρες κάποιοι από τους συγκεντρωμένους φοιτητές

κλήθηκαν από την πειθαρχική επιτροπή του πανεπιστημίου και έτσι οι φοιτητές και οι Αρχές οδηγήθηκαν σε μόνιμες διαμάχες. Στις 2 Μαΐου το Πανεπιστήμιο έκλεισε με lock out (βλ. Κεφάλαιο 2.7.2) από τη διεύθυνσή του.

Την επόμενη ημέρα οι φοιτητές του Πανεπιστημίου της Σορβόνης συγκεντρώθηκαν για να διαμαρτυρηθούν για το κλείσιμο του Πανεπιστημίου της Ναντέρ και την ενδεχόμενη αποβολή των φοιτητών. Στις 6 Μαΐου η Εθνική Ένωση Σπουδαστών και η Ένωση των Πανεπιστημιακών Καθηγητών διοργάνωσε πορεία διαμαρτυρίας για την εισβολή της αστυνομίας στη Σορβόνη, στην οποία συμμετείχαν περισσότεροι από 20.000 φοιτητές, καθηγητές και υποστηρικτές με κατεύθυνση τη Σορβόνη, η οποία παρέμενε κλειστή από την αστυνομία. Την κίνηση της αστυνομίας εναντίον του συγκεντρωμένου πλήθους, που είχε αρχίσει να διαλύεται, ακολούθησαν οδομαχίες, κατά τις οποίες οι διαδηλωτές έστησαν οδοφράγματα. Η αστυνομία απάντησε με δακρυγόνα και εκατοντάδες φοιτητές συνελήφθησαν. Την επόμενη ημέρα στις διαμαρτυρίες των φοιτητών και των καθηγητών προστέθηκαν οι μαθητές των λυκείων, αλλά και νέοι εργάτες που απαίτησαν από την Αψίδα του Θριάμβου τα εξής: i) την απόσυρση όλων των ποινικών κατηγοριών εναντίον των συλληφθέντων φοιτητών, ii) την απόσυρση της αστυνομίας από το Πανεπιστήμιο και iii) το άνοιγμα των Πανεπιστημίων της Ναντέρ και της Σορβόνης από τις Αρχές. Στο άκουσμα της ψευδούς είδησης πως η κυβέρνηση δέχτηκε τα αιτήματα, οι φοιτητές γύρισαν στις πανεπιστημιούπολεις, για να ανακαλύψουν πως οι σχολές παρέμεναν κλειστές.

Τη 10η Μαΐου ένα τεράστιο πλήθος συγκεντρώθηκε στην Αριστερή Όχθη του Σηκουάνα. Στις ολονύχτιες οδομαχίες που ακολούθησαν την αστυνομική παρεμπόδιση διάσχισης του ποταμού, προκλήθηκαν εκατοντάδες τραυματισμοί και συλλήψεις. Η σκληρή αντίδραση της κυβέρνησης προξένησε ένα κύμα αλληλεγγύης με γνωστούς Γάλλους τραγουδιστές και ποιητές να ακολουθούν τις επαναστατικές ιδέες και να στηρίζουν τον μαζικό αγώνα.

Οι σημαντικότερες αριστερές ομοσπονδίες, η Γενική Εργατική Συνομοσπονδία και ο Σύνδεσμος Μηχανικών κάλεσαν τον κόσμο σε γενική απεργία και πορεία τη 13η Μαΐου, με αποτέλεσμα πάνω από 1.000.000 απεργοί να συμμετέχουν. Παρά την ανακοίνωση του Πρωθυπουργού της Γαλλίας, Ζωρζ Πομπιντού, της απελευθέρωσης των κρατουμένων και της επαναλειτουργίας της Σορβόνης, το κύμα των απεργιών δεν υποχώρησε (βλ. Εικόνα 2).

Εικόνα 2: Χαρακτηριστική φωτογραφία του Μάη του '68, γνωστή με τον τίτλο "La Marianne de Mai 68".

Τις επόμενες ημέρες οι φοιτητές κατέλαβαν τη Σορβόνη ανακηρύσσοντάς την «αυτόνομο λαϊκό πανεπιστήμιο», ενώ οι εργαζόμενοι άρχισαν να καταλαμβάνουν τα εργοστάσια. Η αρχή έγινε με την καθιστική διαμαρτυρία στις αεροπορικές εγκαταστάσεις της Ναντ, ακολούθησε άλλη μία απεργία στο εργοστάσιο της “Renault” της Ρουέν και σταδιακά και σε άλλα εργοστάσια της Γαλλίας. Μέχρι τις 16 Μαΐου οι εργαζόμενοι είχαν καταλάβει περίπου 50 εργοστάσια και μέχρι τις 17 Μαΐου οι απεργοί ήταν 200.000. Σταδιακά τις επόμενες ημέρες οι απεργοί έφτασαν τους 10.000.000, δηλαδή τα 2/3 του εργατικού δυναμικού της χώρας. Τα αιτήματα της διαμαρτυρίας σταδιακά πήραν πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις ζητώντας την παραίτηση της κυβέρνησης και του Προέδρου Σαρλ Ντε Γκωλ. Σε πολλές περιπτώσεις ομάδες απεργών εργατών προσπάθησαν να αναλάβουν την αυτοδιοίκηση των εργοστασίων όπου δούλευαν.

Στις 30 Μαΐου εκατοντάδες χιλιάδες διαδηλωτές, καθοδηγούμενοι από την Εργατική Ομοσπονδία, έκαναν μία από τις μεγαλύτερες πορείες στην ιστορία της Γαλλίας ζητώντας την παραίτηση του Ντε Γκωλ, ο οποίος προκήρυξε εκλογές για τον Ιούνιο. Οι πορείες σταδιακά σταμάτησαν και οι εργαζόμενοι γύρισαν στις δουλειές τους, υπό τον φόβο μάλιστα της κήρυξης της χώρας σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης

από τον Ντε Γκωλ. Στις εκλογές που ακολούθησαν ο Ντε Γκωλ θριάμβευσε παίρνοντας ποσοστό μεγαλύτερο από αυτό που είχε στις προηγούμενες εκλογές.

Αν και ο Γαλλικός Μάης δεν κατάφερε να επιφέρει καλύτερες συνθήκες στο εργασιακό περιβάλλον, αποτέλεσε σημείο καμπής της γαλλικής και γενικά της ευρωπαϊκής ιστορίας, ανοίγοντας τον δρόμο από τον συντηρητισμό (θρησκεία, πατριωτισμός, σεβασμός στην εξουσία) σε πιο προοδευτικές ιδέες (ισότητα, ανθρώπινα δικαιώματα, σεξουαλική απελευθέρωση).

3.7. Απεργία των εργατών σιδηροδρόμου, Ινδία 1974

Χαρακτηρισμένη ως η πιο μαζική στην ιστορία της ανθρωπότητας, η απεργία ενός μόνο κλάδου που έγινε στην Ινδία το 1974 συγκέντρωσε 1.700.000 εργάτες των ινδικών σιδηροδρομικών γραμμών παραλύοντας το κράτος. Οι εξαιρετικά άσχημες συνθήκες εργασίας των εργατών του σιδηροδρόμου επί της βρετανικής κατοχής δεν άλλαξαν καθόλου μετά την ανεξαρτητοποίηση της Ινδίας, με αποτέλεσμα οι εργάτες να αμείβονται ανεπαρκώς και να δουλεύουν σε άθλιες συνθήκες πολύ πέραν του νόμιμου οκταώρου. Στις 8 Μαΐου οι εργάτες προχώρησαν σε απεργία διαρκείας. Η τότε Πρωθυπουργός της Ινδίας, Ίντιρα Γκάντι, αντέδρασε με τρομερή σφοδρότητα απέναντι στο κίνημα, με χιλιάδες απεργούς να φυλακίζονται και να χάνουν τη δουλειά τους. Η απεργία έληξε, προφανώς ανεπιτυχώς, 20 ημέρες αργότερα.

3.8. Γενική απεργία των εργατών, Πολωνία 1980²⁰

Στις αρχές του 1980 η Πολωνία (τότε με την επίσημη ονομασία «Λαϊκή Δημοκρατία της Πολωνίας») βρισκόταν σε μια από τις πιο δύσκολες οικονομικές της φάσεις. Η οικονομική κρίση είχε οξυνθεί, η χώρα είχε ένα μεγάλο εξωτερικό χρέος, ενώ υπήρχαν και ελλείψεις σε βασικά αγαθά. Οι απεργιακές κινητοποιήσεις των εργατών είχαν οδηγήσει σε κάποιες παραχωρήσεις, όπως η αναγνώριση του δικαιώματος της απεργίας, χωρίς όμως να καταφέρουν να αλλάξουν άρδην την κατάσταση. Το καλοκαίρι του ίδιου έτος η ανακοίνωση της απότομης αύξησης σε πολλά προϊόντα –κυρίως στην τιμή του κρέατος (άνω του 60%)– οδήγησε σε μια από τις μεγαλύτερες απεργίες στην ιστορία της χώρας. Την επόμενη κιάλας ημέρα (1 Ιουλίου 1980) ξέσπασαν απεργίες σε πολλά

²⁰ Στρούμπος 2010.

εργοστάσια της Πολωνίας. Μεταξύ αυτών ήταν και το εργοστάσιο κατασκευής τρακτέρ “Ursus” της Βαρσοβίας, στο οποίο οι απεργοί δημιούργησαν λίστα με αιτήματα, εξέλεξαν επιτροπή απεργίας και για όλο το επόμενο διάστημα απεργούσαν χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους τις απειλές για απολύσεις.

Στις 8 Ιουλίου στην πόλη Λιούμπλιν ξεκίνησαν οι πρώτες απεργίες και παράλληλα η περίοδος που έμεινε στην ιστορία ως ο «Ιούλιος του Λιούμπλιν». Την αφορμή για την απεργία έθεσε ένας εργάτης ο οποίος κάνοντας ολονύχτια βάρδια διαπίστωσε πως με την αλλαγή της ημέρας η τιμή του πιάτου με χοιρινό στην καντίνα του εργοστασίου κατασκευής αεροσκαφών “PZL” αυξήθηκε κατά 80%. Μέσα στις επόμενες ώρες το εργοστάσιο έκλεισε τις μηχανές του από τις απεργιακές πρωτοβουλίες των εργατών. Σταδιακά 150 εργοστάσια της πόλης και της γύρω περιοχής έκλεισαν και 50.000 απεργοί συμμετείχαν ενεργά στις διαδηλώσεις. Μαζί τους απεργούσαν και οι εργάτες των σιδηροδρόμων, κάνοντας την κατάσταση για τους κυβερνώντες τόσο ασφυκτική ώστε στρατιωτικά οχήματα ανέλαβαν τον εφοδιασμό νοσοκομείων και καταστημάτων.

Οι απεργίες έπαυσαν στις 25 Ιουλίου με μια τεράστια νίκη των εργατών, καθώς αντιπροσωπεία της κυβέρνησης του Έντουαρντ Μπάμπιουτς (Edward Babiuch) δέχτηκε σχεδόν όλα τα αιτήματα των απεργών, όπως την παύση εργασίας το Σάββατο και το χαμηλότερο ηλικιακό όριο συνταξιοδότησης. Βέβαια λίγες ημέρες αργότερα θα ξεσπούσε μια ακόμα μεγάλη απεργία, αυτή των ναυπηγών, με ηγέτη τον Λεχ Βαλέσα.

3.9. Απεργία των ανθρακωρύχων, Ηνωμένο Βασίλειο 1984-1985²¹

Μια από τις πιο διάσημες απεργίες είναι αυτή των Βρετανών ανθρακωρύχων το 1984. Η δεύτερη τετραετία της Μάργκαρετ Θάτσερ στην πρωθυπουργία του Ηνωμένου Βασιλείου είχε ήδη ξεκινήσει από τον Ιούνιο του 1983. Η Θάτσερ, εφαρμόζοντας μια νεοφιλελεύθερη πολιτική, μείωσε τη δύναμη των συνδικάτων και των επαγγελματικών ενώσεων, με αποτέλεσμα στις 6 Μαρτίου του 1984 η κρατική Βρετανική Υπηρεσία Άνθρακα να ανακοινώσει το άμεσο κλείσιμο περίπου 20 ορυχείων και τον περιορισμό της ετήσιας παραγωγής άνθρακα, γεγονός το οποίο σήμαινε ότι 20.000 ανθρακωρύχοι θα έμεναν χωρίς δουλειά. Στα τέλη του ίδιου μήνα το Κοινοβούλιο ενέκρινε διατάξεις για την πρόωρη συνταξιοδότηση των ανθρακωρύχων ηλικίας άνω των 50 ετών, ενώ οι

²¹ Ριζοσπάστης, 2000. 1984: Η μεγάλη απεργία των Βρετανών ανθρακωρύχων. [<http://www.rizospastis.gr/story.do?id=353235>].

νεότεροι προβλεπόταν να απολυθούν λαμβάνοντας ως εφάπαξ αποζημίωση το ποσό των χιλίων λιρών για κάθε έτος εργασίας.

Η αντίδραση της Εθνικής Ένωσης Ανθρακωρύχων (NUM) υπήρξε άμεση: κήρυξε πανεθνική εργατική απεργία για τη 12η Μαρτίου. Μέχρι τις 15 του ίδιου μήνα από τα 170 ορυχεία που ανήκαν στη δύναμη της NUM είχαν κλείσει τα 140. Οι απεργοί έθεσαν ως αιτήματα την ανάκληση του προγράμματος διακοπής λειτουργίας των ανθρακωρυχείων, την κρατική ενίσχυση, τον εκσυγχρονισμό της εθνικής βιομηχανίας άνθρακα και τη συνταξιοδότηση στα 55 χρόνια. Η σκληρή κυβέρνηση της Θάτσερ τήρησε αδιάλλακτη στάση. Από τις πρώτες ημέρες, οι απεργοί ήρθαν αντιμέτωποι με ισχυρές αστυνομικές δυνάμεις, ενώ η κυβέρνηση ετοιμαζόταν για τη βίαιη καταστολή της απεργίας.

Οι συγκρούσεις κορυφώθηκαν στις 18 Ιουνίου, όταν στο χωριό Όργκριβ του Νότιου Γιορκσάιρ συγκρούστηκαν 5.000 διαδηλωτές με αντίστοιχο αριθμό αστυνομικών. Έφιπποι αστυνομικοί κρατώντας γκλοπ έκαναν την εμφάνισή τους, με αποτέλεσμα να τραυματιστούν 51 διαδηλωτές. Σύμφωνα με επίσημες πηγές, την ημέρα εκείνη, η οποία έμεινε στην ιστορία ως «Η Μάχη του Όργκριβ», τραυματίστηκαν επίσης 72 αστυνομικοί και έγιναν συνολικά 93 συλλήψεις.

Ενώ, λοιπόν, στη Βρετανία η απεργία των ανθρακωρύχων διανύει τη 17η εβδομάδα της, στις 11 Ιουλίου σε ένδειξη συμπαράστασης κηρύσσονται απεργίες αλληλεγγύης από λιμενεργάτες και σιδηροδρομικούς υπαλλήλους. Η διαμάχη μεταξύ της Μάργκαρετ Θάτσερ και των εργατικών συνδικάτων γιγαντώνεται με ανυποχώρητες και τις δυο πλευρές. Σταδιακά, τα αιτήματα των απεργών σχετίζονται με τη γενικότερη υπεράσπιση του δικαιώματος στην εργασία. Το επόμενο διάστημα σημειώνεται ρήξη στα συνδικάτα των εργαζομένων, με αποτέλεσμα στις εκλογές της NUM το καλοκαίρι του 1984 να εκλεχθούν αντιπρόσωποι που είναι κατά της απεργίας. Έτσι, η απεργία λήγει επίσημα στις 3 Μαρτίου του 1985, σχεδόν έναν χρόνο μετά το ξεκίνημά της.

Η απεργία των ανθρακωρύχων ονομάστηκε «εμφύλιος πόλεμος χωρίς όπλα» και είναι γνωστή για τη σφοδρότητά της, την καταστολή με την οποία αντιμετωπίστηκε, αλλά και για τις βίαιες διαμάχες μεταξύ απεργών και απεργοσπαστών. Κατά τη διάρκεια του ενός έτους που διήρκεσε έχασαν τη ζωή τους τρεις άνδρες: ένας οδηγός ταξί που μετέφερε έναν απεργοσπάστη στη δουλειά του, καθώς και δύο απεργοφύλακες.

Συμπερασματικά, η απεργία των ανθρακωρύχων αναδείχτηκε το πιο σημαντικό γεγονός στη δεύτερη τετραετία πρωθυπουργίας της Θάτσερ. Τα 2/3 των εργαζομένων

συμμετείχαν στην απεργία, η οποία αποδείχτηκε εξαιρετικά επιζήμια για τη βρετανική οικονομία. Το κόστος της αποτιμήθηκε σε 1.500.000.000 λίρες και σε αυτήν αποδόθηκε η διολίσθηση της λίρας έναντι του δολαρίου. Η Θάτσερ είχε δηλώσει πως δεν θα υποχωρήσει στα αιτήματα των συνδικάτων, αφού είχε φροντίσει να κρατήσει καύσιμα εκ των προτέρων. Τελικά, η κυβέρνηση έκλεισε 25 ορυχεία, αντί για 20 που σχεδίαζε αρχικά. Η ήττα του συνδικαλιστικού κινήματος των ανθρακωρύχων ενίσχυσε τη Θάτσερ και άνοιξε τον δρόμο για τις ιδιωτικοποιήσεις δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών, για τη δραστική περικοπή των δημοσίων δαπανών και τη δραματική συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας. Προσφάτως έγινε γνωστό πως ένα από τα σχέδια της Θάτσερ κατά των απεργιών ήταν η πλήρωση των κενών θέσεων εργασίας από φαντάρους.

3.10. Αξιοσημείωτες σύγχρονες απεργίες του 21ου αιώνα

Αξίζει να αναφέρουμε επιγραμματικά κάποιες απεργίες που συνέβησαν από το έτος 2000 και έπειτα. Αν και δεν έχουν την ίδια ιστορική σημασία με τις προαναφερθείσες, είναι δείγματα των αλλαγών που μπορούν να αποφέρουν οι απεργίες στον σύγχρονο κόσμο.

Το 2005, εν μέσω πυρετωδών προετοιμασιών της Νέας Υόρκης των ΗΠΑ για τον εορτασμό των Χριστουγέννων, μια απεργία πάγωσε όλη την πόλη: η πολυπληθής απεργία των εργαζομένων σε όλα τα μέσα μαζικής μεταφοράς, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 20 Δεκεμβρίου. Για να γίνει αντιληπτό το μέγεθος της απεργίας, η οποία κράτησε μόλις 60 ώρες, πρέπει να σημειώσουμε πως καθημερινά μετακινούνται με μέσα μαζικής μεταφοράς 7.000.000 πολίτες, οι οποίοι έπρεπε να βρουν έναν άλλον τρόπο για τη μετακίνησή τους. Οι απεργοί απαίτησαν αύξηση των αμοιβών και των συντάξεών τους και ως ένα βαθμό την πέτυχαν.

Στις 30 Μαρτίου του 2013 έληξε επίσημα η απεργία των εργαζομένων στο ξενοδοχείο “The Congress Plaza Hotel” του Σικάγο²². Απαιτώντας να μη γίνει μείωση των αμοιβών τους, όπως τους είχαν ενημερώσει οι εργοδότες τους ότι θα συμβεί, 130 εργαζόμενοι στη συντήρηση και την καθαριότητα του ξενοδοχείου προέβησαν σε απεργία, η οποία κράτησε 10 χρόνια και αποτελεί τη μεγαλύτερη σε διάρκεια απεργία

²² Bomkamp 2013.

στην παγκόσμια ιστορία. Η λήξη της απεργίας δεν συνδυάστηκε με καμία παραχώρηση από τη μεριά των εργοδοτών.

Τέλος, στις 23 Ιανουαρίου του 2014, 70.000 εργάτες των ορυχείων πλατίνας “Anglo American Platinum”, “Impala Platinum” και “Lonmin” της Νότιας Αφρικής αποφάσισαν να κάνουν μια μεγάλη απεργία διεκδικώντας τον διπλασιασμό της αμοιβής τους. Η απεργία σταμάτησε στις 24 Ιουνίου, με τους απεργούς να πετυχαίνουν μια αύξηση στους μισθούς τους, μικρότερη όμως από αυτή που ζητούσαν. Η απεργία αυτή των εργατών στα ορυχεία πλατίνας διήρκεσε πέντε μήνες και είναι η μεγαλύτερη στην ιστορία της Νότιας Αφρικής.

4. Η απεργία στην Ελλάδα²³

Αν θέλουμε να βρούμε την πηγή των νομικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων των εργαζομένων θα πρέπει να ανατρέξουμε στις απεργίες οι οποίες διεκδίκησαν δίκαια αιτήματα και κερδήθηκαν. Αλλά και σε αυτές που ακόμα και αν δεν κερδήθηκαν αποτέλεσαν παράδειγμα οργάνωσης και συσπείρωσης και μεταλαμπάδευσαν την αγωνιστικότητα και την πίστη για καλύτερες ημέρες στις επόμενες απεργίες.

Στην Ελλάδα η καθυστέρηση στην ανάπτυξη της οικονομίας και στην εκβιομηχάνιση της χώρας είχε σαν αποτέλεσμα την αντίστοιχη καθυστέρηση στην ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος και τη δημιουργία συνδικαλιστικών οργανώσεων. Παρακάτω εξετάζουμε κάποια σημαντικά παραδείγματα ιστορικών απεργιών στον ελλαδικό χώρο, είτε επιτυχημένων είτε αποτυχημένων, χωρίς να αγνοούμε πως εκατοντάδες ακόμα απεργίες –μικρές ή μεγάλες, σε μεγαλουπόλεις ή χωριά– διαμόρφωσαν και συνεχίζουν να διαμορφώνουν την εργατική ζωή της χώρας.

4.1. Απεργία των τυπογράφων, Ναύπλιο 1826²⁴

Η πρώτη απεργία, με τη μορφή που την ξέρουμε σήμερα, στον ελλαδικό χώρο πραγματοποιήθηκε λίγο μετά την Επανάσταση του 1821. Τον Μάρτιο του 1826 στην Προσωρινή Διοίκηση της Ελλάδας πρωθυπουργός ήταν ο Γεώργιος Κουντουριώτης και πρωτεύουσα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους ήταν το Ναύπλιο. Έτσι, στεγάστηκαν στην πόλη πολλές διοικητικές υπηρεσίες και σημαντικά κρατικά κτίρια, όπως το Εθνικό Τυπογραφείο. Η πρώτη απεργία σημειώθηκε στις 14 Μαρτίου του 1826 από τους τυπογράφους της *Γενικής Εφημερίδας της Ελλάδας* με αίτημα την καταβολή των μισθών τους που η εργοδοσία συχνά καθυστερούσε να δώσει. Επίσης οι εργάτες πληρώνονταν με «εθνικές ομολογίες», τις οποίες έπρεπε να εξαργυρώνουν σε εξευτελιστικές τιμές, πράγμα το οποίο σήμαινε πως εν τέλει έπαιρναν λιγότερα χρήματα από τα συμφωνηθέντα. Ο εργοδότης όχι μόνο δεν ικανοποίησε τα αιτήματα, αλλά σε αναφορά του στο Υπουργείο Εσωτερικών χαρακτήρισε τον πρωτοστατούντα απεργό και αρχιτυπογράφο «συνωμότη» και «αποστάτη». Το αποτέλεσμα ήταν η αστυνομία του

²³ Για την ανάλυση του κεφαλαίου έχουμε βασιστεί στο Κουλουκύθα κ.α. 2005: 11-22 και στα αντίστοιχα λήμματα της ηλεκτρονικής εγκυκλοπαίδειας *Wikipedia*.

²⁴ Φυσιοκρατία. 2012. *Οι πρώτες απεργίες στην Ελλάδα*. [http://fisiokratia.blogspot.gr/2012/04/blog-post_29.html] και Discover Nafplio. *Ναύπλιο, η πρώτη πρωτεύουσα*. [<http://www.discovernafplio.gr/el/content/20/articles/144>].

Ναυπλίου, ύστερα από διαταγή του Υπουργείου, να τον συλλάβει και να τον φυλακίσει. Η απεργία σταμάτησε υπό τον φόβο και άλλων φυλακίσεων

4.2. Απεργία των εργατών των ναυπηγείων και των βυρσοδεψιών, Σύρος 1879

4.2.1 Απεργία των εργατών των ναυπηγείων, Σύρος 1879

Τη δεκαετία του 1880, η πάλαι ποτέ δυνατή οικονομία της Σύρου αρχίζει να γνωρίζει την πρώτη της ύφεση. Η μεγάλη ανάπτυξη της εμποροναυτικής κίνησης είχε ξεκινήσει ουσιαστικά από την υπογραφή της συνθήκης του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (που μεταξύ άλλων, το 1774, εξασφάλιζε το δικαίωμα της χρήσης της ρωσικής σημαίας από τους Έλληνες πλοιοκτήτες και τη ναυπήγηση πλοίων μεγάλου εκτοπίσματος) και τον περιορισμό της πειρατείας. Οι Συριοί, που αρχικά ταξίδευαν με μικρά καΐκια, είχαν αγοράσει μεγαλύτερα πλοία, φτάνοντας σταδιακά να κάνουν μακρινά ταξίδια. Παράλληλα, από το λιμάνι της Σύρου διεξαγόταν ένα σημαντικό εξαγωγικό εμπόριο. Δημιουργήθηκαν εμπορικά καταστήματα που προμήθευαν διάφορα είδη στους ναυτικούς και στα πλοία που προσέγγιζαν όλο και πιο συχνά στο λιμάνι. Η διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου δεν είχε πραγματοποιηθεί ακόμα (έγινε το 1893), επομένως σχεδόν όλοι οι ναυτικοί δρόμοι περνούσαν εκείνη την εποχή από τη Σύρο.

Το 1879, όμως, η Σύρος είχε να αντιμετωπίσει δύο προβλήματα. Πρώτον, τη διάνοιξη της διώρυγας του Σουέζ (1869) που σιγά σιγά μετατόπιζε το ενδιαφέρον του ευρωπαϊκού καπιταλισμού προς τη Δυτική Μεσόγειο. Σε αυτούς τους νέους θαλάσσιους δρόμους τα ιστιοπλόα ελληνικά καράβια δεν μπορούσαν να ανταγωνιστούν τα ατμοκίνητα γρήγορα πλοία που μετέφεραν μεγάλες ποσότητες προϊόντων. Δεύτερον, τον αθηνοκεντρισμό, που παγιώθηκε μετά την ανακήρυξη της Αθήνας ως πρωτεύουσας του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους το 1833. Όπως είναι αναμενόμενο, ο αθηνοκεντρισμός ευνοεί το λιμάνι του Πειραιά ως εμπορικό, ναυτιλιακό και βιομηχανικό κέντρο και σε αυτό βοηθάει και η κατασκευή του σιδηροδρομικού δικτύου κατά τη δεκαετία του 1880, που στερεί από τη συριακή ναυτιλία ένα σημαντικό έσοδο από τη μεταφορά προϊόντων. Επιπλέον, η νομισματική κρίση που ξέσπασε εκείνη την περίοδο μείωσε τα μεροκάματα των εργατών κατά 25%, αύξησε την τιμή του ψωμιού και των ειδών πρώτης ανάγκης κατά 25% και ουσιαστικά ελάττωσε την αγοραστική ικανότητα των εργαζομένων στο μισό. Αξίζει να αναφέρουμε πως το 1879 ιδρύθηκε το

πρώτο εργατικό σωματείο, ο «Αδελφικός Σύνδεσμος Ξυλουργών του Ναυπηγείου Σύρου».

Οι εργάτες των ναυπηγείων δεν άργησαν να αντιδράσουν στην προαναφερθείσα κατάσταση και προέβησαν σε απεργία με αίτημα την αύξηση των μεροκάματών τους. Οι εργοδότες αιφνιδιάστηκαν και δέχτηκαν εύκολα τα αιτήματά τους. Μέσα σε μια εβδομάδα η απεργία είχε λήξει. Όπως φάνηκε αργότερα, όμως, η κίνηση των εργοδοτών δεν αποσκοπούσε στην τόνωση των οικονομικών των εργατών, αλλά στο να κερδίσουν τον απαιτούμενο χρόνο ώστε να φέρουν εργάτες από τα γύρω νησιά και να αντικαταστήσουν τους ήδη υπάρχοντες.

Κηρύχτηκε, λοιπόν, νέα απεργία, η οποία διήρκεσε τρεις μήνες, χωρίς όμως οι εργάτες να πετύχουν σπουδαία πράγματα. Ο λόγος ήταν ότι οι καινούριοι εργάτες δούλευαν για ελάχιστη αμοιβή έως και 15 ώρες την ημέρα και αυτό με τη σειρά του οδήγησε στον εκφυλισμό της απεργίας. Έτσι οι απεργοί αναγκάστηκαν να επιστρέψουν στη δουλειά.

4.2.2 Απεργία των βυρσοδεψών, Σύρος 1879²⁵

Λίγες ημέρες μετά τη λήξη της απεργίας των εργατών στα ναυπηγεία, πραγματοποιήθηκε στο νησί της Σύρου άλλη μία απεργία. Πρόκειται για τους βυρσοδέψες, οι οποίοι στις 24 Φεβρουαρίου κήρυξαν απεργία έχοντας ως αιτήματα i) την αύξηση των μεροκάματων σύμφωνα με τη νέα διατίμηση του νομίσματος (δηλαδή κατά 25%), ii) την καταβολή των μεροκάματων σε νόμισμα διατίμησης, iii) την κατάργηση της κατ' αποκοπή εργασίας, iv) την πρόνοια ώστε όλοι οι εργάτες να δουλεύουν, v) τη μείωση των ωρών εργασίας (θυμίζουμε πως ακόμα ίσχυε το δωδεκάωρο εργασίας) και vi) την κατάργηση της δίωρης εργασίας της Κυριακής (την αποκαλούμενη και «αγγαρεία»), η οποία δεν πληρωνόταν. Αν και δεν γνωρίζουμε τεκμηριωμένα αν οι βυρσοδέψες ήταν οργανωμένοι σε κάποιο σωματείο, πιθανολογείται –από το γεγονός ότι τα αιτήματα παραδόθηκαν γραπτώς στην εργοδοσία– ότι υπήρχε κάποια μορφή οργάνωσης. Οι εργοδότες δεν έκαναν δεκτά τα αιτήματα και έτσι πραγματοποιήθηκε απεργία.

Ο χαρακτήρας της ήταν δυναμικός, με τους απεργούς να διαδηλώνουν κρατώντας μεγάλα χαρτόνια με τα αιτήματά τους, φωνάζοντας και συχνά απειλώντας.

²⁵ Κουτσού 2002 και Δήμος Σύρου-Ερμούπολης. *Άνω Σύρος - Ιστορικά προλεγόμενα*. [<http://www.hermoupolis.gr/ιστορια---Πολιτισμος/Ανω-Συρος---Ιστορικα-Προλεγόμενα.aspx>].

Η αστυνομία δεν άργησε να επέμβει προς διάλυση της απεργίας και αυτό οδήγησε σε συμπλοκές, με τους διαδηλωτές να πετούν πέτρες στους αστυνομικούς. Η απεργία απέκτησε επαναστατικό χαρακτήρα και ο νομάρχης κάλεσε ενισχύσεις από την Αθήνα, οι οποίες, με την άφιξή τους, οδήγησαν σε νέες συλλήψεις και έντονη καταστολή. Οι απεργοί όμως ήταν αποφασισμένοι και δεν υποχωρούσαν. Τελικά, ύστερα από μια εβδομάδα, η απεργία λύθηκε πανηγυρικά, καθώς σχεδόν όλα τα αιτήματα των απεργών έγιναν δεκτά από την εργοδοσία.

Τα νέα για τις δύο αυτές απεργίες των εργατών της Σύρου έκαναν τον γύρο της Ελλάδας. Μάλιστα, ο τότε πρωτοδίκης της Σύρου έγραψε ένα βιβλίο με τίτλο «Η εν Ελλάδι βιομηχανία και αι απεργίαι υπό την έποψιν της νομοθεσίας και της πολιτικής οικονομίας» (1883) με αφορμή τις απεργίες αυτές. Στο βιβλίο υποστήριζε πως πρέπει να απαγορεύονται γενικά οι απεργίες, μια και έχουν αντικοινωνικό χαρακτήρα και στρέφονται ενάντια στο καθεστώς. Στον πρόλογο του βιβλίου αναφέρεται μεταξύ άλλων: «Το ατυχές εν τούτοις της Σύρου παράδειγμα δεν ίσχυσεν να αποτρέψει ομοίως αποπείρας, διότι κατά το έτος τούτο [1883] αι των εργατών συστάσεις προς απεργίαν αποτελούσιν εν Πειραιεί, Αθήναις και Λαυρεωτική την ημερησίαν διάταξιν εν τη εξελίξει της νεαρής αρτιπαγούς και κλονιζομένης έτι... βιομηχανικής παραγωγής του ημετέρου έθνους». Πράγμα το οποίο σημαίνει πως η απεργιακή διάθεση –ως μέσο για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας– άρχισε εκείνη την εποχή να «μεταναστεύει» έντονα προς την ηπειρωτική Ελλάδα.

4.3. Απεργία των μεταλλωρύχων, Καμάριζα Λαυρίου 1896²⁶

Αν και ήδη από το 1893 οι μεταλλωρύχοι έκαναν απεργιακές κινητοποιήσεις, η χρονιά που σημειώθηκε μια από τις πιο σημαντικές απεργίες του κλάδου και του ελληνικού εργατικού κινήματος γενικά είναι το 1896. Η απεργία έλαβε χώρα στην Καμάριζα (σημερινός Άγιος Κωνσταντίνος), έναν οικισμό που ανήκε μέχρι το 1946 στον Δήμο Λαυρεωτικής. Οι συνθήκες εργασίας και διαβίωσης στα μεταλλωρυχεία εκείνη την περίοδο θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν άθλιες. Το μεροκάματο ήταν πενιχρό, οι θάνατοι μέσα στις γαλαρίες ήταν σύνηθες φαινόμενο και η καταπίεση και η εκμετάλλευση μεγάλωναν.

²⁶ Vrahokipos.net. Η απεργία του Λαυρίου το 1896. [<http://vrahokipos.net/ngnm/index.php/history/41-arthra/436-1896>].

Με αφορμή αυτή την κατάσταση, οι μεταλλωρύχοι όρισαν απεργία για τις 8 Απριλίου του 1896. Λίγο πριν προκηρυχθεί όμως, η εταιρεία –ιδιοκτησία της Γαλλικής Εταιρείας Μεταλλείων– υποψιάστηκε τις προθέσεις των εργατών και πήρε μέτρα: έσπειρε τον διχασμό στις τάξεις των εργατών, κυρίως ανάμεσα στους Μανιάτες και τους Κρητικούς και υπήρχαν σκέψεις για πρόσληψη Ιταλών εργατών. Παρόλα αυτά, η απεργία πραγματοποιήθηκε την ορισμένη ημερομηνία με συμμετοχή αρχικά 1.800 εργατών. Τα κύρια αιτήματα ήταν η κατάργηση των εργολάβων ως ενδιάμεσων μισθωτών, η πληρωμή των εργατών κατευθείαν από την εταιρεία, η αύξηση του μεροκάματου σε 3,5 δραχμές αντί για 2,5 που ήταν, η δημιουργία νοσοκομείου ή φαρμακείου στην Καμάριζα, η διάθεση σούστας στους εργάτες για τη μεταφορά των τραυματιών στο νοσοκομείο του Θορικού (πολλοί τραυματίες πέθαιναν στη διαδρομή καθώς μεταφέρονταν με κάρρο) και η διαμονή σε σπίτια, καθώς μέχρι τότε οι εργάτες διέμεναν σε σπήλαια ή σε αυτοσχέδιες καλύβες.

Τα γεγονότα εκείνης της ημέρας ήταν τραγικά. Τη δολοφονία δύο απεργών από πυρά χωροφυλάκων (οι οποίοι απάντησαν με αυτό τον τρόπο σε ρήψη πέτρας από τη μεριά των απεργών) ακολούθησε η πυρπόληση των αποθηκών και των γραφείων της εταιρείας από τους εξαγριωμένους απεργούς, με αποτέλεσμα να βρουν τον θάνατο όλοι οι χωροφύλακες της εταιρείας, πλην ενός. Μέχρι το τέλος της ημέρας, άλλοι δύο απεργοί έχασαν τη ζωή τους. Είναι δε αξιοσημείωτος ο τρόπος με τον οποίο αντιμετώπισε η κυβέρνηση του Θεόδωρου Δηλιγιάννη την απεργία αυτή: εκτός από τις δυνάμεις καταστολής της εποχής εκείνης που συγκεντρώθηκαν για να συγκρουστούν με τους απεργούς, ένα πολεμικό πλοίο έφτασε στη Λαυρεωτική με σκοπό να πάρει τους πρωτεργάτες της απεργίας.

Η απεργία διήρκησε 18 ημέρες χωρίς καμία αναφορά για την ύπαρξη κάποιου απεργοσπάστη. Έληξε δε ύστερα από πολλές διαπραγματεύσεις και χωρίς να γίνει δεκτό σχεδόν κανένα από τα αιτήματα των εργατών, πέρα από την αύξηση του μεροκάματου κατά μία πεντάρα. Μετά την απεργία εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Καμάριζα στρατιωτικό σώμα και μάλιστα πολύ κοντά στους χώρους εργασίας με σκοπό να αποτρέψει μελλοντικές εξεγέρσεις. Αν και μετά το 1900 το επάγγελμα του μεταλλωρύχου συρρικνώθηκε (από 5.012 εργάτες το έτος 1899 σε 1.500 το έτος 1917), υπήρξαν κάποιες απεργιακές κινήσεις, μικρότερης όμως εμβέλειας.

4.4. Απεργία των ναυτοθερμαστών, Πειραιάς 1910²⁷

Τον Μάρτιο του 1910 άλλη μια μεγάλη απεργία ταράζει τα νερά της ελληνικής κοινωνίας, η οποία βρίσκεται σε αναβρασμό ήδη από τα γεγονότα του κινήματος στο Γουδί, έναν χρόνο νωρίτερα. Αυτή τη φορά είναι οι εργάτες των εμπορικών πλοίων που θα προσπαθήσουν να διεκδικήσουν καλύτερες συνθήκες εργασίας. Πολλές ώρες δουλειάς, μεγάλη καταπίεση και λίγη τροφή είναι μόνο κάποιοι από τους λόγους που οδηγούν σε αυτή.

Οι ναυτοθερμαστές αποφασίζουν να ζητήσουν, χωρίς καμία διάθεση για απεργία, λίγο ψωμί παραπάνω, καθώς και μείωση των ωρών εργασίας. Η αρνητική απάντηση των εφοπλιστών πεισμώνει και οργανώνει τους ναυτοθερμαστές, οι οποίοι αποφασίζουν να κάνουν απεργία με αιτήματα την παροχή μεγαλύτερης ποσότητας και καλύτερης ποιότητας τροφής, αλλά και καθορισμένο, μειωμένο ωράριο εργασίας. Οι εφοπλιστές δέχονται αυτή τη φορά τα αιτήματά τους, αλλά θέτουν ως όρο τη διάλυση του σωματείου των εργατών. Οι ναυτοθερμαστές αρνούνται και η απεργία ξεσπάει.

Ο τότε πρωθυπουργός της Ελλάδας Στέφανος Δραγούμης φέρεται να λέει πως «δεν χρειάζονται αναρχικά κινήματα και εργατικά επιδείξεις» και διατάζει την άμεση διάλυση της απεργίας. Την ανεπιτυχή προσπάθεια ακολουθεί η «επάνδρωση» των δεμένων εμπορικών караβιών από ναύτες του Πολεμικού Ναυτικού. Τα εργατικά σωματεία της Αθήνας αποφασίζουν να προβούν σε απεργία αλληλεγγύης και ανακοινώνουν κοινό συλλαλητήριο με τους ναυτοθερμαστές του Πειραιά.

Έτσι, στις 9 Απριλίου φτάνουν στην Αθήνα από τον Πειραιά περίπου 2.000 απεργοί για να συναντήσουν στο εργοστάσιο «Φιξ» (Λεωφόρος Συγγρού) 1.000 ακόμα Αθηναίους εργάτες. Οι απεργοί φτάνουν με πορεία στους Στύλους του Ολυμπίου Διός και από εκεί οργανώνουν αντιπροσωπεία που θα παραδώσει τα αιτήματα στην κυβέρνηση. Τα αιτήματα παραδίδονται, αλλά ο Δραγούμης αδιαφορεί. Η συμπεριφορά αυτή του Δραγούμη εξοργίζει το συγκεντρωμένο έξω από το σπίτι του πλήθος, το οποίο ερεθίζεται ακόμα περισσότερο όταν εμφανίζονται μονάδες του στρατού και της χωροφυλακής. Ένας απεργός αρπάζει από τα χέρια το τουφέκι ενός χωροφύλακα και το ίδιο κάνουν και άλλοι, έτσι οι χωροφύλακες οπισθοχωρούν. Μια πέτρα που εκτοξεύεται στο παράθυρο του σπιτιού του Δραγούμη τον αναγκάζει να βγει και να δηλώσει πως κάνει δεκτά τα αιτήματα των απεργών, καθώς και ότι θα απομακρύνει τους ναύτες του

²⁷ Κορδάτος 1956.

Πολεμικού Ναυτικού από τα εμπορικά πλοία. Οι ικανοποιημένοι απεργοί αποχωρούν με μεγάλη πορεία και σταματούν την απεργία τους.

4.5. Απεργία των μεταλλωρύχων, Σέριφος 1916²⁸

Το 1915 ξεσπάει κρίση στις τιμές των μετάλλων και η παραγωγή των μεταλλείων καταρρέει. Αυτό σε συνδυασμό με τις άθλιες συνθήκες εργασίας οδηγούν, τον Ιούλιο του 1916, τους εργάτες του μεταλλωρυχείου στο Μεγάλο Λιβάδι του νησιού της Σέριφου να οργανωθούν και να ιδρύσουν σωματείο Εργατών-Μεταλλευτών. Το σωματείο μεταφέρει τα αιτήματα που σχετίζονται με το ωράριο και την αμοιβή στη γερμανική ιδιοκτησία του μεταλλείου, αλλά η εταιρεία δεν κάνει δεκτά τα αιτήματα και η απεργία ξεκινάει στις 7 Αυγούστου, με τους απεργούς να καταλαμβάνουν το λιμάνι και επί 15 ημέρες να μην επιτρέπουν στα πλοία να φορτώσουν μέταλλευμα.

Στις 21 Αυγούστου, η κυβέρνηση του Αλέξανδρου Ζαΐμη απαντάει με την αποστολή δύναμης της χωροφυλακής στη Σέριφο με σκοπό την επιβολή της τάξης και τη λύση της απεργίας. Οι χωροφύλακες ξυλοκοπούν τους εργάτες και φυλακίζουν κατευθείαν την ηγεσία του σωματείου. Οι απεργοί δεν υποχωρούν. Το απόσπασμα της χωροφυλακής δίνει ολιγόλεπτη προθεσμία στους απεργούς να λήξουν τον αγώνα τους και να φορτώσουν το πλοίο που βρίσκεται εκεί με μεταλλεύματα. Η διορία περνάει και οι χωροφύλακες πυροβολούν εν ψυχρώ τους εργάτες. Αμέσως πέφτουν 4 νεκροί απεργοί. Οι υπόλοιποι απεργοί, μπροστά στο θέαμα αυτό επιτίθενται με πέτρες και ξύλα. Στο τέλος της ημέρας ο απολογισμός είναι 4 νεκροί και 34 βαριά τραυματισμένοι απεργοί, καθώς και 2 νεκροί και 20 τραυματισμένοι αστυνομικοί.

Τελικά η απεργία σταματάει λίγο αργότερα με μερική ικανοποίηση των αιτημάτων των μεταλλωρύχων. Χρειάστηκαν βέβαια εννιά χρόνια (1925) για να τεθεί σε εφαρμογή και στα μεταλλεία το οκτάωρο, που είχε ήδη νομοθετηθεί το 1920.

²⁸ Παρδάλη 2012.

4.6. Απεργία των καπνεργατών, Αγρίνιο 1926²⁹

Για μια χώρα με πρόσφορο κλίμα για την παραγωγή καπνού, που βρίσκεται σήμερα στην 8η θέση παγκοσμίως και στη 2η πανευρωπαϊκώς, είναι λογικό η μεγάλη και απότομη ανάπτυξη της συγκεκριμένης βιομηχανίας να έχει συγκεντρώσει πολλούς ανθρώπους προς εύρεση εργασίας, ειδικά στα μέσα της δεκαετίας του 1900.

Εκείνη την περίοδο, λοιπόν, συστηματοποιείται και αναπτύσσεται η παραγωγή και εμπορία καπνών στο Αγρίνιο (ακολουθώντας τη Θεσσαλονίκη και την Καβάλα), με τις καπναποθήκες της εταιρείας «Παπαστράτος» να γεμίζουν εργάτες και εργάτριες που δουλεύουν κάτω από άσχημες συνθήκες, χωρίς νομική προστασία, με πολύ χαμηλά μεροκάματα, απάνθρωπο ωράριο και καμία τήρηση συνθήκης υγιεινής. Είναι, επίσης, τότε που αρχίζει να διαμορφώνεται στο Αγρίνιο μια κοινή εργατική συνείδηση, που οδηγεί στην ίδρυση του «Σωματίου Καπνεργατών» το 1911.

Χρόνο με τον χρόνο η συλλογή και επεξεργασία καπνού εκβιομηχανίζεται, με αποτέλεσμα η ανεργία να αυξάνεται θεαματικά. Το 1920 ξεκινάει η πρώτη επίσημη και οργανωμένη σύγκρουση των καπνεργατών με την εργοδοσία, με αφορμή την «τόγκα», μηχανήμα το οποίο μπορεί να λειτουργήσει μόνο με δύο υπαλλήλους (τηρουμένων των αναφερθεισών συνθηκών εργασίας). Οι εργοδότες εκμεταλλεύονται την ευκαιρία για περισσότερο κέρδος, αφού για κάθε «τόγκα» προσλαμβάνουν μόνο γυναίκες, το μεροκάματο των οποίων είναι κατώτερο από το αντίστοιχο των αντρών (85 δραχμές για τον άντρα, 37 για τη γυναίκα). Η ανεργία, ειδικά στους άντρες, απογειώνεται. Παράλληλα, στο Αγρίνιο καταφθάνουν τα πρώτα κύματα προσφύγων. Η απελπιστική οικονομική κατάσταση των προσφύγων δημιουργεί φτηνά εργατικά χέρια διογκώνοντας το πρόβλημα της ανεργίας, ειδικά των Αγρινιωτών.

Λίγα χρόνια αργότερα, το 1926, η κατακόρυφη άνοδος του συναλλάγματος έχει άμεσες και ευεργετικές συνέπειες στο καπνεμπόριο. Η αγγλική λίρα πραγματοποιεί άλμα από τις 350 δραχμές στις 450, με αποτέλεσμα οι καπνέμποροι να κερδίσουν τεράστια ποσά. Ως άμεσα εμπλεκόμενοι, οι καπνεργάτες ζητούν ανάλογη αύξηση στα μεροκάματά τους, κάτι που η εργοδοσία κάνει δεκτό. Η ανακοίνωση όμως των αυξήσεων έρχεται πιο πολύ ως περίπαιγμα παρά ως πραγματική αύξηση: τα μεροκάματα των αντρών αυξάνονται κατά 5 δραχμές, ενώ των γυναικών καθόλου. Το

²⁹ Αγρίνιο... γλυκές μνήμες. Ο αιματηρός Αύγουστος... του 1926, στο Αγρίνιο. [http://agriniomemories.blogspot.gr/2011/05/blog-post_18.html] και Agrinioreport. Ζητούν δικαίωση. (<http://agrinioreport.com/ζητούν-δικαίωση-2/>) και Μπάδα 2011.

σωματείο αντιπροτείνει 120 δραχμές στους άντρες και 42,55 στις γυναίκες, δεν γίνεται όμως δεκτό από τους καπνέμπορους. Η απεργία έρχεται ως μόνη λύση και κηρύσσεται για τις 31 Ιουλίου του 1926.

Κατά τη διάρκεια της απεργίας, καμία από τις δύο πλευρές δεν κάνει πίσω, ενώ υπάρχει αυξημένος κίνδυνος εμφάνισης απεργοσπαστών, μια και η οικονομική κατάσταση των καπνεργατών ήταν τραγική. Για τον λόγο αυτόν οι απεργοί ξεκινούν συστηματική περιφρούρηση των καπναποθηκών και των εργοστασίων με βάρδιες. Το σωματείο, μετρώντας ήδη οκτώ ημέρες απεργίας χωρίς αποτέλεσμα, έρχεται σε δίλημμα: συνέχιση της απεργίας με πιθανή τη «φυλλορροή» συμμετεχόντων ή μαχητική παρουσία με δυναμικές συγκεντρώσεις και διαδηλώσεις. Αποφασίζουν τελικά το δεύτερο, ύστερα και από την πίεση των εκατοντάδων εξουθενωμένων οικογενειών, αν και γνωρίζουν πως η σύγκρουση με τη χωροφυλακή θα είναι αναπόφευκτη. Έτσι, για την 8η Αυγούστου προκηρύσσεται καπνεργατική συγκέντρωση των απεργών κοντά στην κεντρική πλατεία της πόλης.

Την ημέρα της απεργίας, η περιοχή συγκέντρωσης κατακλύζεται από 8.000 εργάτες που κρατούν μαύρες σημαίες στις οποίες αναγράφουν «Δικαία απαίτησις, ή 100 δράμια ψωμί ή ένα χρόνο απεργία». Γύρω από την περιοχή έχει τοποθετηθεί ισχυρή δύναμη χωροφυλακής, αλλά και δύναμη ευζώνων που είχε καταφθάσει από το Μεσολόγγι. Μετά τους εκφωνηθέντες λόγους, η συγκέντρωση διαλύεται και οι απεργοί σκορπίζονται, άλλοι προς τον κοντινό προσφυγικό συνοικισμό και άλλοι προς την πόλη. Η ομάδα που κατευθύνεται προς την πόλη έρχεται αντιμέτωπη με τις δυνάμεις της χωροφυλακής. Ακολουθεί συμπλοκή. Τη διαταγή του ταγματάρχη της χωροφυλακής για πυροβολισμούς στον αέρα ακολουθεί η ρήψη πετρών από μερικές εργάτριες προς τη μεριά των χωροφυλάκων. Αυτόματα οι χωροφύλακες στρέφουν τα πιστόλια τους προς τους απεργούς, με αποτέλεσμα να πέσει νεκρό ένα παιδί που βρίσκεται τυχαία στον χώρο των επεισοδίων, αλλά και μια έγκυος γυναίκα, μητέρα ήδη δύο μικρών παιδιών, η οποία αποτελούσε μία από τις πιο δυναμικές καπνεργάτριες. Επίσης τραυματίζεται σοβαρά στο χέρι ένας ακόμα εργάτης, ο οποίος τελικά ακρωτηριάζεται.

Τα τραγικά νέα διαδίδονται άμεσα και η κηδεία των δύο δολοφονηθέντων απεργών την επόμενη ημέρα παίρνει μορφή μαζικού συλλαλητηρίου με μεγάλη συμμετοχή καπνεργατών και μη. Τελικά, πολλά από τα αιτήματα των απεργών γίνονται δεκτά, όπως 600 δραχμές ενίσχυση στους ανέργους, αύξηση του μεροκάματου κατά 25 δραχμές και καθιέρωση του Ταμείου Ασφάλισης Καπνεργατών (ΤΑΚ).

Αξίζει να αναφέρουμε πως καθ' όλη τη διάρκεια της απεργίας ο λαός του Αγρινίου έδειξε πρωτοφανή συμπαράσταση στους απεργούς καπνεργάτες. Τα μαγαζιά ειδών τροφίμων δώριζαν ή πίστωναν τεράστια ποσά στους απεργούς, ταβέρνες μαγείρευαν δωρεάν για αυτούς, φουρνάρηδες παρείχαν δωρεάν ψωμί, ενώ πολλοί έκλεισαν τα μαγαζιά τους σε ένδειξη συμπαράστασης.

4.7. Απεργία των καπνεργατών και γενική απεργία, Θεσσαλονίκη 1936³⁰

Δέκα χρόνια μετά τα αιματηρά επεισόδια στο Αγρίνιο, έρχεται να προστεθεί στην λίστα των μεγάλων απεργιών της Ελλάδας η απεργία των καπνεργατών της Θεσσαλονίκης, μιας πόλης με μεγάλη και βαθιά παράδοση στον καπνό. Είναι, εξάλλου, η πρώτη πόλη της Ελλάδας στην οποία αρχίζει να παράγεται καπνός.

Η χώρα βρίσκεται σε μια από τις πιο δύσκολες περιόδους της σύγχρονης ιστορίας της, ένα βήμα πριν από τη δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά, η οποία έρχεται την 4η Αυγούστου. Την άσχημη οικονομική κατάσταση της Ελλάδας επισημοποιεί η πτώχευση του 1932. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως εκείνη την περίοδο ο λαός της Ελλάδας είναι απογοητευμένος οικονομικά, αλλά και ηθικά. Η Μεγάλη Ιδέα του Ελευθέριου Βενιζέλου έχει αποτύχει και η Μικρασιατική Καταστροφή, εκτός από τη ρεαλιστική καταστροφή των ανθρώπων της Μικράς Ασίας, έχει δώσει την ευκαιρία στους εργοδότες να μειώσουν τα μεροκάματα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι 48.000 καπνεργάτες της Θεσσαλονίκης παίρνουν ως αμοιβή 75 δραχμές, ενώ άλλοι αναγκάζονται να δουλεύουν δωρεάν μόνο για τα ένσημά τους. Οι κοινωνικές και ταξικές διαφορές είναι τεράστιες. Μέσα από ζυμώσεις και πολιτικές εξελίξεις, στο τέλος του Απριλίου στην Ελλάδα έχει εγκαθιδρυθεί ένα ιδιότυπο καθεστώς, με πρωθυπουργό τον μετέπειτα δικτάτορα Ιωάννη Μεταξά.

Ήδη από τον Απρίλιο του 1936 η πόλη της Θεσσαλονίκης βρίσκεται σε διαδοχικές απεργίες, με κύριο κλάδο αυτόν των καπνεργατών. Με βασικό αίτημα την αύξηση των ημερομισθίων, τον ίδιο μήνα λαμβάνει χώρα στην πόλη το Πρώτο Καπνεργατικό Συνέδριο. Εκεί αποφασίζεται απεργία για τις 29 του μήνα. 12.000

³⁰ TVXS. 2014. Μάιος 1936: Η απεργία των καπνεργατών πνίγεται στο αίμα. [<http://tvxs.gr/news/συν-σήμερα/μάιος-1936-η-απεργία-των-καπνεργατών-πνίγεται-στο-αίμα>] και Στάβερης 2014 και Μάης 1936: Η εργατική εξέγερση στη Θεσσαλονίκη (Ανών., 2007).

καπνεργάτες της Θεσσαλονίκης –εκ των οποίων περίπου το 70% γυναίκες– κατεβαίνουν σε απεργία. Οι απεργοί κατευθύνονται αρχικά στα γραφεία της Ομοσπονδίας και στη συνέχεια στον κινηματογράφο «Πάνθεον», όπου έχουν συγκέντρωση για να συζητήσουν και να αποφασίσουν τα μέτρα που πρέπει να λάβουν για την περιφρούρηση του αγώνα τους. Έξω από τον κινηματογράφο έχει παραταχθεί και η αστυνομία με ισχυρές δυνάμεις. Οι απεργοί αγνοούν την προκλητική παρουσία της και εκλέγουν Κεντρική Επιτροπή Αγώνα με σκοπό την παράδοση των αιτημάτων τους στον γενικό διοικητή Μακεδονίας.

Την ίδια ημέρα απεργίες καπνεργατών πραγματοποιούνται στον Βόλο, στις Σέρρες και λίγες ημέρες αργότερα στην Καβάλα, στη Δράμα, στο Αγρίνιο, στην Κομοτηνή, στη Σάμο, στην Ξάνθη, στον Πειραιά και αλλού. Από τη συμπαράσταση δεν λείπουν και οι υπόλοιποι κλάδοι εργαζομένων, με τις ομοσπονδίες του Ηλεκτρισμού, του Δέρματος, των Οικοδόμων, του Επισιτισμού, του Ιματισμού, των Κουρέων και άλλων να στέλνουν τηλεγραφήματα προς τη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας και να απειλούν με γενική, πανελλαδική απεργία αν δεν γίνουν δεκτά τα αιτήματα των καπνεργατών, των τσαγκαράδων και των υφαντουργών. Ο Ιωάννης Μεταξάς φαίνεται όμως ανένδοτος και δίνει εντολή για καταστολή και διάλυση της απεργίας.

Στις 8 Μαΐου –και ενώ η απεργία διανύει τη 10η ημέρα της– 7.000 απεργοί της Θεσσαλονίκης κατευθύνονται προς τη Γενική Διοίκηση Βορείου Ελλάδος για να απαιτήσουν την άμεση επίλυση των αιτημάτων τους. Δυνάμεις έφιππης και πεζής χωροφυλακής προσπαθούν να κάνουν πράξη την εντολή του Μεταξά, αλλά δεν τα καταφέρνουν. Οι πυροβολισμοί δεν αργούν να έρθουν και οι απεργοί στήνουν οδοφράγματα. Την ίδια ώρα, 3.000 εργάτες, που κατευθύνονται από άλλον δρόμο προς το Διοικητήριο, δέχονται επίθεση από τους χωροφύλακες. Οι εργάτες τελικά καταφέρνουν να σπάσουν τις ζώνες των χωροφυλάκων και να ενωθούν με τους συναδέλφους τους στα οδοφράγματα.

Χρειάστηκαν λίγες ώρες για να μαθευτούν τα νέα και χιλιάδες πολίτες (εργάτες ή μη, απεργοί ή μη) να κατέβουν στο κέντρο της πόλης για να στηρίξουν τους καπνεργάτες. Οι αρχές τρομοκρατούνται. Μετά την άρνηση των φαντάρων να χτυπήσουν τους διαδηλωτές, παρά την εντολή του διοικητή της φρουράς, οι απεργοί αντιστέκονται σθεναρά. Ύστερα από τρεισήμισι ώρες συγκρούσεων, οι διαδηλωτές υποχωρούν, μετρώντας 70 τραυματίες. Το ίδιο βράδυ, πολλά σωματεία της Θεσσαλονίκης (όπως αυτοκινητιστές, λιμενεργάτες, οικοδόμοι) κηρύττουν απεργία. Η κυβέρνηση απαντά με την έκδοση διατάγματος επιστράτευσης των τροχιοδρομικών και

των σιδηροδρομικών υπαλλήλων και διατάζει το Τρίτο Σώμα Στρατού να λάβει μέτρα προς εξασφάλιση της τάξης

Την επόμενη ημέρα (9 Μαΐου) η απεργία γενικεύεται και δεν αποτελεί πια ζήτημα μόνο των καπνεργατών αλλά όλων των εργαζομένων. Μαζί με τους εργάτες, σε απεργία διαμαρτυρίας συμμετέχουν οι επαγγελματίες, οι βιοτέχνες, αλλά και οι φοιτητές. Υπολογίζεται ότι μόνο οι απεργοί αριθμούσαν 25.000. Από νωρίς το πρωί ξεκινάνε οι συγκρούσεις με τους χωροφύλακες να επιτίθενται άγρια στο άοπλο πλήθος. Ο πρώτος νεκρός δεν αργεί να πέσει. Είναι ο νεαρός αυτοκινητιστής Τάσος Τούσης. Η φωτογραφία με την μητέρα του Τούση να θρηνεί τον χαμό του γιου της (βλ. Εικόνα 3) κάνει την επόμενη ημέρα τον γύρο της Ελλάδας και εμπνέει τον Γιάννη Ρίτσο να γράψει το ποίημα «Επιτάφιος», το οποίο μελοποιεί αργότερα ο Μίκης Θεοδωράκης.

Εικόνα 3: Ο θρήνος της μητέρας του Τάσου Τούση.

Οι δρόμοι βάφονται με αίμα. Παντού ακούγονται αγκομαχητά, κραυγές πόνου και πυροβολισμοί χωροφυλάκων. Οι καμπάνες σε όλες της συνοικίες χτυπούν συναγερμό και ο λαός κατηφορίζει προς το κέντρο της πόλης για να ενωθεί με τους απεργούς. Κόκκινα πανιά και λάβαρα από το αίμα των απεργών ανεμίζουν στον αέρα. Ο απολογισμός είναι τραγικός. Συνολικά 12 απεργοί βρίσκουν τον θάνατο και 300 τραυματίζονται. Το μεσημέρι ο διοικητής του Τρίτου Σώματος Στρατού βγάζει ανακοίνωση που απαγορεύει κάθε συγκέντρωση ακόμα και λίγων ατόμων σε κλειστό ή ανοιχτό χώρο, ενώ κλείνει και τα μαγαζιά της Θεσσαλονίκης. Το γεγονός αυτό οξύνει περισσότερο τα πνεύματα και η απεργία παίρνει κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις.

Σε καινούρια συγκέντρωση οι διαδηλωτές βγάζουν την εξής ανακοίνωση: «Άπας ο λαός της Θεσσαλονίκης συγκεντρωθείς εις παλλαϊκήν συγκέντρωσιν και ακούσας των ρητόρων, αποφασίζει: 1) Εκφράζει τον αποτροπιασμόν και την αγανάκτησίν του διά τους δολοφόνους. 2) Διαδηλώνει τη συμπάθειάν του προς τους αγωνιζόμενους απεργούς. Και ζητεί: 1) Παραίτησιν της κυβερνήσεως. 2) Άμεσον σύλληψιν του διευθυντού της Αστυνομίας Ντάκου και την αντικατάστασιν του Γενικού Διοικητού Πάλλη. 3) Επίλυση όλων των αιτημάτων των απεργών και ακύρωσιν της αποβολής του φοιτητή Καββαδία. 4) Απελευθέρωσιν όλων των συλληφθέντων. 5) Απόδοσιν των θυμάτων εις τα εργατικά Σωματεία προς κήδευσιν. 6) Να επιτραπεί αύριον η τέλεσις παλλαϊκού μνημοσύνου. Δηλώνει ότι θα συνεχίσει την απεργίαν μέχρις της πλήρους επιλύσεως όλων των αιτημάτων και αναθέτει εις τον Διοικητήν του Γ. Σ. Στρατού τη διαβίβασιν του παρόντος ψηφίσματος εις την κυβέρνησιν». Σύμφωνα με μαρτυρίες της εποχής, το βράδυ της 9ης Μαΐου την εξουσία παίρνει ο λαός, δημιουργώντας μια κατάσταση που δεν μπορούσε να κατασταλεί.

Την επόμενη ημέρα, η κηδεία των θυμάτων μετατρέπεται σε λαϊκό ξεσηκωμό με 150.000 ανθρώπους να συγκεντρώνονται στο νεκροταφείο και να πραγματοποιούν μαζική πορεία. Μπροστά σε αυτή την κατάσταση, ο Μεταξάς, στις 11 Μαΐου, δίνει διαταγή και ένα σύνταγμα στρατού από τη Λάρισα μεταφέρεται στη Θεσσαλονίκη και μια μοίρα του στόλου καταπλέει στο λιμάνι της πόλης. Ταυτόχρονα με δηλώσεις του κάνει ξεκάθαρο πως ο κάθε απεργός θα έρθει αντιμέτωπος με το «κράτος του νόμου». Οι συλλήψεις που ακολουθούν είναι τεραστίων διαστάσεων. Η απεργία λήγει με συμβιβασμό.

Παρά τα τραγικά αποτελέσματα, η απεργία των καπνεργατών, που γιγαντώθηκε και μετατράπηκε σε απεργία όλων των εργατών της Θεσσαλονίκης και οδήγησε στην ευθεία ρήξη με την κυβέρνηση, αποτέλεσε τη μαγιά για τις επόμενες απεργιακές κινητοποιήσεις και διεκδικήσεις. Πολλοί, βέβαια, πιστεύουν ότι η συγκεκριμένη απεργία έδωσε την πρώτη δικαιολογία από τη μεριά του Μεταξά για την κατάλυση του πολιτεύματος.

4.8. Απεργία των οικοδόμων, Αθήνα 1960³¹

Αν και την ίδια ημέρα απεργιακές κινητοποιήσεις οικοδόμων πραγματοποιήθηκαν και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας, όπως στη Θεσσαλονίκη, την Πάτρα, το Αγρίνιο, τη Λάρισα και αλλού, ήταν η απεργία της Αθήνας η οποία έμεινε στην ιστορία και αυτή που χάρη στη μαζικότητα και τη μαχητικότητα των απεργών κατάφερε να επιτύχει στη διεκδίκηση των αιτημάτων.

Για να γίνει κατανοητό το πλαίσιο και η σημασία της απεργίας θα ήταν καλό να κάνουμε μια μικρή ιστορική αναδρομή σε εκείνα τα έτη στην Ελλάδα. Βρισκόμαστε στο 1960, μετά τα δύσκολα χρόνια της γερμανικής κατοχής, τα οποία ακολουθούνται από έναν άγριο εμφύλιο πόλεμο, και πριν από την κατάλυση της δημοκρατίας από τη χούντα του Γεώργιου Παπαδόπουλου. Στην εξουσία βρίσκεται η ΕΡΕ (Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση) με πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή. Τα χρόνια αυτά χαρακτηρίζονται από τα περιβόητα πιστοποιητικά «κοινωνικών φρονημάτων», διώξεις αριστερών και κομμουνιστών, έντονη καταστολή από την αστυνομία.

Στον χώρο της οικοδομής αυτά τα χρόνια είναι καθοριστικά. Η Αθήνα βρίσκεται σε μια περίοδο μεγάλης ανοικοδόμησης, με αποτέλεσμα όλο και περισσότεροι άνθρωποι να καταφθάνουν από επαρχιακές πόλεις προς εύρεση εργασίας. Εξάλλου, σε εκείνα τα χρόνια διαμορφώνεται η Αθήνα των ψηλών, μονοκόμματων πολυκατοικιών, όπως την ξέρουμε σήμερα. Αν και οι οικοδόμοι είναι πολλοί, δεν υπάρχει σωστή οργάνωση του κλάδου τους. Το σημερινό «Συνδικάτο Οικοδόμων» δεν υπάρχει και σχεδόν κάθε ειδικότητα έχει το δικό της σωματείο. Στην Αθήνα, τα ιστορικά σωματεία «Σύνδεσμος Εργατοτεχνιτών Κονιαστών Αθηνών», «Σωματείο Κτιστών Αθηνών», «Ένωση Τεχνιτών και Εργατών Μπετόν Αρμέ Αθηνών» έχουν διαγραφεί από τον επικεφαλής της φιλοκυβερνητικής ΓΣΕΕ και του «Εργατικού Κέντρου Αθήνας» ως «ελεγχόμενα υπό των κομμουνιστών». Όλη αυτή η κατάσταση έχει σαν αποτέλεσμα την ασυδοσία των εργοδοτών, κυρίως στο θέμα της ασφάλισης. Τα αιτήματα των οικοδόμων εκείνη την περίοδο είναι πολλά, με κυριότερα τη μείωση των συνταξιοδοτικών προϋποθέσεων, τη μείωση του ορίου ηλικίας για τη συνταξιοδότησή τους μέσα από την ένταξη του επαγγέλματος στα βαρέα και ανθυγιεινά, την καταβολή των δώρων των Χριστουγέννων και του Πάσχα και του επιδόματος αδείας.

³¹ Οικοδόμος, 2011. *Η ιστορική απεργία των οικοδόμων την 1^η Δεκέμβρη 1960*. [<http://e-oikodomos.blogspot.gr/2011/12/1-1960.html>].

Την άμεση ενεργοποίηση των οικοδόμων προξενεί η ψήφιση του νόμου 4104/1960, σύμφωνα με τον οποίο αυξάνονται τα ένσημα που χρειάζεται ένας οικοδόμος για να συνταξιοδοτηθεί από τα 2.500 στα 4.050, με 175 ένσημα κατά έτος για την τελευταία πενταετία πριν από τη συνταξιοδότηση. Το ξέσπασμα, όμως, των εργατών δεν προκαλείται μόνο από αυτό το μέτρο, αλλά από όλη την κοινωνικοπολιτική κατάσταση της χώρας που αναφέραμε παραπάνω (βλ. Κεφάλαιο 4.7). Αυτό το ξέσπασμα βρίσκει την έκφρασή του την 1η Δεκεμβρίου του 1960, ύστερα από απόφαση της «Ομοσπονδίας Οικοδόμων», κάτω από την πίεση πολλών πρωτοβάθμιων σωματείων, να προκηρύξει 24ωρη πανοικοδομική πανελλαδική απεργία. Τα αιτήματα ήταν η αλλαγή του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης από τα 65 στα 60, η επαναφορά των ημερομισθίων για σύνταξη στα 2.500, η θέσπιση και τήρηση του δώρου Χριστουγέννων, Πάσχα και του επιδόματος άδειας από το ΙΚΑ και η αναγνώριση των «υπέρ αγνώστων» ενσήμων.

Η απεργία είναι πολυπληθής και η συμμετοχή των οικοδόμων αγγίζει σχεδόν το απόλυτο, με πάγωμα όλων των εργοταξίων. Στην Αθήνα, έξω από τα γραφεία του «Εργατικού Κέντρου» συγκεντρώνονται περίπου 15.000 απεργοί οικοδόμοι. Το πλήθος κινείται προς το Υπουργείο Εργασίας με στόχο να παραδώσει τα αιτήματα στον Υπουργό. Η αστυνομία εμποδίζει τους απεργούς και, όπως είναι αναμενόμενο, αρχίζουν οι συγκρούσεις. Οι αστυνομικοί δεν καταφέρνουν να διαλύσουν το συμπαγές πλήθος, με αποτέλεσμα οι δυνάμεις καταστολής να ενισχυθούν από νέες δυνάμεις της αστυνομίας, από όλους τους άντρες της Γενικής Ασφάλειας, ολόκληρο το μηχανοκίνητο τμήμα της αστυνομίας και δυνάμεις της Πυροσβεστικής, που καλούνται να ρίξουν νερό στους διαδηλωτές. Οι πρώτοι πυροβολισμοί από τη μεριά της αστυνομίας δεν αργούν να πέσουν και οδηγούν στον τραυματισμό τριών απεργών. Παράλληλα γίνεται, για πρώτη φορά στην Ελλάδα, η χρήση χημικών ουσιών, με δακρυγόνα και καπνογόνα αέρια να εκτοξεύονται προς τους διαδηλωτές, οι οποίοι απαντούν με πέτρες και ξύλα. Τη μοιραία διάλυση της πορείας ακολουθούν άγριοι ξυλοδαρμοί, με τελικό απολογισμό 120 τραυματίες, 173 συλλήψεις (139 οικοδόμοι) και παραπομπή σε δίκη 22 ατόμων. Νέα απεργία, αυτή τη φορά διαμαρτυρίας, προκηρύσσεται για την επόμενη ημέρα και οι σφοδρές συγκρούσεις συνεχίζονται.

Παρά την άγρια καταστολή της αστυνομίας, η απεργία στέφεται με απόλυτη επιτυχία και φέρνει ως αποτέλεσμα την κατοχύρωση μεγάλου μέρους των αιτημάτων των οικοδόμων (ένταξη του επαγγέλματος στα βαρέα και ανθυγιεινά επαγγέλματα,

κατοχύρωση του δώρου των γιορτών και της δεκαπενθήμερης άδειας, μείωση του ορίου ηλικίας για συνταξιοδότηση στα 60 χρόνια).

Η σημασία της συγκεκριμένης απεργίας δεν περιορίζεται στην επιτυχημένη διεκδίκηση των αιτημάτων. Ουσιαστικά σηματοδοτεί μια νέα περίοδο για το εργατικό κίνημα, καθώς βγαίνει από το κλίμα φόβου και τρομοκρατίας και μπαίνει σε αυτό της διεκδίκησης καλύτερων συνθηκών εργασίας και ζωής. Είναι αξιοσημείωτο πως την επόμενη χρονιά οι απεργίες αυξήθηκαν κατά 50% σε σύγκριση με τον μέσο όρο ολόκληρης της προηγούμενης εξαετίας.

4.9. Απεργία των εργατών της «Πίτσος», Πειραιάς 1975-1976³²

Στις 10 Δεκεμβρίου του 1975, περίπου 1.500 εργαζόμενοι στο εργοστάσιο ηλεκτρικών ειδών «Πίτσος» ξεκινούν τις δικές τους κινητοποιήσεις με επτάωρες στάσεις εργασίας. Τα αιτήματά τους είναι 35% αύξηση στο μεροκάματο, 2.000 δραχμές αύξηση στους μισθούς και αναπροσαρμογή του επιδόματος παραγωγής. Η εργοδοσία όχι μόνο δεν κάνει δεκτά τα αιτήματά τους, αλλά στις 16 του ίδιου μήνα κηρύσσει ανταπεργία (lock-out). Ισχυρή αστυνομική δύναμη παρατάσσεται έξω από το εργοστάσιο με σκοπό την παρεμπόδιση της εισόδου των εργαζομένων.

Οι ημέρες περνούν και οι απεργοί δέχονται ένα τεράστιο κύμα συμπαραστάσης με άλλα σωματεία ή απλούς πολίτες να τους προσφέρουν υλική και ηθική στήριξη. Τα Χριστούγεννα βρίσκουν τους απεργούς στους δρόμους. Στις 28 Δεκεμβρίου, μάλιστα, διοργανώνεται και μουσική εκδήλωση στον κινηματογράφο «Λίλια» της Νίκαιας με σκοπό την οικονομική ενίσχυση των απεργών. Στις 2 Ιανουαρίου της επόμενης χρονιάς πραγματοποιείται συνάντηση της επιτροπής των εργατών με εκπροσώπους της εργοδοσίας στο Υπουργείο Εργασίας. Οι προτάσεις της εργοδοσίας απορρίπτονται από τους απεργούς.

Στις 8 Ιανουαρίου του 1976, πάνω από 1.000 απεργοί κάνουν συγκέντρωση έξω από το Υπουργείο Εργασίας ενάντια στην κήρυξη της ανταπεργίας, ενώ την επόμενη ημέρα καταγράφονται καταγγελίες για απειλητικά τηλεφωνήματα από ανθρώπους της εργοδοσίας στις οικογένειες των απεργών. Οι απεργοί δεν λυγίζουν και συνεχίζουν τον αγώνα τους. Στις 14 Ιανουαρίου, όμως, μεγάλη αστυνομική δύναμη χτυπά τους απεργούς. Αφορμή στέκεται η παρεμπόδιση από τη μεριά των απεργών της εισόδου

³² Ριζοσπάστης, 2015. Δεκέμβρης 1975: Η απεργία στο εργοστάσιο της «Πίτσος» στον Πειραιά. [<http://www.rizospastis.gr/story.do?id=8352676>].

εντός του εργοστασίου 150 εργατών που είχε φέρει η εργοδοσία από τον Βόλο. Πυροσβεστικές αντλίες καταβρέχουν τους απεργούς, ενώ αμέσως μετά οι αστυνομικοί περνάνε σε εφαρμογή άγριας καταστολής. Δεκάδες απεργοί τραυματίζονται βαριά.

Την επόμενη ημέρα, χιλιάδες Πειραιώτες εργαζόμενοι κάνουν συγκέντρωση διαμαρτυρίας στο Εργατικό Κέντρο με σκοπό την καταγγελία της άγριας επίθεσης, ενώ σταδιακά πλήθος συνδικάτων και άλλων φορέων εκφράζουν τη συμπαράστασή τους. Στις 23 Ιανουαρίου ένα πούλμαν που μετέφερε απεργοσπάστες πέφτει απροειδοποίητα πάνω στους απεργούς που ήταν συγκεντρωμένοι έξω από το εργοστάσιο. Δύο απεργοί τραυματίζονται, ενώ άλλοι τρεις σκανδαλωδώς συλλαμβάνονται με την κατηγορία της επίθεσης στους απεργοσπάστες.

Η απεργία τελικά λήγει στις 26 Ιανουαρίου, ύστερα από 47 ημέρες απεργίας, με τους εργαζομένους να επιστρέφουν στη δουλειά τους. Είχε προηγηθεί συμφωνία με την εργοδοσία για αύξηση του μεροκάματου κατά 20%, εξομοίωση του μόνου παραγωγής για άνδρες και γυναίκες και αύξησή του κατά 25%, καταβολή 5.000 δραχμών για τις ημέρες της απεργίας, επαναπρόσληψη των απολυμένων και δέσμευση ότι δεν θα γίνουν απολύσεις.

4.10. Απεργία των δασκάλων και των πανεπιστημιακών, 2006-2007³³

Από το 1999 το Υπουργείο Εργασίας σταματάει να καταγράφει τις απεργίες αφήνοντας ένα σοβαρό κενό στην παρακολούθησή τους. Αυτό έχει ως συνέπεια από το 2000 και μετά στην Ελλάδα να υπάρχουν διχογνωμίες για τα συμβάντα, τα στοιχεία (αιτίες-αποτελέσματα), τις ημερομηνίες, αλλά και για τον ακριβή αριθμό των απεργιών. Είναι δεδομένο, βέβαια, πως η κατάσταση των πραγμάτων στην Ελλάδα των τελευταίων χρόνων, όπως και η δυναμική αλλαγή των χαρακτηριστικών των εργαζομένων (πιο εύκολη πρόσβαση στην πληροφόρηση, μεγαλύτερη ταχύτητα στη λήψη αποφάσεων, καλύτερη συνδικαλιστική οργάνωση, καλύτερη μόρφωση των εργαζομένων, μεγαλύτερη αλληλεγγύη μεταξύ των διαφορετικών κλάδων) συντελούν στο να πραγματοποιούνται με μεγαλύτερη συχνότητα απεργίες. Για παράδειγμα, μόνο για το έτος 2011 καταγράφονται άτυπα 445 απεργίες και στάσεις εργασίας.

Δύο αξιοσημείωτες απεργίες είναι αυτή των δασκάλων το 2006 και των πανεπιστημιακών το 2007 και αποτελούν και οι δύο μέρος μιας μεγάλης μάζας

³³ Φωτόπουλος 2014 και Βουλή των Ελλήνων. Άρθρο 16. [<http://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-16/>].

απεργιών, με αφορμή έναν τομέα που έχει ταλαιπωρηθεί πολύ τα τελευταία χρόνια, αυτόν της παιδείας.

Στις 18 Σεπτεμβρίου του 2006 οι δάσκαλοι, μην αντέχοντας άλλο την άσχημη κατάσταση στον κλάδο τους και τη συνεχιζόμενη υποβάθμιση της παιδείας, ξεκινούν εβδομαδιαίες επαναλαμβανόμενες απεργίες με βασικά αιτήματα, μεταξύ άλλων, την αύξηση των κρατικών δαπανών για την παιδεία, την ενιαία δωδεκάχρονη δημόσια και δωρεάν εκπαίδευση, την παιδαγωγική ελευθερία και δημοκρατία στα σχολεία και την αύξηση των αποδοχών τους. Κατά τη διάρκεια της απεργίας πραγματοποιούνται τέσσερα μεγάλα συλλαλητήρια με τη συμμετοχή τουλάχιστον 40.000 δασκάλων. Η απεργία διαρκεί συνολικά 42 ημέρες και τελικά λήγει χωρίς την υλοποίηση κανενός από τα αιτήματα των απεργών. Παρά την απουσία κάποιου πρακτικού αποτελέσματος, η αγωνιστική διάθεση των δασκάλων άνοιξε τότε τον διάλογο για την ουσιαστική αλλαγή της εκπαίδευσης και αποτέλεσε τη βάση για τις μετέπειτα απεργιακές κινήσεις των πανεπιστημιακών και των φοιτητών του ίδιου χρόνου.

Έναν χρόνο αργότερα, τον Ιανουάριο του 2007 η αναθεώρηση του άρθρου 16 του Συντάγματος (περί Παιδείας, Τέχνης, Επιστήμης) από την κυβέρνηση του Κώστα Καραμανλή, που μεταξύ άλλων αποσκοπεί στην ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων, προκαλεί τις έντονες αντιδράσεις των φοιτητών και των πανεπιστημιακών καθηγητών και υπαλλήλων. Τα βασικά αιτήματα είναι η διατήρηση του δημόσιου χαρακτήρα της εκπαίδευσης, η επαρκής κρατική χρηματοδότησή της και η μη κατάθεση από την κυβέρνηση για ψήφιση στη Βουλή του νόμου-πλασίου, που μεταξύ άλλων καθορίζει την κατάργηση των δωρεάν συγγραμμάτων, την αναπροσαρμογή του πανεπιστημιακού ασύλου και τον καθορισμό ανώτατου χρονικού ορίου φοίτησης. Τις κινητοποιήσεις των φοιτητών με δώδεκα μαζικά συλλαλητήρια (στα οποία σημειώνεται έντονη καταστολή από μεριά της αστυνομίας) ακολουθεί η απόφαση της ΠΟΣΔΕΠ («Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Διδακτικού και Ερευνητικού Προσωπικού») να κηρύξει απεργία διαρκείας μέσω πενθήμερων επαναλαμβανόμενων απεργιών.

Η απεργία ξεκινάει στις 5 Φεβρουαρίου του 2007 και κατορθώνει –με τη βοήθεια των «απεργών» φοιτητών– να δημιουργήσει ρήγματα μεταξύ της κοινωνίας και του κράτους. Αυτό το κλίμα αναγκάζει την αξιωματική αντιπολίτευση του ΠΑΣΟΚ να αναδιπλωθεί και τελικώς να αποχωρήσει από τη Βουλή κατά τη διαδικασία της αναθεώρησης του άρθρου 16. Έτσι, αποτρέπεται το ενδεχόμενο οποιαδήποτε επόμενη κυβέρνηση να μπορεί να αναθεωρήσει το Σύνταγμα μόνο με 150 βουλευτές, το οποίο αποτελεί μια νίκη των αγώνων του κοινού μετώπου φοιτητών-πανεπιστημιακών

απεργών. Η απεργία λήγει στις 23 Μαρτίου του ίδιου έτους και συνοδεύεται από την ψήφιση του νόμου-πλαisiού.

4.11. Γενική απεργία των εργαζομένων, Αθήνα 2010³⁴

Στις αρχές της άνοιξης του 2010 αρχίζει για την ελληνική οικονομία, αλλά κυρίως για την ελληνική κοινωνία, μια δύσκολη περίοδος, η οποία διαρκεί μέχρι σήμερα και είναι γνωστή γενικώς ως «Κρίση».

Το 2009 είναι η χρονιά που η αξιοπιστία της ελληνικής οικονομίας σε διεθνές επίπεδο χάνεται με ολέθριες επιπτώσεις. Σε αυτό συντελεί η ανακοίνωση του Υπουργού Οικονομίας της Κυβέρνησης του Γιώργου Παπανδρέου, η οποία κάνει λόγο για εκτίναξη του ελλείμματος σε 12,5%, αντί για 6% που αναμενόταν. Ακολουθούν συνεχείς υποβαθμίσεις της χώρας από οίκους αξιολόγησης, αλλά και εκτίναξη των spreads των δεκαετών ομολόγων.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες και με πίεση που ασκούν οι ευρωπαϊκοί, αλλά και οι διεθνείς θεσμοί, η κυβέρνηση ανακοινώνει στις 9 Φεβρουαρίου του 2010 λήψη μέτρων που αφορούν τον δημόσιο τομέα και περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, πάγωμα μισθών, περικοπές επιδομάτων και περικοπές υπερωριών. Την ανακοίνωση ακολουθεί άμεση αντίδραση της ΑΔΕΔΥ («Ανώτατη Διοίκηση Ενώσεων Δημόσιων Υπαλλήλων») με προκήρυξη πανελλαδικής απεργίας για την επόμενη ημέρα. Οι αντιδράσεις δεν πτοούν την κυβέρνηση, η οποία συνεχίζει την προσπάθεια ανακοπής της πτωτικής πορείας της χώρας στις διεθνείς αγορές, εξαγγέλλοντας καινούριο πακέτο μέτρων στις αρχές του επόμενου μήνα. Μερικά από τα μέτρα αυτά είναι η μείωση 30% στα δώρα Χριστουγέννων, Πάσχα και άδειας, η μείωση 12% σε όλα τα επιδόματα του Δημοσίου, αύξηση του ΦΠΑ από 4,5% στο 5%, από 9% στο 10% και από 19% στο 21% και αύξηση 15% στον φόρο της βενζίνης.

Όπως είναι αναμενόμενο, οι αντιδράσεις είναι άμεσες, με μεγάλες και ταυτόχρονες απεργίες από πολλά σωματεία. Η ΑΔΕΔΥ καλεί σε συλλαλητήριο τους δημόσιους υπαλλήλους για την 4η Μαρτίου, το ΠΑΜΕ («Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο») σε γενική απεργία για την 5η Μαρτίου και η ΓΣΕΕ («Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας») σε πανελλαδική στάση εργασίας από το μεσημέρι μέχρι τη λήξη της βάρδιας, επίσης για την 5η Μαρτίου.

³⁴ in.gr. 2013. Τρία χρόνια από το διάγγελμα Παπανδρέου στο Καστελόριζο. [<http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231245594>].

Στις 5 Μαρτίου, πραγματοποιείται η πρώτη μεγάλη συγκέντρωση στην Αθήνα με πλήθος απεργών και πάσης φύσεως ανθρώπων, μια και τα μέτρα αφορούν όχι μόνο τους εργαζόμενους, αλλά όλο τον ελληνικό λαό. Κατά τη διάρκεια της συγκέντρωσης, άνδρες των ΜΑΤ («Μονάδες Αποκατάστασης Τάξης») χρησιμοποιούν χημικά δακρυγόνα κατά ομάδες διαδηλωτών για την αποτροπή ανάρτησης πανό κοντά στο μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη, μπροστά από το Ελληνικό Κοινοβούλιο. Ο ήρωας της Εθνικής Αντίστασης και αγωνιστής της Αριστεράς, ο 88χρονος Μανώλης Γλέζος, δέχεται στο πρόσωπο χημικά, αντιμετωπίζει σοβαρά αναπνευστικά προβλήματα και λίγο αργότερα λιποθυμά. Μεταφέρεται σε νοσοκομείο, όπου σταδιακά η υγεία του επανέρχεται. Το περιστατικό, που δείχνει τη διάθεση της αστυνομίας για την αρχή μιας άγριας καταστολής, προκαλεί την έντονη αντίδραση των κομμάτων, αλλά και του λαού. Στις 11 Μαρτίου προκηρύσσεται άλλη μία πανελλαδική απεργία, ενώ διοργανώνονται πολλές πορείες και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας.

Παρά τη λήψη όλων των προαναφερθέντων μέτρων, η Ελλάδα δεν καταφέρνει να βελτιώσει τη θέση της σε διεθνές οικονομικό επίπεδο. Αυτό επιφέρει την ανακοίνωση του πρωθυπουργού για προσφυγή της Ελλάδας στη βοήθεια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που συγκροτούν από κοινού μηχανισμό βοήθειας για την Ελλάδα. Η ανακοίνωση γίνεται στις 23 Απριλίου του 2010 από το Καστελόριζο και στην επερχόμενη μαζική απεργία της Εργατικής Πρωτομαγιάς όλες οι εκδηλώσεις επηρεάζονται άμεσα από τα γεγονότα των ημερών.

Λίγες ημέρες αργότερα, ανακοινώνονται τα μέτρα που ο μηχανισμός στήριξης επιβάλλει στην Ελλάδα για να μπορέσει η χώρα να δανειστεί 80.000.000.000 ευρώ από την Ευρωπαϊκή Ένωση και 30.000.000.000 ευρώ από το ΔΝΤ. Τα μέτρα περιλαμβάνονται στο πρώτο Μνημόνιο και κάποια από αυτά είναι η μεγάλη μείωση (σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμα και κατάργηση) στον 13ο και 14ο μισθό των δημοσίων υπαλλήλων, αλλά και στους αντίστοιχους μισθούς των συντάξεων, η περαιτέρω περικοπή επιδομάτων, η νέα αύξηση του συντελεστή ΦΠΑ από 21% σε 23% και από 10% σε 11% και η αύξηση στον ειδικό φόρο κατανάλωσης σε καύσιμα, τσιγάρα και ποτά κατά 10%. Όσον αφορά τα καθαρά εργασιακά θέματα, τα μέτρα προβλέπουν αύξηση του ορίου απολύσεων, μείωση του κατώτατου μισθού και αύξηση στα όρια ηλικίας συνταξιοδότησης των γυναικών στον δημόσιο τομέα. Η ψήφιση των μέτρων αποφασίζεται για την 6η Μαΐου, ενώ για την προηγούμενη ημέρα καλείται πανελλαδική απεργία από τη ΓΣΕΕ, την ΑΔΕΔΥ και το ΠΑΜΕ.

Η πανελλαδική απεργία της 5ης Μαΐου είναι από τις πιο πολυπληθείς που έχουν γίνει στην πρωτεύουσα και η πορεία που ακολουθεί συγκαταλέγεται στις μεγαλύτερες που έχουν καταγραφεί στην Ελλάδα στην πρόσφατη ιστορία της, με τον αριθμό των διαδηλωτών να εκτιμάται στους 150.000. Παράλληλα, γίνονται μεγάλες απεργίες και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας, με προεξέχουσα αυτή της Θεσσαλονίκης. Δυστυχώς η πορεία της Αθήνας σημαδεύεται από τον θάνατο τριών εργαζομένων, μεταξύ των οποίων και μιας εγκύου, όταν μετά τη ρήψη βόμβας μολότοφ μέσα στο –υπό λειτουργία– κτίριο της τράπεζας “Marfin Bank”, προξενείται πυρκαγιά που οδηγεί τους εργαζομένους στον θάνατο. Το γεγονός γίνεται πρώτο θέμα σε όλα τα ελληνικά και ξένα μέσα μαζικής ενημέρωσης, προκαλώντας θλίψη, αλλά και έντονη κριτική τόσο για τον εμπρησμό, όσο και για τη στάση του ιδιοκτήτη της τράπεζας απέναντι στην προκαθορισμένη και νόμιμη απεργία.

Με αφορμή το συμβάν, η Ομοσπονδία Τραπεζοϋπαλληλικών Οργανώσεων Ελλάδας κηρύσσει 24ωρη απεργία για την επόμενη ημέρα, ενώ σε ανακοίνωσή της κατηγορεί άμεσα την ασκούμενη πολιτική, τη στάση της αστυνομίας, αλλά κυρίως τη διοίκηση της τράπεζας που εμπόδισε τη συμμετοχή των εργαζομένων στις κινητοποιήσεις, με την παρουσία προσωπικού στο υποκατάστημα κατά τη διάρκεια της διαδήλωσης και γνωρίζοντας ότι οι τράπεζες αποτελούν συχνά στόχο επίθεσης. Τις επόμενες ημέρες, εργαζόμενοι της τράπεζας αλλά και ο σύζυγος ενός εκ των θυμάτων κινήθηκαν νομικά κατά τη διοίκηση της τράπεζας.

Το απόγευμα και το βράδυ της 5ης Μαΐου σημειώνονται ακραία επεισόδια μεταξύ διαδηλωτών και αστυνομίας, με τους αστυνομικούς να κάνουν μεγάλη χρήση χημικών δακρυγόνων, ενώ δεν λείπουν οι συλλήψεις και οι άγριοι ξυλοδαρμοί. Οι σκηνές με τις βιαιοπραγίες των αστυνομικών μονάδων MAT και «Ομάδα Δ», κάνουν τον γύρο του κόσμου και σοκάρουν. Κατά τη διάρκεια των επόμενων τεσσάρων χρόνων αυτή η «μέθοδος» της αστυνομίας θα παγιωθεί στις διαδηλώσεις και τις απεργίες και θα οδηγήσει σε μεγάλα φαινόμενα βίας, αλλά και σε τόνωση του αγωνιστικού πνεύματος από τη μεριά των απεργών.

Την επόμενη ημέρα (6 Μαΐου) και ενώ πλήθος κόσμου έχει συγκεντρωθεί έξω από τη Βουλή, τα μέτρα λαμβάνουν την πλειοψηφία των βουλευτών οδηγώντας τη χώρα σε μια από τις πιο δύσκολες και σκοτεινές περιόδους της.

5. Η επίδραση της απεργίας στην τουριστική βιομηχανία

5.1. Ορισμός τουρισμού - Ιστορική εξέλιξη - Μορφές

5.1.1. Ορισμός³⁵

Λόγω της συνεχούς εξέλιξής του και της πολυμορφίας του, ο τουρισμός δεν μπορεί να έχει μόνο έναν ακριβή και αυστηρό ορισμό. Μια περιγραφή της έννοιάς του θα μπορούσε να είναι το σύνολο των φαινομένων και σχέσεων που προκύπτουν από την αμοιβαία επίδραση τουριστών, τουριστικών επιχειρήσεων, τόπων φιλοξενίας και διοικήσεων τόπων φιλοξενίας στη διαδικασία προσέλκυσης, υποδοχής και φιλοξενίας επισκεπτών, δηλαδή τουριστών και εκδρομέων. Ο τουρισμός, δηλαδή, αποτελεί ένα σύνολο δραστηριοτήτων, αγαθών, υπηρεσιών και παραγωγικών μονάδων που προσφέρουν μια τουριστική ή ταξιδιωτική εμπειρία σε μεμονωμένα άτομα ή ομάδες ατόμων που φεύγουν προσωρινά από τον τόπο της μόνιμης διαμονής τους και ταξιδεύουν σε κάποιο προορισμό της επιλογής τους με σκοπό την ικανοποίηση των τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών τους. Τέλος, στην έννοια του τουρισμού εντάσσεται και το σύνολο των δαπανών που πραγματοποιούνται στα όρια ενός κράτους προς εκπλήρωση των αναφερθέντων σκοπών και υπηρεσιών.

Πιο συγκεκριμένα, από όλα τα χαρακτηριστικά του τουρισμού, πέντε είναι αυτά που μπορούν να καταγραφούν και να αποτελέσουν, εξακριβωμένα, μέρη του:

- i) Ο τουρισμός είναι αποτέλεσμα μεμονωμένης ή ομαδικής μετακίνησης ανθρώπων σε διάφορους τουριστικούς προορισμούς και η διαμονή τους επί τουλάχιστον ένα 24ωρο με σκοπό την ικανοποίηση των ψυχαγωγικών τους αναγκών.
- ii) Όλες οι μορφές του τουρισμού για να χαρακτηριστούν ως τέτοιες πρέπει να περιλαμβάνουν απαραίτητα δύο βασικά στοιχεία: το ταξίδι στον τουριστικό προορισμό και τη διαμονή σε αυτόν.
- iii) Το ταξίδι και η διαμονή λαμβάνουν χώρα εκτός του τόπου της μόνιμης διαμονής των ανθρώπων.
- iv) Η μετακίνηση ανθρώπων προς τους τουριστικούς προορισμούς είναι προσωρινού και βραχυχρόνιου χαρακτήρα, που σημαίνει ότι πρόθεσή τους

³⁵ Ο ορισμός από το ηλεκτρονικό λεξικό *Wikipedia*.

είναι να επιστρέψουν στον τόπο της μόνιμης κατοικίας τους μέσα σε λίγες ημέρες, εβδομάδες ή μήνες.

- v) Οι άνθρωποι επισκέπτονται τουριστικούς προορισμούς για τουριστικούς λόγους, δηλαδή για λόγους άλλους από εκείνους της μόνιμης διαμονής τους ή της επαγγελματικής απασχόλησής τους.

Το 1963, στη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για τα Διεθνή Ταξίδια και τον Τουρισμό, εκφράστηκε η αναγκαιότητα να δοθεί ένας ορισμός και για τη λέξη «επισκέπτης», που συχνά εμφανιζόταν στις προσπάθειες ορισμού του τουρισμού. Έτσι, λοιπόν, συμφωνήθηκε ο όρος «επισκέπτης» να ορισθεί ως το κάθε άτομο που επισκέπτεται μια χώρα διαφορετική από εκείνη όπου διαμένει μόνιμα, για οποιονδήποτε λόγο εκτός από εκείνον της άσκησης ενός επαγγέλματος για το οποίο να αμείβεται με χρηματικούς πόρους της χώρας την οποία επισκέπτεται. Οι επισκέπτες μπορούν να διακριθούν σε δύο κατηγορίες: τους τουρίστες και τους εκδρομείς. Ως τουρίστας ορίζεται το άτομο που επισκέπτεται μια χώρα (ή ένα μέρος) και διαμένει σε αυτήν τουλάχιστον επί ένα 24ωρο. Ως εκδρομέας ορίζεται το άτομο που επισκέπτεται μια χώρα (ή ένα μέρος) και διαμένει σε αυτή λιγότερο από ένα 24ωρο. Σε αυτούς συμπεριλαμβάνονται τα πληρώματα των πλοίων, των αεροπλάνων και των άλλων μέσων μαζικής μεταφοράς.

Όσον αφορά την προέλευση της λέξης, οι απόψεις δίστανται. Κατά τον συγγραφέα και ερευνητή του φαινομένου, Γουίλιαμ Θέομπαλντ, η λέξη «τουρισμός» προέρχεται από το λατινικό “*torrare*” και το ελληνικό «τόρνος» και σχετίζεται με την περιστροφική κίνηση γύρω από ένα σημείο που ανήκει σε ένα σύστημα αξόνων. Κατά τη γαλλική σχολή, με κύριο εκφραστή τον Αρθούρ Ιλό, η λέξη κρατάει από το αραμαϊκό “*tur*”, που χρησιμοποιήθηκε για την εξερεύνηση και τη μετακίνηση των λαών της Βίβλου. Συγκεκριμένα, ο Ιλό αναφέρει πως πρώτη χρήση της λέξης γίνεται κατά τη διαδρομή του Μωυσή και του λαού του προς την περιοχή της Χαναάν («Γη της Επαγγελίας»). Σύμφωνα με την άποψη της ονομαστικής σχολής, η λέξη συνδέεται άμεσα με τον Γάλλο αριστοκράτη Ντελά Τουρ (“*Della Tour*”), στον οποίον εκχωρήθηκαν δικαιώματα κατά τον 15ο αιώνα προς την εμπορική εκμετάλλευση των μεταφορών και των μετακινήσεων ανθρώπων. Τέλος, μία ακόμα άποψη, αυτή του Μαξιμιλιάνου Κορστάνιε, θεωρεί την προέλευση της λέξης από το αρχαίο αγγλοσαξονικό “*tohn*”. Σύμφωνα με αποδείξεις, κατά τον 12ο αιώνα, οι αγρότες χρησιμοποιούσαν τον όρο για να περιγράψουν τα ταξίδια τους με σκοπό επιστροφής.

5.1.2. Ιστορική εξέλιξη³⁶

Όπως γνωρίζουμε, το τουριστικό φαινόμενο ήταν ανέκαθεν συνδεδεμένο με τον ελεύθερο χρόνο. Αντιθέτως με αυτό που συμβαίνει σήμερα, στην αρχαία Ελλάδα και την αρχαία Ρώμη ο ελεύθερος χρόνος δήλωνε την προέλευση και την τάξη των πολιτών. Όσοι ήταν απαλλαγμένοι από την καταναγκαστική εργασία συνήθως είχαν τον απαραίτητο χρόνο –αλλά και την ηθική υποχρέωση– να ασχοληθούν με τα κοινωνικά και πολιτικά θέματα της πολιτείας. Η εργασία αποτελούσε κύρια ενασχόληση των κατώτερων τάξεων, με αποτέλεσμα ο ελεύθερος χρόνος να είναι συνώνυμο των ευγενών και, λιγότερο συχνά, των αξιωματούχων. Διαπιστώνουμε έτσι πως ο τουρισμός, ως δραστηριότητα που έχει να κάνει με την εκμετάλλευση του ελεύθερου χρόνου, σχετιζόταν άμεσα με την κοινωνική διαστρωμάτωση, οδηγώντας σταδιακά στη διαμόρφωση και εξέλιξη του φαινομένου.

Στην αρχαία Ελλάδα, η τουριστική μετακίνηση ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τη φιλοξενία, με την κοινωνία να τοποθετεί τον αρχηγό των θεών, τον Δία, ως προστάτη των οικοδεσποτών και των φιλοξενούμενων («Ξένιος Ζευς»). Η φιλοξενία είχε ισχύ νόμου και οι κάτοικοι των πόλεων στις οποίες διεξάγονταν μεγάλα θρησκευτικά ή αθλητικά γεγονότα δέχονταν αφιλοκερδώς τους επισκέπτες στα σπίτια τους.

Κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, εκτός από τις μετακινήσεις για θρησκευτικούς λόγους που ήταν σύνθητες φαινόμενο, διαδραματίστηκαν στην Ευρώπη μια σειρά από σημαντικά γεγονότα, τα οποία οδήγησαν στην επαφή με νέες ηπείρους και διαφορετικούς λαούς. Ίσως το πιο σημαντικό από αυτά είναι η εισβολή των Αράβων (715 μ.Χ.) και η επαφή με τον μουσουλμανικό πολιτισμό, που δημιούργησε νέα πολιτιστικά κέντρα (Γρενάδα, Σεβίλλη, Κόρδοβα). Επίσης, οι σταυροφορίες κατάφεραν να δημιουργήσουν στους κατοίκους της Δύσης ένα αίσθημα περιέργειας για τη Μέση Ανατολή, που έπρεπε να ικανοποιηθεί. Είναι εκείνη την περίοδο που στην Ευρώπη, τη Μεσόγειο αλλά και τη Βαλτική, πέρα από τον θρησκευτικό τουρισμό, δημιουργείται ο επαγγελματικός και ο πολιτιστικός τουρισμός.

Στο τέλος του Μεσαίωνα, ξέσπασε ένας εξερευνητικός οργανισμός για την εύρεση καινούριων θαλάσσιων δρόμων, τη δημιουργία αποικιών και τη γενικότερη χαρτογράφηση. Παράλληλα, ένα νέο πνεύμα διαμορφώθηκε γύρω από το τουριστικό φαινόμενο, παράγοντας όρους και έννοιες όπως η τουριστική μετακίνηση, το

³⁶ Πολυχρονοπούλου χχ.: 10-12.

τουριστικό κατάλυμα, η γαστρονομία, οι ταξιδιωτικοί οδηγοί. Το πνεύμα αυτό εξελίχθηκε κατά την περίοδο της Αναγέννησης (14ος-16ος αιώνας).

Η ανάπτυξη αργότερα των σιδηροδρομικών δικτύων στην Ευρώπη προξένησε σημαντική αύξηση του αριθμού των τουριστών, ενώ έγιναν ορατές οι πρώτες τάσεις μαζικοποίησης των τουριστικών μετακινήσεων. Η Άπω Ανατολή και η Αμερική, μέσω των ατμοπλοϊκών διασυνδέσεων, μετατράπηκαν πολύ γρήγορα σε τουριστικούς προορισμούς. Σε αυτό το μεγάλο κύμα ανάπτυξης του τουρισμού, κύριο ρόλο έπαιξαν τα τουριστικά καταλύματα, τα οποία λόγω της ιδιομορφίας της πελατείας τους (αριστοκράτες και εισοδηματίες) ήταν υψηλών προδιαγραφών. Η κατασκευή στην Ευρώπη ξενοδοχειακών καταλυμάτων μεσαίων και χαμηλών κατηγοριών τη δεκαετία του 1930 έβαλε στο παιχνίδι του τουρισμού και τις πιο χαμηλές τάξεις, αποτελώντας ουσιαστικά τον πυρήνα για την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού.

Τη σύγχρονη μορφή του ο τουρισμός άρχισε να την αποκτά μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (1945), ενώ γενικά στην απότομη ανάπτυξή του συνέβαλλαν πολλοί παράγοντες, με κυριότερους την ανάπτυξη των μέσων συγκοινωνίας και επικοινωνίας (μειώθηκε ο χρόνος αλλά και το κόστος του ταξιδιού), τη βελτίωση του εισοδήματος των ανθρώπων, τη γενικότερη βελτίωση των συνθηκών εργασίας (όπως η μείωση των ωρών εργασίας), την άνοδο του πολιτιστικού επιπέδου, την καθιέρωση της άδειας αναψυχής των εργαζομένων, τη διεθνοποίηση των αγορών και, τέλος, την υψηλή τεχνολογία.

Μια και τα οικονομικά οφέλη από τον τουρισμό είναι μεγάλα, η βιομηχανία του τουρισμού κατάφερε να γίνει μία από τις μεγαλύτερες και πιο ποικιλόμορφες παγκοσμίως. Είναι συχνό φαινόμενο χώρες που δεν έχουν άλλη μεγάλη και παραδοσιακή πηγή εσόδων (όπως πχ. πετρελαιοπηγές, αυτοκινητοβιομηχανίες) να προσπαθούν να αναπτύξουν την τουριστική τους βιομηχανία. Πέρα από τις οικονομικές απολαβές, ο τουρισμός προσφέρει μεγάλο αριθμό απασχολούμενων (εργοδοτών και εργαζόμενων), δίνοντας θέσεις εργασίας και δημιουργώντας τάσεις ανάπτυξης υποβαθμισμένων περιοχών.

Στην τουριστική βιομηχανία εμπλέκεται τόσο ο ιδιωτικός όσο και ο δημόσιος τομέας. Ιδανικά, στόχος και των δύο μερών είναι η ικανοποίηση των αναγκών ενός σκεπτόμενου, μορφωμένου και απαιτητικού τουρίστα, με την αξιοποίηση των διατιθέμενων παραγωγικών πόρων, κρατώντας τις εθνικές παραδόσεις και την κουλτούρα και αποφεύγοντας τυχόν κινδύνους που μπορεί να προκαλεί η τουριστική

ανάπτυξη (όπως καταπάτηση δημόσιας περιουσίας, οικολογικές καταστροφές, αλλοίωση του τοπίου κ.ά.).

Πρέπει να έχουμε στο μυαλό μας πως ο τουρισμός επηρεάζεται άμεσα από απρόβλεπτους και ανεξέλεγκτους παράγοντες, όπως είναι οι πόλεμοι, οι κοινωνικές αναταραχές, οι περιβαλλοντικές καταστροφές ή τα ποσοστά της εγχώριας βίας. Αυτό τον καθιστά έναν τομέα που όχι μόνο βαδίζει παράλληλα με την παγκόσμια ιστορία, αλλά εξελίσσεται οικονομικά εξαρτώμενος από αυτήν. Είναι κατανοητό, λοιπόν, πως μετά την παύση των μεγάλων πολέμων και συγκεκριμένα από τη δεκαετία του 1960 και μετά, ο τουρισμός όχι μόνο αναπτύχθηκε με ταχύτατους ρυθμούς, αλλά άλλαξε σημαντικά σε μορφή και σε προορισμούς. Παρατηρείται μια έντονη αλλαγή σε προορισμούς –με τη Δυτική Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική να χάνουν το 95% του παγκόσμιου τουρισμού που κατείχαν– και σε ταξιδιωτικούς σκοπούς. Πέρα από την αναψυχή, οι σύγχρονοι τουρίστες ταξιδεύουν έχοντας στόχους που δεν ήταν διαδεδομένοι παλιότερα, όπως οι αθλητικές ή μουσικές εκδηλώσεις, η γνωριμία με άλλες κουλτούρες (σταδιακά οι άνθρωποι ξεφεύγουν από το ξενοφοβικό τους παρελθόν), η «εξερεύνηση» νέων ηπείρων και άλλα. Επίσης, οι σύγχρονοι τουρίστες πραγματοποιούν περισσότερα μικρά, εγχώρια ή σε γειτονικές χώρες, ταξίδια που διαρκούν δύο ή τρεις ημέρες. Τα δεδομένα αυτά δημιουργούν όχι μόνο μεγαλύτερη ανάπτυξη σε ήδη υπάρχοντες τουριστικούς προορισμούς, αλλά και ανάπτυξη νέων προορισμών (από μικρά χωριά μέχρι μεγάλα χιονοδρομικά κέντρα) που μπορούν να προσφέρουν τις δικές τους ανέσεις και δραστηριότητες σε διαφορετικές εποχές του χρόνου.

5.1.3. Μορφές³⁷

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται οι σημαντικότερες μορφές του τουρισμού, οι οποίες, όπως προαναφέραμε, διαρκώς εξελίσσονται και μεγαλώνουν, καθώς καθορίζονται από τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της κάθε εποχής.

Καταρχάς ο τουρισμός μπορεί να διακριθεί με βάση το σημείο εκκίνησης και τον προορισμό, χωρίς να παίζει ρόλο η δραστηριότητα ή ο λόγος για τον οποίο ένας άνθρωπος γίνεται τουρίστας. Έτσι έχουμε τις εξής μορφές:

ι) Εσωτερικός τουρισμός. Ακόμα δεν υπάρχει επίσημος ορισμός για τον «εσωτερικό τουρισμό», δηλαδή για τον τουρισμό που θέλει τη χώρα διαμονής και τον

³⁷ Πολυχρονοπούλου χχ.: 23-27 και Scoolpress. *Είδη και μορφές τουρισμού*. [<http://schoolpress.sch.gr/tourismosveria/τουρισμος-η-εννοια/ειδη-και-μορφες-τουρισμου/>].

προορισμό να ταυτίζονται. Η αδυναμία αυτή προκύπτει από την ασάφεια στον ορισμό της απόστασης που πρέπει να ικανοποιεί ένας τουρίστας για να θεωρηθεί ότι κάνει τουρισμό και όχι βόλτα ή επίσκεψη σε κάποιον τόπο. Κάποιες χώρες έχουν καταφέρει να ορίσουν την έννοια του εσωτερικού τουρίστα. Για παράδειγμα, οι ΗΠΑ ως τουρίστα ορίζουν το άτομο που φεύγει από το σπίτι του με σκοπό να επισκεφθεί κάποιο μέρος που απέχει τουλάχιστον 80 χιλιόμετρα από αυτό, για οποιονδήποτε λόγο εκτός της καθημερινής του μετάβασης στην εργασία.

ii) Εξωτερικός τουρισμός. Είναι το αντίθετο του εσωτερικού τουρισμού και ορίζεται ως ο τουρισμός όπου ο μόνιμος τόπος διαμονής του ανθρώπου βρίσκεται σε διαφορετική χώρα από τον προορισμό του. Ο εξωτερικός τουρισμός χωρίζεται ανάλογα με τη ροή συναλλάγματος σε ενεργητικό και παθητικό. Στην περίπτωση που οι μόνιμοι κάτοικοι μιας ξένης χώρας επισκέπτονται μια χώρα για τουριστικούς λόγους, τότε ο εξωτερικός τουρισμός που κάνουν ονομάζεται ενεργητικός γιατί κύριο χαρακτηριστικό του είναι η εισροή συναλλάγματος στη χώρα αυτή. Αντίθετα, όταν μόνιμοι κάτοικοι μιας χώρας επισκέπτονται μια ξένη χώρα για τουριστικούς λόγους, ο εξωτερικός τουρισμός που κάνουν ονομάζεται παθητικός γιατί έχει ως κύριο χαρακτηριστικό την εκροή συναλλάγματος από τη χώρα αυτή.

Ένας άλλος παράγοντας που παίζει ρόλο στη διαμόρφωση των ειδών του τουρισμού είναι η ποσότητα των ατόμων. Με βάση αυτό το δεδομένο, ο τουρισμός χωρίζεται σε μαζικό και ατομικό.

i) Μαζικός τουρισμός. Μαζικό τουρισμό έχουμε όταν παρουσιάζεται ομαδική συμμετοχή των τουριστών στις διάφορες φάσεις της τουριστικής δραστηριότητας. Ο ομαδικός χαρακτήρας αναφέρεται και στον τρόπο οργάνωσης και πραγματοποίησης του ταξιδιού που συχνά, πέρα από τις κοινές δραστηριότητες, παρουσιάζει ομοιογένεια ως προς τη χώρα εκκίνησης. Επίσης, οι τουρίστες συνήθως έχουν παρόμοιες τουριστικές ανάγκες ή επιθυμίες και το πρόγραμμα των δραστηριοτήτων διαμορφώνεται από ένα ελάχιστο κοινό σύνολο απαιτήσεων. Για παράδειγμα, ένα γκρουπ τουριστών από την Ελλάδα που επισκέπτεται την Αίγυπτο είναι σχεδόν σίγουρο πως θα περιέχει μεταξύ των μελών της μια κοινή επιθυμία για επίσκεψη στις Πυραμίδες. Έτσι, η εκδρομή θα αρχίσει να διαμορφώνεται με βάση αυτό. Ο μαζικός τουρισμός συνήθως προσφέρει και μειωμένα κόστη στους συμμετέχοντες σε σχέση με τον ατομικό τουρισμό.

Τέλος, έχει διαπιστωθεί πως παράγοντες που σχετίζονται με τους φυσικούς πόρους ή το περιβάλλον, όπως η έντονη ηλιοφάνεια, η καθαρότητα των ακτών ή η ανεπτυγμένη βλάστηση, είναι συνήθως ισχυρότεροι ώστε να αποτελέσουν πόλο έλξης

των μαζικά μετακινούμενων τουριστών σε σχέση με πιο κλασικούς παράγοντες, όπως οι αρχαιολογικοί χώροι ή τα μνημεία. Αυτό φαίνεται από τα δεδομένα των δικτύων τουριστικών ροών, όπου διαπιστώνεται ότι οι πόλεις με ιστορική πολιτιστική κληρονομιά, όπως η Αθήνα ή η Ρώμη, έχουν σημειώσει πτώση στην υποδοχή μαζικού τουρισμού έναντι των νησιών ή των παραλιακών πόλεων των ίδιων χωρών.

ii) Ατομικός τουρισμός. Ο τουρισμός που έχει να κάνει με την ανεξάρτητη, ατομική οργάνωση και πραγματοποίηση ενός ταξιδιού από το μέρος ενός ανθρώπου ονομάζεται ατομικός τουρισμός. Συνήθως ο ατομικός τουρισμός αποσκοπεί στην επίσκεψη μνημείων, αρχαιολογικών χώρων και περιοχών και σπανιότερα στην αναψυχή. Σε αντίθεση με τον μαζικό τουρισμό, ο ατομικός παρουσιάζει μεγαλύτερο κόστος για το κάθε άτομο και σχετίζεται σε μεγαλύτερο βαθμό με το δίπολο αφετηρία-προορισμός.

Η διάρκεια της ροής των τουριστών σε ένα μέρος και το βάθος της εξάρτησής του από τις εποχές χωρίζουν τον τουρισμό σε άλλες δύο κατηγορίες: τον εποχιακό και τον συνεχή.

i) Εποχιακός τουρισμός. Ο εποχιακός τουρισμός διαρκεί ορισμένες εποχές του χρόνου και συνήθως εξαρτάται άμεσα από τις κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν στη χώρα-προορισμό. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, το συγκεκριμένο είδος τουρισμού να ανθεί ή να μειώνεται ανάλογα με τις εποχές, οι οποίες επηρεάζουν άμεσα το τοπίο, τη δραστηριότητα και την πρόσβαση. Ένα παράδειγμα είναι ο τουρισμός που σχετίζεται με τα χειμερινά σπορ.

ii) Συνεχής τουρισμός. Ο συνεχής τουρισμός διαρκεί όλο τον χρόνο και δεν επηρεάζεται άμεσα από κάποιον παράγοντα. Ο συνεχής τουρισμός μπορεί να περιλαμβάνει τον τουρισμό που παρατηρείται με αφορμή μια καλλιτεχνική εκδήλωση, την επίσκεψη ενός αρχαιολογικού χώρου κ.ά.

Όπως αναλύσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, τα οικονομικά οφέλη από την εκμετάλλευση του τουρισμού μιας χώρας μπορεί να είναι πολύ μεγάλα. Για αυτόν τον λόγο οι χώρες που δεν κατέχουν –είτε λόγω μειωμένης ανάπτυξης, είτε λόγω τοποθεσίας– ήδη κάποιον από τους δημοφιλείς «παράγοντες» που συσσωρεύουν τουρίστες (όπως οι ακτογραμμές ή οι αρχαιολογικοί χώροι) προσπαθούν να αναπτύξουν τα δικά τους είδη τουρισμού. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργούνται μέσα στα χρόνια διαφορετικά είδη τουρισμού, που αποτελούν μέρος του λεγόμενου εναλλακτικού τουρισμού. Βέβαια, τα κίνητρα δημιουργίας αυτού του είδους τουρισμού δεν είναι μόνο οικονομικά, αλλά μπορεί να είναι και περιβαλλοντικά ή οικολογικά.

Ο εναλλακτικός τουρισμός, από τη φύση του, απευθύνεται σε ένα περιορισμένο και ειδικό κοινό, ενώ σπάνια χρησιμοποιεί τις υπηρεσίες που έχουν αναπτυχθεί για τον μαζικό τουρισμό. Παρακάτω παρουσιάζονται και περιγράφονται ενδεικτικά κάποιες από τις συχνότερες και κυριότερες κατηγορίες εναλλακτικού τουρισμού. Δεν γίνεται εκτενής ανάλυση όλων των ειδών του εναλλακτικού τουρισμού, καθώς κάτι τέτοιο θα ξεπερνούσε τα όρια της παρούσας εργασίας.

i) Αγροτουρισμός. Ο αγροτουρισμός είναι μορφή τουρισμού κατά την οποία οι επισκέπτες μένουν σε αγρόκτημα και συμμετέχουν σε αγροτικές εργασίες. Σκοπός του αγροτουρισμού είναι η άμεση επαφή του επισκέπτη με την αγροτική ζωή, τις καλλιέργειες, τη φύση, τη χλωρίδα και την πανίδα. Είναι ένα είδος τουρισμού που σημειώνει μεγάλη ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια, καθώς όλο και περισσότεροι άνθρωποι συγκεντρώνονται σε αστικά κέντρα, με αποτέλεσμα να χάνουν την επαφή τους με τη φύση και να επιδιώκουν ένα «διάλειμμα». Οι αγροτικές δραστηριότητες που πραγματοποιεί ένας τουρίστας είναι, εκτός από τις εργασίες, η παρατήρηση του οικοσυστήματος, τα αθλήματα περιπέτειας (“extreme sports”), οι επισκέψεις σε τοπικά αξιοθέατα, τα μαθήματα που σχετίζονται με την λαογραφία.

ii) Αθλητικός τουρισμός. Αθλητικός είναι ο τουρισμός που συνδέεται με τα αθλήματα και μπορεί να σχετίζεται είτε με τη συμμετοχή σε κάποιο άθλημα, είτε με την απλή παρακολούθηση. Ήδη από τα αρχαία χρόνια γνωρίζουμε ότι κατά τη διάρκεια των Ολυμπιακών Αγώνων πολίτες από όλη την αρχαία Ελλάδα ταξίδευαν και διέμεναν σε έναν τόπο για ημέρες με σκοπό την παρακολούθησή τους. Σήμερα ο αθλητικός τουρισμός είναι αρκετά διαδεδομένος και αφορά συνήθως διεθνείς διοργανώσεις (πχ. Ολυμπιακοί Αγώνες, Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Ποδοσφαίρου, Ευρωπαϊκό Πρωτάθλημα Μπάσκετ κ.).

iii) Μορφωτικός τουρισμός. Στον μορφωτικό τουρισμό τα άτομα έχουν σαν κύριο σκοπό τη συμμετοχή σε πολιτιστικές εκδηλώσεις. Μεταξύ άλλων, αυτό το είδος τουρισμού μπορεί να περιλαμβάνει επισκέψεις σε ιστορικά μνημεία, αρχαιολογικούς χώρους ή μουσεία, παρακολουθήσεις συναυλιών, θεατρικών παραστάσεων ή κινηματογραφικών φεστιβάλ. Για την ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού απαιτείται –εκτός από τη βασικές τουριστικές υποδομές– η ύπαρξη κάποιου διεθνούς φήμης πολιτιστικού γεγονότος ή χώρου.

iv) Θρησκευτικός τουρισμός. Ο τουρισμός που σχετίζεται με την επίσκεψη θρησκευτικών τόπων, είτε για λόγους πίστης και λατρείας είτε για λόγους συμμετοχής σε κάποια θρησκευτική εκδήλωση, ονομάζεται θρησκευτικός τουρισμός και αποτελεί

μία από τους πιο παλιές μορφές τουρισμού, με τον Μεσαίωνα ως αρχή της μεγάλης ανάπτυξής του. Η μορφή αυτή του τουρισμού συνήθως διαρκεί λίγες ημέρες και προσφέρεται σε οικονομικότερες τιμές από τις άλλες.

ν) Τουρισμός χειμερινών σπορ. Όπως περιγράφει και ο τίτλος του, ο τουρισμός αυτός έχει να κάνει με την παρακολούθηση και τη συμμετοχή σε χειμερινά σπορ. Είναι ένα είδος τουρισμού που αναπτύσσεται όλο και περισσότερο με την πάροδο των χρόνων και αποτελεί πια συνήθη επιλογή για τις ολιγοήμερες χειμερινές διακοπές ή για διακοπές μικρής διάρκειας. Ο τουρισμός αυτός καλύπτει το σύνολο των τουριστικών δραστηριοτήτων που διεξάγονται στη διάρκεια του χειμώνα. Συγκεκριμένα, καλύπτει τις δραστηριότητες εκείνες που εκδηλώνονται σε ορισμένο γεωγραφικό χώρο (συνήθως σε ορεινές περιοχές) σε συνδυασμό πάντα με συγκεκριμένες κλιματολογικές συνθήκες, όπως για παράδειγμα χαμηλές θερμοκρασίες και χιόνι. Ο τουρισμός χειμερινών σπορ συνήθως είναι ακριβός και προϋποθέτει τη δημιουργία υποδομών, όπως οργανωμένα χιονοδρομικά κέντρα, πίστες πάγου, εκπαιδευτές, γιατρούς και καταλύματα όλων των κατηγοριών.

Επιγραμματικά, άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού είναι ο τουρισμός εκθέσεων, υγείας, πόλεων, περιπέτειας, τρίτης ηλικίας, παραχείμασης, κινήτρων, αναπήρων, αλλά και ο συνεδριακός, οικογενειακός, ορεινός, θαλάσσιος, χρονομεριστικός, επιλεκτικός, λαϊκός, κοσμοπολίτικος και κοινωνικός τουρισμός.

5.2. Η ιδιαιτερότητα του τουριστικού προϊόντος

Ο όρος «τουριστικό προϊόν» αποτελεί μια πολυσύνθετη έννοια που αποτελείται από υλικά και άυλα συστατικά και δεν μπορεί εύκολα να οριστεί με μία πρόταση. Είναι ένας συνδυασμός τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών, που με την κατάλληλη «χρήση» τους μπορούν να ικανοποιήσουν τον τουρίστα-καταναλωτή (Παππάς 2010). Στα υλικά συστατικά εντάσσονται οι φυσικοί πόροι, οι υποδομές, τα αξιοθέατα κ.ά. Στα άυλα συστατικά εντάσσονται η αίσθηση φιλοξενίας, ηρεμίας ή γαλήνης που προσφέρει το τουριστικό προϊόν.

Με βάση τα παραπάνω, συμπεραίνουμε πως το τουριστικό προϊόν παρουσιάζει μια συγκεκριμένη ιδιαιτερότητα και κάποια ειδικά χαρακτηριστικά, τα οποία μπορούμε να δούμε αναλυτικά παρακάτω (Πολυχρονοπούλου χχ.: 16).

i) Το τουριστικό προϊόν δεν μπορεί να αποθηκευτεί. Για παράδειγμα, τα δωμάτια ενός ξενοδοχείου ή το χιονοδρομικό κέντρο ενός βουνού ως τουριστικά

προϊόντα παραμένουν ως έχουν όλο τον χρόνο. Η αδυναμία αποθήκευσης του συνόλου των τουριστικών προϊόντων αποτελεί έναν από τους παράγοντες οι οποίοι συμβάλλουν στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου με τέτοιο τρόπο ώστε να υπάρχει η καλύτερη δυνατή εκμετάλλευση των τουριστικών πόρων του τόπου υποδοχής.

ii) Η τιμή του προϊόντος αλλά και το εισόδημα του καταναλωτή αποτελούν δύο μεταβλητούς παράγοντες που επηρεάζουν σημαντικά τη ζήτηση του τουριστικού προϊόντος. Αυτό σημαίνει πως ο τουρίστας-καταναλωτής έχει τη δυνατότητα, για παράδειγμα, να επιλέξει αν θα πάει ή όχι διακοπές, ανάλογα με τα οικονομικά του και με την τιμή του δωματίου που θα βρει.

iii) Η αύξηση της ζήτησης του προϊόντος δε συνεπάγεται την παράλληλη αναλογική αύξησή του. Για παράδειγμα, η ζήτηση επιπλέον δωματίων ή ακόμα και προσωπικού (πχ. δάσκαλοι σκι) δεν μπορεί να ικανοποιηθεί άμεσα, μια και είναι ανέφικτη η κατασκευή καινούριων δωματίων τη χρονική στιγμή που πραγματοποιείται η ζήτηση. Συνήθως απαιτούνται επενδύσεις οι οποίες θα ικανοποιήσουν τη ζήτηση αυτή σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα και πιθανόν όταν πια θα είναι μειωμένης έντασης.

iv) Όπως είπαμε ήδη, το τουριστικό προϊόν αποτελείται τόσο από υλικά όσο και από άυλα συστατικά. Αυτό σημαίνει πως το προϊόν δεν μπορεί να αποσταλεί στην κατοικία του καταναλωτή, όπως κάποια άλλα, και να καταναλωθεί εκεί. Απαιτείται πάντα η μετακίνηση του τουρίστα από τον τόπο μόνιμης κατοικίας του στον τόπο όπου βρίσκεται το προϊόν.

v) Η παραγωγή και η κατανάλωση του τουριστικού προϊόντος πραγματοποιείται ταυτόχρονα και μόνο στον ίδιο χώρο. Για παράδειγμα, μία διανυκτέρευση σε ένα ξενοδοχείο θα παραχθεί (από τον παραγωγό του προϊόντος, δηλαδή τον ιδιοκτήτη του ξενοδοχείου) και θα καταναλωθεί ταυτόχρονα (από τον επισκέπτη) μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή και σε έναν συγκεκριμένο χώρο. Αυτό προϋποθέτει, πέρα από την παρουσία του καταναλωτή, την ετοιμότητα από το μέρος του παραγωγού για την άμεση εξυπηρέτηση του καταναλωτή.

vi) Τα τουριστικά υποπροϊόντα μπορούν να αντικατασταθούν μεταξύ τους. Για παράδειγμα, το μέσο μετακίνησης μπορεί εύκολα να μετατραπεί από αεροπλάνο σε αυτοκίνητο, ή η διαμονή από ξενοδοχείο σε κάμπινγκ. Αυτό έχει να κάνει προφανώς με την οικονομική κατάσταση του καταναλωτή, αλλά πολλές φορές και με την αλλαγή της διάθεσής του, ακόμα και την τελευταία στιγμή.

vii) Τα τουριστικά προϊόντα είναι συμπληρωματικά. Αυτό σημαίνει πως ο καταναλωτής μπορεί να συνθέσει από μόνος του το γενικό προϊόν, αλλά δεν μπορεί να

αλλοιώσει τη μορφή και τον χαρακτήρα των τουριστικών υποπροϊόντων, τα οποία παραμένουν ως έχουν. Για παράδειγμα, μπορεί να επιλέξει κάποιο συγκεκριμένο ξενοδοχείο για τη διαμονή του και στο πλαίσιο του ξενοδοχείου να «αγοράσει» κάποιες παροχές της επιλογής του (πχ. πρωινό γεύμα ή εκμάθηση σκι), αλλά δεν μπορεί να αλλάξει τη μορφή των επιλογών αυτών (πχ. δεν μπορεί να αλλάξει τη μορφή της εκμάθησης σκι ή το πρωινό με τον τρόπο που παρέχεται ως προϊόν). Η συμπληρωματικότητα που διακρίνει τα τουριστικά προϊόντα, καθώς και ο μεγάλος τους αριθμός δημιουργούν αρκετά συχνά προβλήματα όσον αφορά την ποιοτική τους διάσταση. Μοιάζει δύσκολο, λοιπόν, να παραχθεί η ίδια ποιότητα για ένα συγκεκριμένο προϊόν, εφόσον ο αριθμός των παρεμβαλλόμενων υποπροϊόντων είναι μεγάλος.

viii) Ένα από τα πιο ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τουριστικού προϊόντος είναι ότι ο καταναλωτής δεν γνωρίζει εκ των προτέρων την ακριβή ποιότητα των υπηρεσιών που θα του προσφερθούν. Αυτή εξαρτάται από την ποιότητα όλου του φάσματος των υπηρεσιών, αλλά και από τον συνδυασμό των υποπροϊόντων που αποτελούν το προϊόν. Συνήθως ο τουρίστας συλλέγει πληροφορίες πριν από την κατανάλωση του προϊόντος και μετά την κατανάλωσή του προχωράει στην αξιολόγησή του, ειδικά σε σχέση με το δίπολο τιμή-ποιότητα. Πολλές φορές η άσχημη αξιολόγηση σε ένα και μόνο υποπροϊόν (πχ. βρόμικη πισίνα ενός ξενοδοχείου) μπορεί να προξενήσει και την άσχημη αξιολόγηση ολόκληρου του προϊόντος.

ix) Όπως αναφέραμε και στο Κεφάλαιο 5.1., ο τουρισμός μιας περιοχής εξαρτάται πλήρως από τις οποιεσδήποτε μορφές κρίσης ή αλλαγές που συμβαίνουν στην περιοχή αυτή, εννοώντας συνήθως τις κοινωνικοοικονομικές, πολιτικές ή περιβαλλοντικές αλλαγές. Είναι προφανές ότι οι πολεμικές συγκρούσεις στη χερσόνησο της Κριμαίας έχουν μειώσει τον αριθμό των τουριστών που φτάνουν στην Ουκρανία, αλλά και στη Ρωσία. Συνήθως και οι δύο εμπλεκόμενες χώρες επηρεάζονται άμεσα από μια πολεμική σύγκρουση. Σε ένα άλλο παράδειγμα, τον Αύγουστο του 1990, κατά την εισβολή στο Κουβέιτ, η Αίγυπτος κατέγραψε μείωση 66% στις αφίξεις των διεθνών τουριστών σε σχέση με το προηγούμενο έτος. Επίσης, η κρίση χρέους της Ελλάδας και συγκεκριμένα τα αποτελέσματα που αυτή φέρει (αστάθεια, αναταραχές, φτώχεια) έχουν επηρεάσει άμεσα τον τουρισμό της τα τελευταία χρόνια.

x) Η εμφάνιση νέων και ειδικών μορφών τουρισμού (όπως είδαμε στο Κεφάλαιο 5.1.3. με τον εναλλακτικό τουρισμό) οδηγεί στην τμηματοποίηση της αγοράς, η οποία έχει ως στόχο να προσεγγίσει όλα τα είδη των καταναλωτών και να ικανοποιήσει καλύτερα τις συγκεκριμένες ανάγκες τους.

xi) Το τουριστικό προϊόν, ακολουθώντας την τάση της διεθνοποίησης των οικονομιών, απέκτησε τα τελευταία χρόνια έναν έντονα διεθνοποιημένο χαρακτήρα. Έτσι εισήλθαν στην αγορά νέα προϊόντα και νέοι τουριστικοί προορισμοί, οι οποίοι μέχρι πρόσφατα δεν είχαν προσελκύσει το ενδιαφέρον του κοινού.

Όσον αφορά τον τομέα του τουρισμού, ως ζήτηση του προϊόντος ορίζεται η ποσότητα των τουριστικών προϊόντων που θέλουν να αγοράσουν οι καταναλωτές, σε συγκεκριμένες τιμές, σε δεδομένη αγορά και σε δεδομένο χρόνο. Οι καταναλωτές, με βάση κυρίως το εισόδημά τους, τον διαθέσιμο ελεύθερο χρόνο, την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση, τα χαρακτηριστικά του τόπου υποδοχής, την αξία του προσφερόμενου προϊόντος και άλλα, αποφασίζουν το είδος του προϊόντος που θα επιλέξουν.

Η ποσοτική εκτίμηση της ζήτησης γίνεται είτε μέσω της αριθμητικής καταγραφής των αφίξεων στους σταθμούς εισόδου της χώρας, είτε μέσω της αριθμητικής καταγραφής των αφίξεων και των διανυκτερεύσεων στα τουριστικά καταλύματα. Η οικονομική ερμηνεία της ζήτησης χρησιμοποιεί τις ανάγκες του τουρίστα και τον βαθμό ικανοποίησής τους, στοιχεία τα οποία και ενσωματώνει στην έννοια της τουριστικής κατανάλωσης. Με τη σειρά της η έννοια της τουριστικής κατανάλωσης «αντιπροσωπεύει τις δαπάνες που προκαλεί η τουριστική ζήτηση και αφορούν στην απόκτηση ενός αριθμού αγαθών και υπηρεσιών» (Χατζηβέργης 2003: 1).

Γενικά, η ζήτηση μπορεί να θεωρηθεί ως μια ουσιαστική μεταβλητή του διεθνούς τουρισμού. Οι θεωρίες της ζήτησης επιτρέπουν την ταυτόχρονη ερμηνεία των αιτιών της ανάπτυξης των τουριστικών ροών μεταξύ διαφόρων χωρών. Έτσι, η σωστή και πλήρης ερμηνεία της τουριστικής ζήτησης αποτελεί έναν από τους στόχους κάθε χώρας, που μπορεί να οδηγήσει στην τουριστική ανάπτυξη.

5.3. Η σημασία του τουρισμού στην Ελλάδα

Με περισσότερα από 16.000 χιλιόμετρα ακτογραμμής, πάνω από 6.000 νησιά και με εδραιωμένη πλέον τη 17η θέση στην παγκόσμια αγορά τουρισμού, η Ελλάδα αποτελεί έναν από τους πιο δημοφιλείς προορισμούς για τις καλοκαιρινές διακοπές. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει πως δεν παρουσιάζει τουρισμό όλο τον χρόνο, είτε λόγω των

μνημείων παγκόσμιας κληρονομιάς, είτε λόγω της γεωγραφικής και πολιτισμικής ποικιλομορφίας, αφού παρέχει πολλές μορφές εναλλακτικού τουρισμού³⁸.

Η Ελλάδα άρχισε να θεωρείται τουριστικός προορισμός τη δεκαετία του 1960 (Πολυχρονοπούλου χχ.: 57). Σταδιακά, ο τουρισμός εξελίχθηκε σε έναν από τους σημαντικότερους κλάδους της οικονομίας και σε κύρια πηγή ανάπτυξης, ξεκινώντας με περίπου 1.600.000 αφίξεις το 1970 και φτάνοντας στις 14.000.000 ετησίως, αριθμός που ισχύει στις μέρες μας. Σήμερα, η τουριστική οικονομία συνεισφέρει στην οικονομική δραστηριότητα της χώρας με 16,4% του ΑΕΠ.

Οι πρώτοι τουρίστες που επισκέφθηκαν την Ελλάδα τοποθετούνται στο υψηλό τμήμα της αγοράς και ο κύριος λόγος προσέλευσης ήταν οι αρχαιολογικοί χώροι (με κυρίαρχη την Ακρόπολη των Αθηνών), σε συνδυασμό με λίγες ημέρες παραμονής στις ελληνικές ακτές (Χρήστου 2007). Την ανάδειξη της Ελλάδας ως τουριστικό προορισμό βοήθησαν και οι διοργανωτές διακοπών (“tour operators”) της Ευρώπης, οι οποίοι είδαν πως η Ισπανία, που εκείνη την περίοδο μεσουρανούσε στον τουρισμό της Ευρώπης, άρχιζε να παρουσιάζει μια ασυνέπεια στη συσχέτιση τιμής-ποιότητας.

Είναι σχετικά εύκολο να αναγνωριστούν κάποια τυπικά χαρακτηριστικά της Ελλάδας που την κατέστησαν μια από τις κυριότερες προτιμήσεις των τουριστών παγκοσμίως. Το πιο σημαντικό είναι η πλούσια πολιτιστική κληρονομιά και η ιστορία της (με τα μνημεία του αρχαίου πολιτισμού να αποτελούν την κορωνίδα αυτής). Επίσης, το εύκρατο κλίμα της Ελλάδας –που δεν ευνοεί ξαφνικές αλλαγές του καιρού– σε συνδυασμό με την έντονη ηλιοφάνεια αποτελούν τη βάση για τις καλοκαιρινές διακοπές μιας μεγάλης μάζας του παγκόσμιου τουρισμού. Παράλληλα, η ποικιλομορφία που παρουσιάζουν τα νησιά της Ελλάδας αποτέλεσε και αποτελεί το κέντρο ενδιαφέροντος τουριστών με διαφορετικά χαρακτηριστικά: από τα πολυτελή καταλύματα των μεγάλων, πολύβουων νησιών του Αιγαίου (πχ. Μύκονος, Σαντορίνη) μέχρι τα μικρά ήρεμα νησάκια με την απείραχτη φύση. Επίσης, η πρόσβαση στην Ελλάδα μπορεί να γίνει εύκολα από οποιοδήποτε μέρος του κόσμου (κυρίως από την Ευρώπη) λόγω της καλής συγκοινωνιακής δικτύωσης. Ακόμα, η πολιτική σταθερότητα μετά τη Χούντα, οι κοινωνικές συνθήκες, αλλά και η σταθερή οικονομική ανάπτυξη εκείνων των χρόνων ήταν τα κλειδιά για την συνεχιζόμενη τουριστική ανάπτυξη.

Όπως σε όλες τις χώρες, έτσι και στην Ελλάδα είναι υπαρκτοί κάποιοι κίνδυνοι, που αποτελούν εν δυνάμει απειλή για το τουριστικό προϊόν. Αυτοί οι κίνδυνοι

³⁸ Enterprice Greece. Τουρισμός. [<http://www.investingreece.gov.gr/default.asp?pid=36§orID=37&la=2>].

σχετίζονται με εξωτερικούς ή εσωτερικούς παράγοντες. Εξωτερικοί είναι η ανταγωνιστικότητα των γειτονικών χωρών (όπως η μεγάλη ανάπτυξη των τουρκικών παράλιων περιοχών τα τελευταία χρόνια), οι πόλεμοι σε γειτονικές χώρες (για παράδειγμα, ο πόλεμος στη Βοσνία το 1992-1995 στέρησε από την Ελλάδα, ως μέλος των Βαλκανίων, μεγάλο μέρος του παγκόσμιου τουρισμού) και άλλα. Εσωτερικοί παράγοντες είναι η οικονομική κρίση την οποία διανύει η χώρα μας, η πιθανή αύξηση των τιμών που μπορεί να προκαλέσει δυσαρέσκεια στους τουρίστες, η μη έγκαιρη προσαρμογή των Ελλήνων επαγγελματιών στις εξελίξεις στον χώρο του τουρισμού και άλλοι παράγοντες που σχετίζονται ακόμη και με τα περιβαλλοντικά ατυχήματα της χώρας (πχ. οι πυρκαγιές του καλοκαιριού).

Όσον αφορά τον χαρακτήρα της σύγχρονης ελληνικής τουριστικής βιομηχανίας, θα μπορούσαμε να πούμε πως αποτελείται από μεγάλο αριθμό μικρών επιχειρήσεων, οι περισσότερες από τις οποίες έχουν οικογενειακό χαρακτήρα και λειτουργούν σε εποχιακή βάση³⁹. Ο κατακερματισμός του κλάδου οδηγεί στην ανεπαρκή οργάνωσή του σε θέματα ανταγωνισμού, στην προβολή του τουριστικού προϊόντος, στην ανάπτυξη νέων προϊόντων, στη χάραξη μακροχρόνιας στρατηγικής κ.ά. Όπως διαπιστώνεται και σε μελέτη του ΙΤΕΠ (Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων), το μικρό μέγεθος των ελληνικών τουριστικών επιχειρήσεων δεν τους επιτρέπει να αξιοποιήσουν πλήρως τις νέες τεχνολογίες, σε επίπεδο οργάνωσης όσο και επικοινωνίας. Στόχος, λοιπόν, των σύγχρονων τουριστικών πολιτικών είναι ο έλεγχος της ανάπτυξης και η οργάνωση του κλάδου προκειμένου να ταξινομηθεί και να ιεραρχηθεί η άναρχη επέκταση που σημειώθηκε στις δεκαετίες του 1970 και 1980, που ακόμα δεν έχει εξαιρεθεί πλήρως.

Όσον αφορά την οικονομική επίδραση του τουρισμού στην Ελλάδα, σήμερα ο τουρισμός κατατάσσεται μεταξύ των πλέον σημαντικών βιομηχανιών με ταχείς ρυθμούς αύξησης του κύκλου εργασιών του και με ουσιαστική συμβολή στην άνοδο του εθνικού εισοδήματος, στην αύξηση της απασχόλησης και στην περιφερειακή ανάπτυξη. Τα έσοδα από τον τουρισμό κατέχουν το πρώτο μερίδιο στο σύνολο των συναλλαγματικών εσόδων της χώρας, με τη μεγαλύτερη άνοδο να πραγματοποιείται τη δεκαετία του 1990. Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, που είναι η μεγαλύτερη διεθνώς τουριστική δύναμη, η Ελλάδα εμφανίζει ποσοστά άνω του μέσου όρου, με τον

³⁹ Τουριστική Οικονομική και Ελληνική Τουριστική Οικονομία, 2006.

τουρισμό της να συμβάλλει στο 15% του ΑΕΠ (τρίτη θέση) και 17,4% στην απασχόληση.

Τέλος, ως προς τις επιδράσεις του τουρισμού στην απασχόληση, μια αναπτυσσόμενη τουριστική βιομηχανία, όπως αυτή της Ελλάδας, δημιουργεί με άμεσο ή έμμεσο τρόπο νέες θέσεις εργασίας στην οικονομία. Έρευνα του ΟΟΣΑ (Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης) έδειξε ότι ο τουρισμός δημιουργεί θέσεις εργασίας για το τμήμα του εργατικού δυναμικού που αποτελεί συνήθως τον πυρήνα της ανεργίας (νεαρά άτομα, γυναίκες, ανειδίκευτα άτομα κλπ.). Πιο συγκεκριμένα, ο τουρισμός μπορεί: i) να αυξήσει άμεσα την απασχόληση στις επιχειρήσεις που προσφέρουν καταναλωτικές υπηρεσίες τουρισμού (όπως είναι οι αεροπορικές εταιρείες και τα ξενοδοχεία), ii) να αυξήσει έμμεσα την απασχόληση στους κλάδους που στηρίζουν ή προμηθεύουν τους παραπάνω κλάδους (όπως η γεωργία, η βιοτεχνία, η οικοτεχνία και οι χρηματοδοτικές επιχειρήσεις) και iii) να αυξήσει έμμεσα την απασχόληση στον δημόσιο τομέα, στους τομείς που προσφέρουν τουριστικές υπηρεσίες.

Σύμφωνα με μελέτη του ΣΕΤΕ (Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων), στις αρχές του 21ου αιώνα, η συνολική απασχόληση στον ελληνικό τουρισμό ήταν περίπου 800.000 άτομα. Αυτό σημαίνει πως το 18% του συνολικού εργατικού δυναμικού της χώρας, δηλαδή ένας στους πέντε εργαζομένους, απασχολείται άμεσα ή έμμεσα στον τουρισμό (υπάλληλοι συγκροτημάτων με καταλύματα, ταξιδιωτικοί πράκτορες, μεταφορείς κλπ). Ένα ενδιαφέρον στοιχείο, σύμφωνα με τα στοιχεία του WTTC (World Travel and Tourism Council) είναι πως για κάθε μία θέση εργασίας στον τουρισμό δημιουργούνται από 2,6 μέχρι 3 θέσεις απασχόλησης στην οικονομία γενικότερα. Κάτι που προφανώς ισχύει και για την Ελλάδα.

Την παρούσα χρονική στιγμή, ο τουριστικός κλάδος, στο πλαίσιο μιας νέας πρωτοβουλίας στρατηγικής αναβάθμισης, εστιάζει στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, στην προσέλκυση υψηλότερης αξίας τουριστικών ομάδων (δηλαδή επισκέπτες με υψηλά εισοδήματα), στην αύξηση του μέσου εσόδου ανά επισκέπτη και στο άνοιγμα της Ελλάδας σε νέες αγορές και σε νέα είδη τουρισμού.

5.4. Απεργίες που επηρεάζουν τον τουρισμό

5.4.1. Απεργία εξωγενών παραγόντων που επηρεάζει τον τουρισμό

Όπως είδαμε στο Κεφάλαιο 5.3, γύρω από τον τουρισμό αναπτύσσονται πολλές δραστηριότητες που μπορεί να μην έχουν άμεση σχέση με αυτόν. Τέτοιες επαγγελματικές δραστηριότητες είναι οι μεταφορές των τουριστών προς την Ελλάδα αλλά και εντός Ελλάδας, που περιλαμβάνουν όλα τα μέσα μαζικής μεταφοράς (αεροπλάνα, καράβια, τρένα, λεωφορεία), η λειτουργία και συντήρηση των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων, η προμήθεια και η τροφοδοσία όλων των μονάδων που έχουν καταλύματα κ.ά. Δημιουργείται με αυτόν τον τρόπο μια σχέση εξάρτησης της ομαλής λειτουργίας του τουρισμού με πολλά επαγγέλματα. Έτσι, οι οποιεσδήποτε εξελίξεις σε αυτούς τους κλάδους επηρεάζουν άμεσα τον τουρισμό, με αποτέλεσμα η πραγματοποίηση απεργιών να καταφέρνει αν όχι να παγώσει, να επιφέρει αλυσιδωτές αντιδράσεις που καταλήγουν στον τουρισμό.

Μια και το τουριστικό προϊόν επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες, είναι λογικό οποιαδήποτε απεργία να το καθιστά λιγότερο ανταγωνιστικό και λιγότερο προτιμητέο έναντι των υπολοίπων, ειδικά των γειτονικών, τουριστικών προϊόντων. Οι απεργίες, λοιπόν, που πραγματοποιούνται σε έμμεσους με τον τουρισμό κλάδους γίνονται είτε για να χρησιμοποιήσουν τη σχέση τους με τον τουρισμό ως μοχλό πίεσης, είτε πραγματοποιούνται ανεξάρτητα από αυτόν, παράλληλα όμως τον βλάπτουν. Για παράδειγμα, μια στάση εργασίας στους υπαλλήλους των αεροδρομίων μπορεί να πλήξει άμεσα τον τουρισμό και να γίνει με αυτόν ακριβώς τον σκοπό, ενώ μια απεργία των εργαζομένων στον ηλεκτρισμό μπορεί να μην έχει ως άμεσο στόχο τον τουρισμό, αλλά εν τέλει τον επηρεάζει.

Τα επαγγέλματα που επηρεάζουν συχνότερα με την απεργία τους τον τουρισμό είναι πολλά. Στη συνέχεια αναφέρουμε κάποια ενδεικτικά:

5.4.1.1. Μέσα Μαζικής Μεταφοράς (MMM)

Καταρχάς, στα MMM ανήκουν όλα τα μέσα που εξυπηρετούν τον μαζικό τουρισμό, αλλά και όλα τα μέσα που εξυπηρετούν τις καθημερινές μετακινήσεις των πολιτών της χώρας.

Στην πρώτη κατηγορία, τα αεροπλάνα, τα καράβια και λιγότερο τα τρένα και τα λεωφορεία μεταφέρουν εντός της χώρας έναν μεγάλο αριθμό τουριστών καθημερινά.

Έτσι μια απεργία σε έναν από τους τομείς του κλάδου αυτού μπορεί να προκαλέσει ταλαιπωρία, εκνευρισμό, καθυστερήσεις και δυσαρέσκεια σε έναν τουρίστα. Αν λάβουμε υπόψη μας πως στις ημέρες μας ο τουρισμός μιας περιοχής αυξάνεται «από στόμα σε στόμα», τότε είναι ιδιαίτερα σημαντικό να επιτυγχάνεται μια καλή εντύπωση στον κάθε τουρίστα. Οι απεργίες αυτές δεν πραγματοποιούνται αποκλειστικά από τους οδηγούς ή τους χειριστές των μέσων αυτών, αλλά μπορεί να είναι και ένας κλάδος παρεμφερής, όπως οι υπάλληλοι του αεροδρομίου. Ένα παράδειγμα αποτελούν οι απεργίες της ΠΝΟ (Πανελλήνια Ναυτική Ομοσπονδία) προς διεκδίκηση της αργοπορημένης καταβολής των μισθών των εργαζομένων, οι οποίες προξενούν μεγάλα προβλήματα στη μεταφορά των τουριστών. Πολλές φορές ξενοδόχοι ή ιδιοκτήτες καταλυμάτων έχουν έρθει σε ρήξη με την ΠΝΟ.

Στη δεύτερη κατηγορία των ΜΜΜ που εκτελούν καθημερινά δρομολόγια προς εξυπηρέτηση των πολιτών της χώρας εντάσσονται τα λεωφορεία, το μετρό, ο ηλεκτρικός σιδηρόδρομος, το τραμ και ο προαστιακός σιδηρόδρομος. Οι απεργίες, ειδικά αν εκτελούνται κατά τη διάρκεια της τουριστικής περιόδου, μπορούν να μπλοκάρουν –ηθελμένα ή μη– την ομαλή μετακίνηση των τουριστών προς αξιοθέατα, μνημεία, παραλίες, λιμάνια ή αεροδρόμια. Οι απεργίες αυτές επηρεάζουν σημαντικά κυρίως τον τουρισμό των πόλεων.

5.4.1.2. Υπάλληλοι μουσείων και αρχαιολογικών χώρων

Αν και τα μουσεία και οι αρχαιολογικοί χώροι δεν είναι ενταγμένοι στον κλάδο του τουρισμού, η επιρροή που έχουν σε αυτόν είναι άμεση. Ειδικά στην Ελλάδα όπου ο τουρισμός που σχετίζεται με τον πολιτισμό (κυρίως αρχαιολογικοί χώροι) είναι μεγάλος, μια απεργία στους υπαλλήλους των μουσείων ή των αρχαιολογικών χώρων ή ακόμα και στους ξεναγούς είναι εξαιρετικά σημαντική και πλήττει άμεσα την ικανοποίηση του τουρίστα. Οι απεργίες στον χώρο αυτόν συνήθως πραγματοποιούνται με γνώμονα αυτή τη σύνδεση και σχετίζονται με οικονομικά ζητήματα⁴⁰.

Ένα παράδειγμα μιας τέτοιας απεργίας αποτελεί αυτή που διοργανώθηκε τον Μάρτιο του 2013 από σωματεία όλων των κλάδων και συμβάσεων στο Υπουργείο Πολιτισμού (ΥΠΠΟ). Συγκεκριμένα, από τον Σύλλογο Εκτάκτων Αρχαιολόγων, τον Σύλλογο Ελλήνων Αρχαιολόγων και τον Ενιαίο Σύλλογο Υπαλλήλων ΥΠΠΟ Αττικής-Στερεάς Ελλάδας-Νήσων, που διεκδίκησαν μεταξύ άλλων την απόσυρση του σχεδίου οργανογράμματος, τη διασφάλιση όλων των θέσεων εργασίας και όλων των

⁴⁰ Ριζοσπάστης, 2013. *Συνεχίζουν αγωνιστικά*. [<http://www.rizospastis.gr/story.do?id=7344382>].

αρμοδιοτήτων, την κάλυψη των κενών οργανικών θέσεων με τακτικό προσωπικό, την αξιοπρεπή εργασία και μισθό για όλους τους εργαζομένους και την καταβολή του ανθυγιεινού επιδόματος ισότιμα σε όλους τους εργαζομένους στις ανασκαφές και αναστηλώσεις. Παρόλο που η απεργία διήρκεσε 24 ώρες και ουσιαστικά δεν είχε χαρακτήρα που να σχετίζεται με τον τουρισμό, ανάγκασε τον Υπουργό Πολιτισμού να οργανώσει έκτακτη συνέντευξη Τύπου προς ενημέρωση των τουριστικών πρακτόρων –εντός και εκτός Ελλάδας– ότι οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μουσεία είναι ανοιχτά. Μια κίνηση που αποδεικνύει αφενός τη σημασία της ομαλής λειτουργίας του τουρισμού, αφετέρου την επιρροή που ασκούν πάνω του οι απεργίες, ακόμα και από έμμεσα σχετιζόμενους κλάδους.

5.4.1.3. Τραπεζοϋπάλληλοι

Σε μια χώρα που ανήκει σε διεθνοποιημένη οικονομία και είναι μέλος της Νομισματικής Ένωσης είναι απόλυτα κατανοητό πως μια απεργία στον τραπεζικό κλάδο μπορεί να περιορίσει όχι μόνο την καταναλωτική διάθεση του τουρίστα, αλλά και τη μισθοδοσία των υπόλοιπων υπαλλήλων. Επίσης, όπως και στο παράδειγμα παραπάνω, είναι προφανές ότι, αν μια τέτοια απεργία πραγματοποιηθεί τους μήνες της τουριστικής περιόδου, μπορεί να επιφέρει άμεσες επιπτώσεις στην ορθή λειτουργία όλων των επαγγελματιών των σχετικών με τον τουρισμό.

5.4.1.4. Λοιποί εργαζόμενοι

Υπάρχουν πολλοί ακόμα κλάδοι που μπορούν να επηρεάσουν την ορθή λειτουργία ολόκληρων πόλεων και υπηρεσιών με την απεργία τους. Συνήθως αυτές οι απεργίες αν πραγματοποιηθούν σε μη τουριστική περίοδο δεν προκαλούν άμεσο πρόβλημα, αλλά πολλές φορές η τοποθέτησή τους μέσα στην τουριστική περίοδο τις κάνει ιδιαίτερα ζημιογόνες για τον τουρισμό. Τέτοια παραδείγματα είναι οι απεργίες των ναυτεργατών, των υπαλλήλων στις τηλεπικοινωνίες, στις επιχειρήσεις ηλεκτρισμού, στην υγεία, στις κατασκευές κ.ά.

Ένα παράδειγμα αποτελεί η μεγάλης διάρκειας απεργία των οικοδόμων της Πάφου της Κύπρου τον Φεβρουάριο του 2013⁴¹, ενός κλάδου φαινομενικά άσχετου με τον τουρισμό, που έγινε σε μια περίοδο του χρόνου που ο τουρισμός βρίσκεται σε ύφεση. Παρόλα αυτά προκάλεσε την αντίδραση του ΣΤΕΚ (Σύνδεσμος Τουριστικών

⁴¹ INEWS.COM.CY. 2013. Έκκληση ξενοδόχων της Πάφου για τερματισμό της απεργίας των οικοδόμων. [http://inews.com.cy/index.php?option=com_k2&view=item&id=6226:έκκληση-ξενοδόχων-της-πάφου-για-τερματισμό-της-απεργίας-των-οικοδόμων&Itemid=133&lang=el].

Επιχειρήσεων Κύπρου), αλλά και του ΠΑΣΥΞΕ (Παγκύπριος Σύνδεσμος Ξενοδόχων), που με ανακοίνωσή τους εξέφρασαν τις ανησυχίες τους για την ολοκλήρωση των έργων που βρίσκονται σε εξέλιξη και τον φόβο τους ότι οι τουριστικοί πράκτορες θα ακυρώσουν τα συμβόλαια αν δεν τηρούνταν τα χρονοδιαγράμματα έγκαιρης παράδοσης των μονάδων, με αποτέλεσμα τη μη ομαλή διεξαγωγή της τουριστικής περιόδου.

5.4.2. Απεργία τουριστικών συνδικάτων

Με την ανάπτυξη του τουρισμού στην Ελλάδα παράλληλα αναπτύχθηκε και η συσπείρωση σε σωματεία των εργαζομένων στους πολλούς και διαφορετικούς κλάδους του τουρισμού. Αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα υπάρχουν πολλά σωματεία ή συνδικάτα με στόχο την προάσπιση των συμφερόντων και των δικαιωμάτων των εργαζομένων στον τουρισμό. Για παράδειγμα, το «Σωματείο Τουριστικών Μεταφορών Πούλμαν», η «Πανελλήνια Ένωση Ταξιδιωτικών Γραφείων Αερομεταφορών», η «Ένωση Τουριστικών Λεωφορείων Ελλάδας», το «Σωματείο Ιδιοκτητών Τουριστικών Επαγγελματικών Σκαφών Άνευ Πληρώματος», αλλά και μικρότερα, που σχετίζονται συνήθως με μια περιοχή, όπως για παράδειγμα ο «Σύνδεσμος Τουριστικών και Ταξιδιωτικών Γραφείων Κρήτης», η «Ένωση Τουριστικών Γραφείων Ρόδου», η «Ένωση Τουριστικών Πρακτόρων Πιερίας», το «Συνδικάτο Εργατοϋπαλλήλων Επισιτισμού, Τουρισμού, Ξενοδοχείων και συναφών επαγγελμάτων Νομού Αττικής» κ.ά. Αυτά συνήθως οργανώνονται σε συνδικάτα με πανελλαδικό χαρακτήρα. Κάποια από αυτά είναι:

i) Πανελλήνια Ομοσπονδία Εργατών Επισιτισμού και Υπαλλήλων Τουριστικών Επαγγελμάτων (ΠΟΕΕ-ΥΤΕ). Η ΠΟΕΕ-ΥΤΕ ιδρύθηκε το 1927 από πρωτοβάθμια σωματεία σερβιτόρων, ξενοδοχοϋπαλλήλων, μαγείρων, ζαχαροπλαστών, ζυθοπωλών και παγοποιών και αριθμεί πάνω από 100 σωματεία του κλάδου του τουρισμού και του επισιτισμού.

ii) Γενική Πανελλαδική Ομοσπονδία Επιχειρήσεων Τουρισμού (ΓΕΠΟΕΤ). Η ΓΕΠΟΕΤ είναι ο επιχειρηματικός φορέας συλλογικής εκπροσώπησης των ταξιδιωτικών επιχειρήσεων της Ελλάδος. Έχοντας ως βάση τον ενιαίο κλάδο των Τουριστικών Γραφείων και Πούλμαν, εκπροσωπεί παράλληλα ενώσεις και επιχειρήσεις ναυτικών πρακτορείων και σκαφών αναψυχής. Αριθμεί 18 μέλη-ενώσεις.

iii) Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ). Τα Μέλη του ΣΕΤΕ προέρχονται από δύο κύριες κατηγορίες: αφενός τις πανελλήνιες κλαδικές

ενώσεις τουριστικών επιχειρήσεων, που εκπροσωπούν τους κλάδους των καταλυμάτων, των μεταφορών (αεροπορικών, χερσαίων και θαλάσσιων) και γενικότερα το σύνολο των κλάδων του τουρισμού, και αφετέρου τις μεμονωμένες τουριστικές επιχειρήσεις που προέρχονται από ολόκληρο το φάσμα των άμεσων και έμμεσων τουριστικών δραστηριοτήτων.

Όπως και τα υπόλοιπα συνδικάτα των εργαζομένων, έτσι και τα τουριστικά συνδικάτα, στόχο έχουν την παρέμβαση σε περιπτώσεις όπου δεν εφαρμόζονται οι συμβάσεις και η εργατική νομοθεσία, την ενημέρωση των εργαζομένων για τα δικαιώματά τους και την οργάνωση αγώνων για τη διεκδίκηση οικονομικών και άλλων αιτημάτων, είτε με διαπραγματεύσεις είτε με απεργίες και στάσεις εργασίας. Δεν είναι, βέβαια, λίγες οι περιπτώσεις όπου κάποια σωματεία στρέφονται κατά του ίδιου του συνδικαλιστικού οργάνου τους, ειδικά όταν πρόκειται για μειώσεις μισθών.

Οι λόγοι για τους οποίους μπορεί να ξεσπάσει μια απεργία στον τομέα του τουρισμού έχουν να κάνουν με οικονομικά θέματα ή με τις γενικότερες συνθήκες εργασίας. Λόγοι δηλαδή που απαντώνται και στις απεργίες των επιχειρήσεων εκτός του τουρισμού. Από τη στιγμή, όμως, που συνεχώς εξελίσσεται και έχει συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες (όπως είδαμε στο Κεφάλαιο 5.2.), το τουριστικό προϊόν μπορεί να δημιουργήσει αίτια απεργίας που δεν συναντώνται συχνά στους άλλους τομείς.

Λόγω της αχανούς φύσης του τουριστικού προϊόντος και της μη σαφώς οριοθετημένης περιοχής δράσης κάποιων τουριστικών επαγγελμάτων, πολλές φορές στον κλάδο του τουρισμού σημειώνονται εντάσεις λόγω της αλληλοεπικάλυψης μιας υπηρεσίας από διαφορετικούς τομείς. Ένα είναι η κοινή περιοχή δράσης των υπεραστικών λεωφορείων και των τουριστικών λεωφορείων. Αν και η διάκριση είναι προφανής, δεν είναι λίγες οι φορές που τα υπεραστικά λεωφορεία επηρεάζουν τον τουρισμό, προκαλώντας εντάσεις στους ιδιοκτήτες τουριστικών λεωφορείων. Στο επόμενο κεφάλαιο θα δούμε αναλυτικά ένα παράδειγμα απεργίας η οποία διεκδίκησε σαφή διάκριση των περιοχών δράσης.

Μια ακόμη αιτία που δημιουργεί εντάσεις είναι η δημιουργία των πακέτων “all inclusive” (στα ελληνικά «όλα συμπεριλαμβανόμενα»). Με την πάροδο των χρόνων, σε ένα πλαίσιο διεθνούς ανταγωνισμού, έχει διαμορφωθεί ένα πρότυπο τουρίστα που λόγω έλλειψης χρόνου δεν μπορεί να οργανώσει τις διακοπές του (πού θα πάει, πού θα μείνει, πού θα τρώει κλπ). Φυσικά, αυτό το πρότυπο μέσου τουρίστα απαιτεί όλο και οικονομικότερες διακοπές. Έτσι, ο τουρισμός βρίσκει εργαλεία για να μπορέσει να προσαρμοστεί πάνω σε αυτά τα νέα δεδομένα, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται

πακέτα διακοπών με στόχο την διευκόλυνση του καταναλωτή. Ένα από αυτά τα πακέτα είναι και το “all inclusive”, το οποίο έχει έρθει στη χώρα μας από τις αρχές του 21ου αιώνα (Κουτσούρης κá. 2009). Το μοντέλο αυτό τουρισμού αποτελείται από φθηνά πακέτα διακοπών, που περιλαμβάνουν αεροπορικά εισιτήρια για την άφιξη και την αναχώρηση, μεταφορά στο ξενοδοχείο (το οποίο είναι συνήθως 4-5 αστέρων), διαμονή, πλήρη σίτιση και άλλες δραστηριότητες ανάλογα με τις παροχές του εκάστοτε ξενοδοχείου (πχ. πισίνα, μπαρ). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ο τουρίστας που επιλέγει αυτές τις διακοπές να μην εγκαταλείπει ουσιαστικά το ξενοδοχείο και αυτό με τη σειρά του να προκαλεί τεράστιες ζημιές στις τοπικές και μικρομεσαίες επιχειρήσεις, ειδικά σε καταστήματα σίτισης ή νυχτερινής διασκέδασης. Δεν είναι λίγες οι φορές που καταστηματάρχες έχουν διαμαρτυρηθεί για αυτό το φαινόμενο, κάνοντας απεργίες ή κλείνοντας συμβολικά αεροδρόμια και λιμάνια⁴².

5.5. Παραδείγματα ελληνικών απεργιών από τουριστικά συνδικάτα

Τα τελευταία χρόνια, την περίοδο που η Ελλάδα έχει χτυπηθεί από μια μεγάλη οικονομική κρίση, πολλές απεργίες και στάσεις εργασίας έχουν πραγματοποιηθεί, κυρίως για οικονομικούς λόγους. Παρότι ο τουρισμός είναι από τους κλάδους που σημείωσαν μικρότερες ζημιές σε σύγκριση με άλλους, η κακή οικονομική κατάσταση και η μείωση των εσόδων των τουριστικών επιχειρήσεων έστρεψε πολλούς εργοδότες στις απολύσεις, τις μειώσεις μισθών, στην αύξηση του ωραρίου. Όλες αυτές οι ενέργειες, όπως ήταν αναμενόμενο, προσέκρουσαν στις αντιδράσεις των εργαζομένων, οι οποίοι συνήθως με απεργίες κατά την τουριστική περίοδο προσπάθησαν να ανατρέψουν αυτή την κατάσταση. Παρακάτω αναφέρουμε κάποια παραδείγματα ελληνικών απεργιών που πραγματοποιήθηκαν σε διάφορες πόλεις, με πρωταγωνιστές διαφορετικούς κλάδους, δίνοντας κυρίως έμφαση στα αιτήματά τους.

5.5.1. Απεργίες των ξενοδοχοϋπαλλήλων, Ρόδος και Κέρκυρα 2014

Ένα από τα σωματεία που είναι πολύ δραστήριο και έχει απασχολήσει πολλές φορές διάφορους εργοδότες είναι αυτό των ξενοδοχοϋπαλλήλων του νησιού της Ρόδου. Μία

⁴² Ημέρα τη Ζάκυθος, 2011. Διαμαρτυρία στο αεροδρόμιο για το "all inclusive". [<http://imerazante.gr/2011/06/01/26933>].

από τις πολλές κινητοποιήσεις τους πραγματοποιείται το καλοκαίρι του 2014⁴³. Μετά το τέλος της θερινής τουριστικής περιόδου, σχεδόν η πλειονότητα των ξενοδοχοϋπαλλήλων μένει χωρίς εργασία, με όλο και λιγότερους να δικαιούνται το επίδομα λόγω των περικοπών. Οι ξενοδοχοϋπάλληλοι δηλώνουν ότι με τις εργασιακές συνθήκες που υπάρχουν δεν είναι δυνατόν να επιβιώσουν και προκηρύσσουν 24ωρη απεργία για τις 8 Αυγούστου, σε μια περίοδο που το νησί σφύζει από ζωή με τις πληρότητες των ξενοδοχείων να ξεπερνούν το 100%. Τα αιτήματα των απεργών είναι η αποπληρωμή όλων των δεδουλευμένων, η επαναφορά του επιδόματος ανεργίας στην αρχική του μορφή, η επέκταση των συλλογικών συμβάσεων σε όλα τα ξενοδοχεία της περιοχής, η ελεύθερη συνδικαλιστική δράση και η αυστηρή προστασία των όρων εργασίας. Παράλληλα, ανησυχίες εκφράζονται από εργοδότες για τις επιπτώσεις που θα έχει στην τουριστική εικόνα της Ρόδου μία τέτοια μορφή κινητοποιήσεων.

Το Εργατικό Κέντρο Ρόδου (ΕΚΡ) με ανακοίνωσή του⁴⁴, καλώντας τους εργαζομένους όλων των κλάδων και τα σωματεία-μέλη του σε συμμετοχή στην απεργία, στηρίζει τον αγώνα του Σωματείου Ξενοδοχοϋπαλλήλων. Η απεργία μεγαλώνει μετά και τη στήριξη από τη Γραμματεία Επισιτισμού-Τουρισμού-Ξενοδοχείων Ρόδου του Πανεργατικού Αγωνιστικού Μετώπου (ΠΑΜΕ), από το Σωματείο Ιδιωτικών Υπαλλήλων Ρόδου⁴⁵, αλλά και από το Σωματείο Οικοδόμων.

Τελικά η απεργία δεν έχει τη μαζικότητα που αναμενόταν, με τον πρόεδρο των ξενοδοχοϋπαλλήλων να καταγγέλλει σε ανακοίνωσή του⁴⁶ το έντονο απεργοσπαστικό και εκφοβιστικό κλίμα. Πολλοί εργαζόμενοι, βέβαια, κυρίως σε ξενοδοχειακές μονάδες όπου δεν έχουν καταβληθεί οι μισθοί για τρεις ή τέσσερις μήνες απεργούν κανονικά.

Σχεδόν τέσσερις μήνες αργότερα, σε κάλεσμα της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος (ΓΣΕΕ) για 24ωρη πανελλαδική απεργία την 27η Νοεμβρίου του 2014, το ίδιο σωματείο προχωρά σε μία ακόμη απεργία καλώντας σε συμμετοχή όλους τους εργαζομένους σε ξενοδοχεία και επισιτιστικά κέντρα⁴⁷.

⁴³ Drasisnews.gr. 2014. Απεργία ξενοδοχοϋπαλλήλων: «Μπλακ άουτ» στον τουρισμό αυγουσιτιάτικα;. [<http://www.drasisnews.gr/απεργια-ξενοδοχοουπαλληλων-μπλακ-αο/>].

⁴⁴ Rodos@Iarm. 2014. Το Εργατικό Κέντρο στηρίζει την 24ωρη απεργία των ξενοδοχοϋπαλλήλων στις 8 Αυγούστου. [<http://rodosalarm.gr/το-εργατικο-κεντρο-στηριζει-την-24ωρη-απ/>].

⁴⁵ 902.gr. 2014. Σωματείο Ιδιωτικών Υπαλλήλων Ρόδου: Συμπαραστέκεται στην απεργία των Ξενοδοχοϋπαλλήλων την Παρασκευή 8 Αυγούστου. [<http://www.902.gr/eidisi/ergatiki-taxi/48825/somateio-idiotikon-ypallilon-rodoy-symparasteketai-stin-apergia-ton/>].

⁴⁶ Drasisnews.gr. 2014. Απεργοσπαστικές ενέργειες και εκφοβισμό καταγγέλλει ο Θανάσης Σταμούλης. [<http://www.drasisnews.gr/απεργοσπαστικες-ενεργειες-και-εκφοβ/>].

⁴⁷ Verena. 2014. Σωματείο Ξενοδοχοϋπαλλήλων Ρόδου: Όλοι στη γενική απεργία την 27η Νοεμβρίου - Για να μπει τέλος στον εργασιακό μεσαίωνα, τη φτωχοποίηση και τον αυταρχισμό. [<http://www.verena>].

Ο τομέας των ξενοδοχοϋπαλλήλων, ως φορέας και πάροχος άμεσων τουριστικών υπηρεσιών και προϊόντων, είναι αρκετά ενεργός και σε άλλα μέρη της Ελλάδας, ειδικά σε νησιά τους καλοκαιρινούς μήνες, όπου οι επιπτώσεις μιας απεργίας μπορεί να είναι πιο οδυνηρές για τους εργοδότες. Πέρα από τη Ρόδο, το σωματείο ξενοδοχοϋπαλλήλων του νησιού της Κέρκυρας πολλές φορές διεκδικεί τα δικαιώματά του με τον δυναμικό τρόπο της απεργίας. Μία τέτοια πραγματοποιείται στις 13 Αυγούστου του 2014 για 24 ώρες⁴⁸. Κύρια αιτήματα είναι η καταβολή των δεδουλευμένων των ξενοδοχοϋπαλλήλων και η τήρηση του προκαθορισμένου ωραρίου λειτουργίας. Παράλληλα, ζητάνε να μην καταργηθεί το εποχικό επίδομα που λαμβάνουν μέσω του ΟΑΕΔ (Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού).

Με συγκεντρώσεις αλληλεγγύης στηρίζει την απεργία ο Κερκυραϊκός Σύνδεσμος Ιδιωτικών Υπαλλήλων, η Ομάδα Γυναικών Κέρκυρας, αλλά και ο Παγκερκυραϊκός Σύνδεσμος Αυτοαπασχολούμενων Επαγγελματιών-Βιοτεχνών-Εμπόρων, που με ανακοίνωσή του επιτίθεται στις μεγάλες μονάδες ξενοδοχείων που ελέγχουν τα 3/4 της τουριστικής κίνησης και που με το σύστημα “all inclusive” αποτρέπει ουσιαστικά τους τουρίστες από την κατανάλωση υπηρεσιών και προϊόντων (κυρίως σίτιση) εκτός του ξενοδοχείου⁴⁹. Παρά τις απειλές από μέρος των εργοδοτών για απολύσεις, η συμμετοχή στην απεργία είναι μεγάλη, αλλά δυστυχώς χωρίς άμεσο αποτέλεσμα.

Για να καταλάβουμε τη σημασία των ανωτέρω απεργιών πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι τόσο η Ρόδος όσο και η Κέρκυρα ανήκουν στις πέντε περιοχές της Ελλάδας που συγκεντρώνουν τον μεγαλύτερο αριθμό τουριστών κατά τους θερινούς μήνες.

5.5.2. Πανελλαδικές απεργίες ιδιοκτητών και οδηγών τουριστικών λεωφορείων, 1996 και 2012

Ένας άλλος κλάδος που ανήκει στον τουρισμό είναι αυτός των ιδιοκτητών (που κάποιες φορές αποτελούν και τους οδηγούς) τουριστικών λεωφορείων, με μεγάλη περιοχή δράσης, πέρα από τον εξωτερικό, τον εσωτερικό τουρισμό. Δεν είναι λίγες οι φορές που

[gr/content/σωματείο-ξενοδοχοϋπαλλήλων-ρόδου-όλοι-στη-γενική-απεργία-την-27η-νοεμβρίου-για-να-μπει-τέλος](http://www.902.gr/content/σωματείο-ξενοδοχοϋπαλλήλων-ρόδου-όλοι-στη-γενική-απεργία-την-27η-νοεμβρίου-για-να-μπει-τέλος)].

⁴⁸ 902.gr. 2014. *Κέρκυρα: Μαζική πορεία των απεργών ξενοδοχοϋπαλλήλων σε ΟΑΕΔ και Σύνδεσμο Ξενοδόχων*. [<http://www.902.gr/eidisi/ergatiki-taxi/49114/kerkyra-maziki-poreia-ton-apergon-xenodohoypallilon-se-oaed-kai-syndesmo#/0>].

⁴⁹ Ριζοσπάστης. 2014. *Κέρκυρα -ξενοδοχοϋπάλληλοι: Μαχητική απάντηση η χτεσινή απεργία*. [<http://www.rizospastis.gr/story.do?id=8067935>].

είτε οι οδηγοί είτε οι ιδιοκτήτες σταμάτησαν τις μετακινήσεις και προέβησαν σε απεργίες.

Τον Μάιο του 1996, πάνω από 5.200 ιδιοκτήτες τουριστικών λεωφορείων αποφασίζουν να απεργήσουν με κύριο αίτημα την τροποποίηση δύο νέων νόμων που έχουν να κάνουν με την οριοθέτηση και τον καταμερισμό του μεταφορικού έργου μεταξύ των τουριστικών και των υπεραστικών λεωφορείων ΚΤΕΛ⁵⁰. Παράλληλα, καταγγέλλουν το Υπουργείο Μεταφορών για ευνοϊκή μεταχείριση των υπεραστικών λεωφορειούχων έναντι των τουριστικών λεωφορειούχων, με αφορμή την ανοχή του Υπουργείου στην εκτέλεση του μεταφορικού έργου των τουριστικών λεωφορείων από τα υπεραστικά ΚΤΕΛ. Έτσι, λοιπόν, διαπιστώνουμε και έμπρακτα πως οι αντιδράσεις που μπορεί να επιφέρει μια πιθανή αλληλοκαλυπτόμενη περιοχή δράσης μεταξύ δύο διαφορετικών κλάδων είναι μεγάλες, κάτι που αναλύσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Τελικά, η συγκεκριμένη απεργία δεν πραγματοποιείται, αφού η Ομοσπονδία Τουριστικών Λεωφορείων αποφασίζει να δώσει ένα περιθώριο στην κυβέρνηση προς ικανοποίηση των αιτημάτων τους.

Ήδη από το 2011 οι οδηγοί (και όχι οι ιδιοκτήτες) τουριστικών λεωφορείων είχαν αρχίσει τις απεργίες, με αφορμή την εξαγγελία από μέρος της Κυβέρνησης για απελευθέρωση των αδειών του επαγγέλματος⁵¹.

Τον Ιούνιο του 2012 προκηρύσσουν μία ακόμα απεργία, αυτή τη φορά τετραήμερη (από τις 4 έως τις 8 του μηνός) με αίτημα την υπογραφή συλλογικής σύμβασης εργασίας χωρίς μειώσεις αμοιβών και κατάργηση επιδομάτων. Η απόφαση των οδηγών τουριστικών λεωφορείων έρχεται μετά το ναυάγιο των διαπραγματεύσεων με τη Γενική Πανελλαδική Ομοσπονδία Επιχειρήσεων Τουρισμού, η οποία σε ανακοίνωσή της αναφέρει πως «η ελληνική οικονομική πραγματικότητα έχει αλλάξει σε μη αναστρέψιμο βαθμό και τα μέλη της πλέον δεν μπορούν να καταβάλλουν στους οδηγούς τουριστικών λεωφορείων αναλλοίωτα τα επιδόματα που τους παρείχαν τα τελευταία χρόνια». Οι διαπραγματεύσεις των οδηγών με τους ιδιοκτήτες τουριστικών λεωφορείων, που είναι σε εξέλιξη ήδη από τον Φεβρουάριο, σχετίζονται με τη θέληση των δεύτερων να μειώσουν τους μισθούς και τα επιδόματα των οδηγών κατά 70%, ενώ

⁵⁰ Ριζοσπάστης. 1996. *Κυκλοφορούν τα τουριστικά λεωφορεία*. [<http://www.rizospastis.gr/story.do?id=3658271>].

⁵¹ ΤΡΟΧΟΙ&ΤΙΡ. *Εξαγγελία απεργίας οδηγών τουριστικών λεωφορείων*. [<http://troxoikaitir.gr/article/exaggelia-apergi-as-odigon-toyristikon-leoforeion>].

οι οδηγοί είχαν αντιπροτείνει το 20%⁵². Τελικά η απεργία δεν θα ξεκινήσει ποτέ, μια και με απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών κηρύσσεται παράνομη⁵³.

Είναι ενδιαφέρον ότι η ίδια απεργία πήρε μια διαφορετική και επιτυχημένη τροπή στο νησί της Κρήτης⁵⁴. Μετά την ανακοίνωση της απεργίας και προτού αυτή κριθεί παράνομη, οι εργοδότες των Χανίων κάλεσαν σε διαπραγματεύσεις το Σωματείο Οδηγών Τουριστικών Λεωφορείων Δυτικής Κρήτης και συμφώνησαν να προχωρήσουν σε τοπική συλλογική σύμβαση εργασίας, που προέβλεπε μια πολύ μικρή μείωση των μισθών.

⁵² Mynews.gr. 2012. *Παράνομη κρίθηκε η τετραήμερη απεργία των οδηγών τουριστικών λεωφορείων*. [<http://www.mynews.gr/9/1590524/παρανομη-κριθηκε-η-τετραημερη-απεργια-των-οδηγων-τουριστικων-λεωφορειων>].

⁵³ MATRIX24. 2012. *παράνομη η απεργία των οδηγών των τουριστικών λεωφορείων*. [<http://www.matrix24.gr/2012/06/παρανομη-η-απεργια-των-οδηγων-τουριστι/>].

⁵⁴ Chania-reporter. 2012. *Μεταξύ οδηγών-εργοδοτών*. [http://chania-reporter.blogspot.gr/2012_06_01_archive.html].

Βιβλιογραφία

- Ανώνυμος. 2007. Μάης 1936: Η εργατική εξέγερση στη Θεσσαλονίκη. *Εργατική εξουσία*.
- Ασημακοπούλου, Β. 2008. *Η τέχνη της ειρήνης στον εργασιακό χώρο*. Αθήνα: Κριτική
- Bomkamp, S. 2013. 10-year strike at Congress Plaza Hotel is over. *Chicago Tribune*. [διαθέσιμο στο: <http://articles.chicagotribune.com/2013-05-30/business/congress-plaza-hotel-strike-20130530_1_peter-andjelkovich-congress-plaza-hotel-hotel-and-union-officials>].
- Γεωργιάδου, Ν. 2009. *Εισαγωγή στο εργατικό δίκαιο*. Αθήνα: Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας.
- Γεωργίου, Μ. & Σωρού, Μ. 2010. *Η συνδικαλιστική ελευθερία. Απεργία και η κατάχρηση του δικαιώματος*. Πτυχιακή εργασία. ΤΕΙ Πάτρας, Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων.
- Δούβρη, Αι., 2007. *Απεργία*. Προπτυχιακή εργασία. Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Σπουδών, Τμήμα Νομικής.
- Europa, Σύνοψη της νομοθεσίας της ΕΕ. *Χάρτης θεμελιωδών δικαιωμάτων*. [διαθέσιμο στο: <http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/combating_discrimination/133501_el.htm>].
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. *Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων*. [διαθέσιμο στο: <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.1.6.html>].
- Ζαφειρέλλη, Μ. & Γεωργιάδου, Θ. 1996. *Συνδικαλιστικές οργανώσεις και θεσμικό πλαίσιο που τις διέπει*. Πτυχιακή εργασία. ΤΕΙ Πάτρας, Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας, Τμήμα Λογιστικής.
- Ηλιοπούλου, Μ. χχ. *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα: Απεργία*. Προπτυχιακή εργασία. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Κορδάτος, Γ. 1956. *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*. Αθήνα: Εκδόσεις: Πέτρος Δ. Καραβάκος. [διαθέσιμο στο: <<https://erodotos.wordpress.com/2011/04/03/kordatos-ergatiko-kinhma/>>].
- Κουλουκίθα, Α. & Δράκου, Β., 2005. *Το δικαίωμα της απεργίας και οι συνέπειες ασκήσεώς του στους εργαζόμενους*. Πτυχιακή εργασία. ΑΤΕΙ Πατρών, Σχολή Διοίκησης Οικονομίας, Τμήμα Λογιστικής.

- Κουτσού, Ε. & Κουτόνια, Ε., 2002. *Η απεργία ως δικαίωμα*. Πτυχιακή εργασία. ΤΕΙ Πατρών.
- Κουτσούρης, Γ., Ηλίας, Α. & Παπαδόπουλος, Δ. 2009. *All inclusive και η καταστροφή των μικρομεσαίων επιχειρήσεων*. [διαθέσιμο στο: <<http://exoorama.blogspot.gr/2009/09/all-inclusive.html>>].
- Μαυροπούλου, Α. χχ. «*Η επαναφορά*» της *Ανταπεργίας*. [διαθέσιμο στο: <<http://www.kremalis.gr/el/news/680-2013-10852032015>>].
- Μπάδα, Κ. 2011. Οι καπνεργάτριες του Αγρινίου. *Η Νέα Εποχή*. [διαθέσιμο στο: <<http://www.epoxi.gr/scriptum19.htm>>].
- Παππάς, Ν. 2010. Τουριστικό Προϊόν. *Tourism discussions*. [διαθέσιμο στο: <http://tourismdiscussions.blogspot.gr/2010/05/webquest-1-tourism-product_24.html>].
- Παρά, Κ. & Σπηλιώτη, Γ. 1997. *Μορφές απεργίας και η νομολογιακή αντιμετώπισή της*. Πτυχιακή εργασία. Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Πάτρας, Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων.
- Παρδάλη, Κ. 2012. *Σέριφος Αύγουστος 1916: Η αιματηρή απεργία των μεταλλωρύχων*. [διαθέσιμο στο: <<http://dea.org.gr/σέριφος-αύγουστος-1916-η-αιματηρή-απεργία-των-μεταλλωρύχων>>].
- Πολυχρονοπούλου, Β. χχ. *Τουρισμός - Υπόδειγμα ζήτησης τουρισμού για την Ελλάδα*. Διπλωματική εργασία. Πανεπιστήμιο Πειραιά.
- Στάβερης, Σ. 2014. Η ματωμένη απεργία των καπνεργατών και ο Επιτάφιος του Γιάννη Ρίτσου. *LIFO*. [διαθέσιμο στο: <<http://www.lifo.gr/team/sansimera/38137>>].
- Στρούμπος, Σ. 2010. Πολωνία 1980 και «Αλληλεγγύη» – Τριάντα χρόνια από μια μεγάλη εργατική εξέγερση!. *Ξεκίνημα*. [διαθέσιμο στο: <<http://www.xekinima.org/arthra/view/article/polonia-1980-kai-allileggyi-trianta-xronia-apo-mia-m/>>].
- Τζανετάτος, Δ. 1995. *Η απεργία αλληλεγγύης στις πολυεθνικές επιχειρήσεις*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Τουριστική Οικονομική και Ελληνική Τουριστική Οικονομία*. 2006. Ηράκλειτος (Αναπτυξιακή σύμπραξη).
- Τσουκαλά, Θ. & Χαρμπίλα, Ε., 2014. *Η καταχρηστική απεργία - Νομοθετική ρύθμιση και νομολογιακή αντιμετώπιση*. Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Δυτικής Ελλάδας, Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας, Τμήμα Λογιστικής.

- Φωτόπουλος, Γ. 2014. Το απεργιακό φαινόμενο στην Ελλάδα, διαχρονική εξέλιξη και καταγραφή των απεργιών το 2011. *MAXΩME*. [διαθέσιμο στο: <<http://www.maxome.gr/το-απεργιακό-φαινόμενο-στην-ελλάδα-δι/>>].
- Χάρτης των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. 2010. *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. [διαθέσιμο στο: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:EL:PDF>>].
- Χατζηβγέρης, Κ. 2003. *Τουριστική κατανάλωση - Δορυφόρος Λογαριασμός Τουρισμού*.
- Χρήστου, Ζ. 2007. *Οι τουριστικές υπηρεσίες στην Ελλάδα*. Πτυχιακή εργασία. Ανώτατο Τεχνολογικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης, Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας, Τμήμα Εμπορίας και Διαφήμισης.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ ΑΝΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟ⁵⁵

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

- Wikipedia. [<http://el.wikipedia.org>].
- Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Θεσσαλονίκης. *Ιστορία των ελληνικών συνδικάτων*. [<http://users.otenet.gr/~makine/grhistorytuc.htm>].
- Ιστοσελίδα της ΓΣΕΕ. [<http://www.gsee.gr/istoria/istoriki-anadromi>].

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

- Κέντρο Πληροφόρησης Εργαζομένων & Ανέργων (ΚΕΠΕΑ). *Αλφαθητικό Ευρετήριο Εργασιακών Σχέσεων: Ορισμός απεργίας*. [<http://www.kepea.gr/aarticle.php?id=145>].
- Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία. 2011. *Απεργία!*. [<https://sarantakos.wordpress.com/2011/02/23/apergia/>].
- Βουλή των Ελλήνων. Άρθρο 23. [<http://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/ToPolitevma/Syntagma/article-23/>].
- Labor Strike [<http://www.naukrihub.com/industrialrelations/strikes.html>].
- Thomasnet. Industry News. *7 Tips for preventing a worker strike*. [<http://news.thomasnet.com/imt/2013/09/03/7-tips-for-preventing-a-worker-strike>].
- Ελευθεροτυπία. 2013. *Αντεργατική ανταπεργία*. [<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=372198>].

⁵⁵ Σε όλες τις ιστοσελίδες τελευταία πρόσβαση έγινε στις 30 Μαρτίου 2015.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

- The Economic Times. *The famous worker strikes in world history*.
[<http://economictimes.indiatimes.com/slideshows/nation-world/the-famous-worker-strikes-in-world-history/many-many-years-ago-/slideshow/31272640.cms>].
- Libcom.org. *Records of the strike in Egypt under Ramses III, c1155BC*.
[<https://libcom.org/history/records-of-the-strike-in-egypt-under-ramses-iii>].
- Global Nonviolent Action Database. *Egyptian laborers strike for pay, ~1170 BCE*.
[<http://nvdatabase.swarthmore.edu/content/egyptian-laborers-strike-pay-1170-bce>].
- On this Deity. *1st May 1886 - May Day! May Day!*.
[<http://www.onthisdeity.com/1st-may-1886-%E2%80%93-may-day-may-day/>].
- On this Deity. *4th May 1886 - The Haymarket Affair*.
[<http://www.onthisdeity.com/4th-may-1886-%E2%80%93-the-haymarket-affair/>].
- Libcom. 2006. *La Canadiense and Barcelona general strike, 1919*.
[<https://libcom.org/history/1919-la-canadiense-and-barcelona-general-strike>].
- iefimerida. 2013. *Πώς καθιερώθηκε το 8ωρο - Η ιστορική απεργία της La Canadiense που έκανε την Ισπανία την πρώτη χώρα με αυτό το θεσμό*.
[<http://www.iefimerida.gr/news/129109/πως-καθιερωθηκε-το-8ωρο--η-ιστορική-απεργία-της-la-canadiense-που-έκανε-την-ισπανία-την>].
- Ριζοσπάστης. 2000. *1984: Η μεγάλη απεργία των Βρετανών ανθρακωρύχων*.
[<http://www.rizospastis.gr/story.do?id=353235>].

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

- Φυσιοκρατία. 2012. *Οι πρώτες απεργίες στην Ελλάδα*.
[http://fisiokratia.blogspot.gr/2012/04/blog-post_29.html].
- Discover Nafplio. *Ναύπλιο, η πρώτη πρωτεύουσα*.
[<http://www.discovernafplio.gr/el/content/20/articles/144>].
- Δήμος Σύρου-Ερμούπολης. *Άνω Σύρος - Ιστορικά προλεγόμενα*.
[<http://www.hermoupolis.gr/Ιστορια---Πολιτισμος/Ανω-Συρος---Ιστορικα-Προλεγόμενα.aspx>].
- Vrahokipos.net. *Η απεργία του Λαυρίου το 1896*.
[<http://vrahokipos.net/ngnm/index.php/history/41-arthra/436-1896>].
- Αγρίνιο... γλυκές μνήμες. *Ο αιματηρός Αύγουστος... του 1926, στο Αγρίνιο*.
[http://agriniomemories.blogspot.gr/2011/05/blog-post_18.html].
- Agrinioreport. *Ζητούν δικαίωση*. (<http://agrinioreport.com/ζητούν-δικαίωση-2/>).
- TVXS. 2014. *Μάιος 1936: Η απεργία των καπνεργατών πνίγεται στο αίμα*.
[<http://tvxs.gr/news/σαν-σήμερα/μάιος-1936-η-απεργία-των-καπνεργατών-πνίγεται-στο-αίμα>].
- Οικοδόμος. 2011. *Η ιστορική απεργία των οικοδόμων την 1^η Δεκέμβρη 1960*.
[<http://e-oikodomos.blogspot.gr/2011/12/1-1960.html>].

- Ριζοσπάστης. 2015. Δεκέμβρης 1975: Η απεργία στο εργοστάσιο της «Πίτσος» στον Πειραιά. [<http://www.rizospastis.gr/story.do?id=8352676>].
- Βουλή των Ελλήνων. Άρθρο 16. [<http://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-16/>].
- in.gr. 2013. Τρία χρόνια από το διάγγελμα Παπανδρέου στο Καστελόριζο. [<http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231245594>].

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

- Scoolpress. *Είδη και μορφές τουρισμού*. [<http://schoolpress.sch.gr/tourismosveria/τουρισμοσ-η-εννοια/ειδη-και-μορφεσ-τουρισμου/>].
- Enterprice Greece. *Τουρισμός*. [<http://www.investingreece.gov.gr/default.asp?pid=36§orID=37&la=2>].
- Ριζοσπάστης. 2013. *Συνεχίζουν αγωνιστικά*. [<http://www.rizospastis.gr/story.do?id=7344382>].
- INEWS.COM.CY. 2013. Έκκληση ξενοδόχων της Πάφου για τερματισμό της απεργίας των οικοδόμων. [http://inews.com.cy/index.php?option=com_k2&view=item&id=6226:έκκληση-ξενοδόχων-της-πάφου-για-τερματισμό-της-απεργίας-των-οικοδόμων&Itemid=133&lang=el].
- Ημέρα τση Ζάκυθος. 2011. *Διαμαρτυρία στο αεροδρόμιο για το "all inclusive"*. [<http://imerazante.gr/2011/06/01/26933>].
- Drasisnews.gr. 2014. *Απεργία ξενοδοχοϋπαλλήλων: «Μπλακ άουτ» στον τουρισμό αυγουσιτιάτικα*. [<http://www.drasisnews.gr/απεργια-ξενοδοχουπαλληλων-μπλακ-άου/>].
- Rodos@Iarm. 2014. *Το Εργατικό Κέντρο στηρίζει την 24ωρη απεργία των ξενοδοχοϋπαλλήλων στις 8 Αυγούστου*. [<http://rodosalarm.gr/το-εργατικό-κέντρο-στηρίζει-την-24ωρη-απ/>].
- 902.gr. 2014. *Σωματείο Ιδιωτικών Υπαλλήλων Ρόδου: Συμπαραστέκεται στην απεργία των Ξενοδοχοϋπαλλήλων την Παρασκευή 8 Αυγούστου*. [<http://www.902.gr/eidisi/ergatiki-taxi/48825/somateio-idiotikon-ypallilon-rodoy-symparasteketai-stin-apergia-ton>].
- Drasisnews.gr. 2014. *Απεργοσπαστικές ενέργειες και εκφοβισμό καταγγέλλει ο Θανάσης Σταμούλης*. [<http://www.drasisnews.gr/απεργοσπαστικές-ενέργειες-και-εκφοβ/>].
- Verena. 2014. *Σωματείο Ξενοδοχοπαλλήλων Ρόδου: Όλοι στη γενική απεργία την 27η Νοεμβρίου - Για να μπει τέλος στον εργασιακό μεσαίωνα, τη φτωχοποίηση και τον αυταρχισμό*. [<http://www.verena.gr/content/σωματείο-ξενοδοχουπαλληλων-ρόδου-όλοι-στη-γενική-απεργία-την-27η-νοεμβρίου-για-να-μπει-τέλος>].

- 902.gr. 2014. *Κέρκυρα: Μαζική πορεία των απεργών ξενοδοχοϋπάλληλων σε ΟΑΕΔ και Σύνδεσμο Ξενοδόχων*. [<http://www.902.gr/eidisi/ergatiki-taxi/49114/kerkyra-maziki-poreia-ton-apergon-xenodohoyypallilon-se-oaed-kai-syndesmo#/0>].
- Ριζοσπάστης. 2014. *Κέρκυρα -ξενοδοχοϋπάλληλοι: Μαχητική απάντηση η χτεσινή απεργία*. [<http://www.rizospastis.gr/story.do?id=8067935>].
- Ριζοσπάστης. 1996. *Κυκλοφορούν τα τουριστικά λεωφορεία*. [<http://www.rizospastis.gr/story.do?id=3658271>].
- ΤΡΟΧΟΙ&ΤΙΡ. *Εξαγγελία απεργίας οδηγών τουριστικών λεωφορείων*. [<http://troxoikaitir.gr/article/exaggelia-apergi-as-odigon-toyristikon-leoforeion>].
- Mynews.gr. 2012. *Παράνομη κρίθηκε η τετραήμερη απεργία των οδηγών τουριστικών λεωφορείων*. [<http://www.mynews.gr/9/1590524/παρανομη-κριθηκε-η-τετραημερη-απεργια-των-οδηγων-τουριστικων-λεωφορειων>].
- MATRIX24. 2012. *παράνομη η απεργία των οδηγών των τουριστικών λεωφορείων*. [<http://www.matrix24.gr/2012/06/παρανομη-h-απεργια-των-οδηγων-τουριστι/>].
- Chania-reporter. 2012. *Μεταξύ οδηγών-εργοδοτών*. [http://chania-reporter.blogspot.gr/2012_06_01_archive.html].